

רחשי לב

ליקוטי מאמרים ודברי חזון ואמונה מספרים הקדושים על פרשת השבוע

פסח תשפ"ה

שנה י"ג

גליון כ"ה

אכילת מצה.

...ואם הועיל אכילת לחם הפנים שאכלו הכהנים בשבת לכל אכילתם בחול שלא יהיה בו קטרוג יצר הרע כמו כן יועיל אכילת מצה שהוא בלא שאור שבעיסה לאכילת כל השנה שיהיה בקדושה שלא יהיה בהם קטרוג יצר הרע שהוא השאור שבעיסה ...

הרה"ק ר' צדוק מלובלין זי"ע, פרי צדיק פסח אות לב, בתו"ד

סיפור יציאת מצרים, ועשיית הסדר על דעת כל הצדיקים.

וע"י הסיפור יציאת מצרים ובנפלאות ורוממות הוב"ה זוכה לתקן כל הדיבורים הנבלים ורכילות ולשון הרע ודברים שקרים שחמורים כאילו עובר ע"ז...

...ובכח סגולת אכילת מצה שהוא מיכלא דאסוותא מיכלא דמהימנותא, שמרפא כל נגעי בג"א רפואות הנפש ורפואות הגוף, זוכה לתקן האכילות של כל השנה, ולאמונת ד', להאמין במי שצריך להאמין, בהבוב"ה ית"ש שהוא יחיד ומיוחד וממציא כל הנמצאים ומסבב כל הסיבות...

... עיקר ההכנה והזמנה הנבחרת בכל המצות הוא לעשות באמונה פשוטה ושלמה יען אשר צוה ד' לעשות, ויגלה דעתו שכל המצוות שעושה בזה הלילה הכל לדעת רבותינו הקדושים, על דעת רשב"י ור' אלעזר בנו, ועל דעת האר"י הק' וריב"ש (ר' ישראל בעל שם טוב), ויבטח בד' ובחסדיו המרובים הנמשך על כל העולם כולו, ובפרט בזה החג הקדוש המרומז לאברהם אבינו ע"ה איש החסד כהנ"ל.

הרה"ק בעל הישמח ישראל מאלכסנדר זי"ע, ישמח ישראל הגדה של פסח פסקה א בתו"ד

א"ה, ראה באוה"ח הק' בפרשת פקודי (לט, א), וז"ל, שהיו אומרים בשעת המלאכה הרי אנו עושים דבר זה כאשר צוה ה' את משה, ע"כ. (וראה גם בפסוק מב שם)

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה הרי זה משובח.

י"ל בשנבין אחר שאנו עתה בגלות מה הרווחנו בגאולת מצרים עד שאנו מרבים לספר כל כך ביציאת מצרים ואנחנו בתוך הגולה.

י"ל בדמצינים לא היה בדינו לקרב גאולתנו בשום אופן מזמן שהיה קצוב לאאע"ה, והקב"ה שדילג על הקץ היינו ע"י שחישב מלידת יצחק או קישוי השיעבוד השלים או שארי תי' שהזכירו המפורשים, משא"כ בגלות זה שאין לו זמן קצוב, היום אם בקולו תשמעו (כסנהדרין צח עמוד א) ואין הדבר תלוי אלא בנו, ...והיינו דקאמר כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא וכו' פי' שזאת המצוה היא ממש כאותו לחם עוני שאכלנו במצרים שהרי גם עתה אנחנו בגולה, אלא שמכל מקום עתה בדינו לקרב גאולתנו...

הרה"ק מרן החתם סופר זי"ע, דרשות ריש חת"ס ריש פסח רנו עמוד א, בתו"ד

הסבה בליל הסדר.

טעם הסיבה דארז"ל הסבת ימין אינה הסיבה, נראה בעיני כי פסח הוא חסד עליון, ע"כ צריך להסב על צד שמאל לאתגברא ימינא על שמאלא והשמאל יהא מוכנע תחת הימין.

הרה"ק ר' שלום מקאיידינאוו זי"ע, דברי שלום דרוש לפסח

ה"א לחמא עניא.

עוד אמר על פיסקא של כהא לחמא. ה"א לחמא עניא ביאור הדבר כי כפי התלבשותה כך שמה או לחמא או עניא. והא היינו ד"א. כמו הא לכם זרע. והיינו השער לה' ה' שער לה'. והמ"י.

הרה"ק ר' אהרן מקארלין זי"ע, בית אהרן על הגדה של פסח

ליל הסדר.

בליל פסח יתנהג בקדושה ובריאה, ולשמוח במצות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה, מצות עשה של קידוש, ומצות עשה של אכילה מצה ומצות מרור וד' כוסות ואמירת הלל, אך בתנאי שצריך לזכור שיאכל כזית מצה ברווחה ולא בצמצום, וכמו כן במרור, כי אם יחסר מעט מזעיר הפסיד המצוות.

ולדעתי מי שיש לו מוח בקדקדו ומאמין בתורת ה', איך לא יחוס על נפשו ולא יהא מתיירא שמצווה גדולה כזו שאין לזכות בה עד יעבור שנה – ומי יודע אם יחיה – יהיה נפסד בידו, ודי לנו בעו"ה במצוות הרגילים כמו תפלין וברכת המזון שאין אנו מדקדקים בה, ולמה נעשה כזו במצוות אלו, ר"ל.

ואף במרור מה גם שקשה לו קצת. הלא בכל יום אנו מקבלים לעבוד ה' בכל נפשך, ולמה נקפיד בצער מועט בזה, אני מבטיח באמונה שיעשה [ה]מצוה בחשק ויחשוב בשמחה בזו הרגע אני מקיים מצות [ה]בורא, כמעט לא ירגיש מריחות כלל, ובפרטות בד' כוסות שמדרכן לדקדק לשתות מעט כמו רביע כוס, אוי לאותה בושח, איך יבעטו מצוות בשאט נפשם בלי טענה ובלי כבידות, לדעתי היא קלות ומניעת היראה למאור ר"ל, וגדול עונם מנשוא.

לשון הרה"ק ר' עקיבא אייגר זי"ע, חוט המשולש עמוד רה

סדר הקערה.

סדר הקערה יסדר שלחנו מבעוד יום בכלים נאים ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות ויסדר הקערה כסדר הזה. יקח קערה יפה גדולה לא עמוקה רק פשוטה ויניח עליה ג' מצות שמורות. המצה הראשונה שמניח על הקערה היא כהן ועליה הלוי ועליה הישראל. ויכסה המצות במפה נאה. ועל המפה יניח טס יפה ארוכה מעט ויסדר על הטס ששה דברים שהם זרוע צלוחית בימין וביצה מבושלת בשמאל ממעל. ותחתיהם המרור בימין והחרוסת בכלי קטן ויפה בשמאל. ותחתיהם הכרפס בימין והמי מלח בכלי קטן ויפה בשמאל. וזה הסדר כל יתנגד לדינא דאין מעבירין על המצות. וכך ראוי להזהר תמיד שהסוד והכונה אל יתנגדו לדינא כלל. וגם יזהר שבאם לא הכין המי מלח מבעוד יום יעשה בלילה באופן שישפך מקודם המים להכלי ואח"כ יתן לתוכו המלח. ורחמנא לבא בעי ולכך אף מי שאין לו השגה בכונה וסוד מ"מ יסדר העבודה בלב שלם באופן שתהיה מכוונת ע"פ הכונה והסוד. והקב"ה יעלה עליו כאלו כוון מה שראוי לכוון. ולא אמנע טוב מלרמוז מעט על מה מכוונת עבודה זו. כי ידוע שחג הפסח הוא החג של התחזקות האמונה וע"כ סדרו לנו החכמים בליל זה עבודה זו שעניניה רומזים על האמונה. כי הקערה הגדולה רומזת על המדרגה הנקראת כתר.

והג' מצות שמורות שעליה ירמזו על הג' מדרגות העליונות הנקראות חכמה בינה ודעת והפוסקים לסדר רק ב' מצות סוברים שמדרגת הדעת אינה מן המספר. והמפה שמכסה המצות היא בסוד היריעה המרוקמת המפסקת בין עולמות המושגים לשאינן מושגים והששה דברים שעל הטס רומזים על הו' קצוות. הזרוע על מדרגת הגדולה. הביצה על מדרגת הגבורה. המרור על מדרגת התפארת. החרוסת על מדרגת הנצח. הכרפס על מדרגת ההוד. המי מלח על מדרגת היסוד כענין ברית מלח עולם. והטס על מדרגת המלכות. המושפעת מן הדק. ולמביני מדע הבאים בסוד ה' מבוארות הכונות היטב. וכיון שבאופן הסדר הזה אין הנגלה והנסתר מתנגדים זה לזה כלל ע"כ כך ראוי להתנהג. ועבודתינו תעורר נועם ה' אלהינו עלינו. ויהי אור בכל מושבותינו.

הרה"ק המהר"ל מפראג ז"ע, דברי נגידים על הגדה של פסח פסקה א

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה.

...והואיל ואתא לידן נפרש ענין לשם יחוד קב"ה וכו' שנהגו הראשונים לאומרו קודם כל מצוה ומצוה, והוא כי אנחנו מתפללים לפני ה' שעי' קיום אותה המצוה ישתלם שם הוי"ה ב"ה וייתחדו ב' אותיות י"ה עם ב' אותיות ו"ה החסרים מן שם הויה במלחמת עמלק ויהיה ה' שלם, ומדאגה פן יהיו עונותינו מבדילים בינינו לבין המקום ב"ה כמ"ש (ישעיה נט, ב) כי אם עונתיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע, ולא תעלה תפלתנו שאנחנו מתפללים על חיבור שם י"ה ב"ה כנז"ל, לכן אנחנו מקדימין לומר לשם יחוד קב"ה וכו'.

וביאור הענין הוא, כי הנה נודע כי גוף כדור השמש הוא קבוע ברקיע ואורו הוא זורח למטה בארץ ומאיר לארץ ולדרים עליה, ואם יהיה יום מעונן אז יהיה הענן מפסיק בין כדור השמש לבין אור זריחתו שעל הארץ ומאפיל לארץ ולדרים עליה. כדמיון הזה ממש ענין הקב"ה כי הקב"ה נקרא שמש כמ"ש כי שמש ומגן ה' צבקות, והוא רוכב שמים כמ"ש רוכב שמים בעזרך וכו' וזריחת אורו הוא בארץ מתחת כי מלא כל הארץ כבודו, ואותה הזריחה של אורו שבארץ קוראים אותה רז"ל בשם שכינה על שם שהיא שוכנת למטה בין ישראל כמ"ש כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל וכן ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וכמו שהעננים הם מפסיקין בין השמש שברקיע לבין זריחתה שבארץ, כן העונות הם מפסיקין בין הקב"ה ובין השכינה שבארץ, כי העונות הם נמשלים לעננים כמ"ש מחיתי כעב פשעין וכענן חטאתיך, ולכן אנחנו מקדימין לומר לשם יחוד קב"ה ושכינתיה, דהיינו שיסתלקו ענני העונות המפסיקים בין הקב"ה ובין אור פניו הנקרא שכינה כמ"ש ה' באור פניך יהלכון וייתחדו אור פניו השוכן אתנו עם עיקר אורו שלמעלה ויהיה הכל קשר א' מעולם העליון עד הארץ מתחת מבלי שום עבים ועננים כדי שעי"ב תעלה תפלתנו שאנחנו מתפללים על יחוד י"ה בו"ה שהיתה על שבעת עמלק ישי"ו. ולכן אין אנחנו זוכרים גם הכסא בשם יחוד הנו' כי הכסא ממילא הוא משתלם כדאמרן. ואחר כותבי את זאת ראיתי שכן כתב בזה"ק ויצא דף קט"ע וז"ל, אלא הכי אוליפנא שמשא כד נהיר איהו בשמיא ותוקפיה וחיליה איהו שלטא על ארעא בכל אתר כגוונא דא מלא כל הארץ כבודו וכו' יעו"ש, הרי שהזהיר כלל כל דברינו אלה בדברים קצרים מאד.

הרה"ק ר' יהודה פתייה ז"ע, ראש ישיבת המקובלים (ותלמיד הבן איש חי), מנחת יהודה פ' בשלח בתו"ד

נרות מה נשתנה.

מה דנהיגו עלמא לקרות בשם הנרות הללו שאנו מדליקין בלילי דפסח בשעת אמירת הגדה בשם כל ישראל מ"ה נשתנ"ה ליכ"ט ונהוגין כל אנשי מעשה להדליק נרות גדולות ויפות.

ונ"ל לומר בעזה"י טעם לשבח לזה עפי מ"ש בזה"ק פ בא דל"ח ע"א וז"ל, ותניא הוה נהיר לילה כיומא דתקופת תמוז וחמא כל עמא דינוי דקוב"ה הה"ד ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה ע"ש, ועיי' בניצוצי אורות שם מהחיד"א ז"ל אות ג' שכתב בשם תשו' יד אליהו דלכן כתיב הוה הלילה

הוה לה' ע"ש... ע"כ כדי לרמז נס גדול זה שהי' אור ומאיר כל הלילה מדליקין נרות גדולות ויפות וקורין אותן מ"ה נשתנ"ה ליכ"ט כי הלילה הזה נשתנה מכל הלילות שהי' מששת ימי בראשית עד אותו הלילה שיצאו בני מארץ מצרים כמ"ש הוה"ק הנ"ל שם ע"ב...

הגה"צ ר' אברהם ליפשיץ זצ"ל מו"ץ זאליזשע והגלילות ילקוט אברהם אורח חיים סימן תעה אות קד בתו"ד

טעם לאיסור אכילת חמץ רק בפסח.

תנא לא נפקו ישראל ממצרים עד דאתברו כללו שלטונין דלעילא משולטניהון למדנו שלא יצאו ישראל ממצרים עד שנשברו כל השלטונים והשרים של מעלה מממשלתם, ונפקו ישראל מרשותהון, ואעלו לרשותא קדישא עלאה דקודשא בריך הוא ויצאו ישראל מרשותם ונכנסו לרשות הקדושה העליונה של הקב"ה, ואתקטירו ביה ונקשרו ונתדבקו בו באהבה, הדא הוה דכתיב (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם ומפרש, מאי טעמא עבדי הם למה הם עבדי, לפי, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים פירוש דאפקית להו מרשותא אחרא ועאלית לון ברשותי שהוצאתי אותם מרשות הסטרא אחרא והכנסתי אותם ברשותי ברשות הקדושה.

והיינו דאמר רבי שמעון וזה שאמר רבי שמעון מאי דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכתוב כי כל אוכל מחמץ ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל, טעם איסור אכילתם בפסח אלא הכי אוקימנא אלא כך העמדתו ופירשתי, כי האי שאור והאי מחמץ דרגא חד אינון שאור זה ומחמץ זה הם מדרגה אחת, וכלהו חד רשו אחריו וכולם רומזים על רשות אחת אחרת של אלהים אחרים, שבכללם הם אינון שלטנין דממנן על שאר עמנין השלטונים והשרים הממונים על שאר העמים, וקרינן להו יצר הרע רשותא אחרא אל נבר אלהים אחרים ואנו קוראים את החמץ יצר הרע, רשות אחרת, אל נכר, אלהים אחרים (עיי' בזהר פרשת ויחי דף רכו עמוד ב), אוף הכי שאור ומחמץ וחמץ וכלא חד כמו כן שאור ומחמץ וחמץ כולם רומזים על הקליפות, כי שאור הוא כנגד קליפת בכור פריה, חמץ הוא כנגד קליפת בכור השפחה, מחמץ היא כנגד קליפת בכור הבהמה, אמר קדשא בריך הוא כל הני שני קיימתו ברשותא אחרא אמר הקב"ה כל אלו השנים עמדתם ברשות הסטרא אחרא, עבדין לעם אחרא והיייתם עבדים לעם אחר, מכאן ולהלאה דאתון בני חורין מכאן ולהלאה שכבר אתם בני חורין, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, כל מחמץ לא תאכלו, ולא יראה לך חמץ ועל ידי זה תבטלו הכח של אלו הג' קליפות, (ועיי' בשער הכונות דרוש ד' דפסח, שמבאר סוד החמץ והשאור הם סוד מוחין דקטנות דא"א, ומחמץ ומשארית הם הארות היוצאות ממוחין דא"א אל לאה, עיי"ש).

אמר רבי יהודה שאל מרבי אבא אי הכי בשלמא אם הטעם של איסור אכילת חמץ בפסח היה משום ויאפו את הבצק עונות מצות ולא חמץ, היה ראוי לאסור חמץ רק בימי צאתם ממצרים לזכור את הנס, אבל לדידך שאמרת שהשאור ומחמץ רומזות על ג' קליפות שיצאו ישראל מרשותם ולא חזרו להשתעבד עוד תחת ידם לעולם, אם כן כל ימי שתא נמי כל ימות השנה גם כן לא יאכלו שאור וחמץ כמו שנאסרו כמה מאכלים שעל ידם מתדבקים בחיצונים, אמאי שבעת יומין למה נאסר אכילת שאור וחמץ רק שבעת ימים דכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם הרי שבעת ימים ולא יתיר שהתורה אסרה חמץ רק שבעה ימים ולא יותר, אמר ליה רבי אבא לרבי יהודה, כל זמנא דאתחייב בר נש לאתחזאה גרמיה בן חורין הכי אצטריך כל זמן דהיינו שבעת ימי הפסח שאדם חייב להראות את עצמו בן חורין צריך להזהר מאכילת חמץ, כל זמנא דלא אתחייב לא אצטריך אבל כל השנה שאינו חייב להראות את עצמו בן חורין אין צריך להזהר מאכילת חמץ.

למלאכ דעבד לחד בר נש רופינוס משל למלך שעשה לאדם אחד שר גדול, כל אינון יומין דסליק להאי דרגא, חדי ולביש לבושי יקר כל אותם הימים שעלה לאותה המדרגה והשררה היה שמח ולבש לבושי כבוד, לבתר לא אצטריך אבל אחר עבור ימי השמחה שוב אין צריך ללבוש בגדי כבוד, לשתא אחרא נטיר אינון יומין דסליק ליקירו דא ולבש אינון לבושיין וכן כל שתא ושתא לשנה האחרת שמר אותם הימים שעלה לגדולה ולבש אותם הלבושים וכן בכל שנה ושנה אבל לא יותר. כדאי גוונא ישראל כעין זה הוא לבני ישראל כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא

לפי שאלו הימים דאינון יומי חדותא, יומין דסליקין ליקרא דא ונפקין משעבודא אחרא שהם ימי חדוה, ימים שעלו ישראל לגדולה ויצאו משעבוד של הסטרא אחרא, ובגין כך נטרין בכל שתא ושתא יומין דסליקין להאי יקר ונפקין מרשותא אחרא ועאלו ברשותא קדישא ועל כן שומרים ישראל בכל שנה ושנה אלו הימים שעלו לאותה הגדולה והכבוד ויצאו מרשות אחרת ונכנסו לרשות הקדושה ועל דא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו אבל שאר ימות השנה אין אנו צריכים להראות ענין החירות כלל.

והענין הוא כי אין איסור אכילת שאור וחמץ כשאר איסורי התורה שהאוכל אותם מכניס את עצמו תחת רשות הקליפות, אבל איסור אכילת חמץ אינו אלא להראות שיצאנו ממצרים ונשתחררנו מכוחות הקליפות, לכן באלו שבעת ימי הפסח שהוא זכר לחרותינו נאסר לנו אכילת חמץ ושאור ששמותיהם רומזים על אותם הקליפות שהיינו משועבדים תחת ידם, והאוכל אותם בעת הוראה זו נכנס בקליפות מפני שהראה היפך הראוי, שכולנו מראים החירות מהם והוא מורה היותו תחת רשותם ולכן ונכרתה וגו', אבל שאר ימות השנה שאין אנו צריכים להראות זכר לזה כלל, כמשל מי שעלה לגדולה שאינו מראה זמן גדולתו בשמחה אלא מדי שנה בשנה באותם הימים, אבל בשאר ימות השנה אין צריך להראות, כן אנו גם כן כל השנה אין צריכים להראות זכר לחירות, אם כן גם כשאכל חמץ ומחמצת לא מפני זה ישלטו עלינו החיצונים, כי אין החמץ והשאור תחת רשותם שישלטו באלו כמו ששולטים על שאר איסורי תורה כל ימות השנה. (רמ"ק ומפרשים).

זוהר הקדוש פרשת בא בתו"ד, חלק א דף מ עמוד א

לחם עוני, ואכילה בחיפזון.

...ולכן נקראת המצה לחם עוני מפני שהעני אין בידו לבחור מאכל אשר יתאוה ויהמורד ומוכרח לאכול מן הבא בידו אף הבלתי ערב לחיכו, כן גם אנחנו אוכלין מצה מעיסה בלתי מתוקן שיהיה שוה לנו המתוק ואיננו מתוק רק לקיום נפשינו לעבודתו יתברך שמו, ונקדש עצמינו על ידי אכילת מצה שבעת ימים לנגד שבעים שנה ימי שנותינו שנדע על ידי זה שמן הצורך להשליך מנגד כל חמדת העולם ומאוויו.

...וביאור דבריו, מצה זו שאנו אוכלין, כלומר מה צריך לכוון באכילת מצה, ואמר על שום שלא הספיק וכו' וגם צידה לא עשו וכו'. שנתכוון שכמו שאבותינו השליכו התאוות אחרי גיוס, כן גם אנחנו מגמתינו לפעול זה על ידי אכילת המצה שנרגיל עצמינו לזכר החומרות ולשבר כח התאוה.

ולזה צוה לנו ה' יתברך לאכול הפסח בחפזון גם כן, כי ידוע שאכילת חפזון אף מעדנים העריבים לא ימתקו לחיך באכילת המתנות ואריכת השולחן, להורות גם כן כנ"ל שלא לאכול למלאות תאוותו רק לצורך חיי נפש לעבודתו יתברך שמו. וגמר אומר והיה היום הזה לכם לזכרון, פירוש שתזכרו זאת לעולם מדוע נצטוו לאכול הפסח בחפזון שהוא לשבר כח התאוה, וגם שבעת ימים מצות תאכלו שתהיה זאת על לבבכם כל הימים.

מאור ושמש פרשת בא, בתו"ד

ומצות על מרורים יאכלוהו.

א' במדרש פליאה עה"פ (איכה ג, טו) השביעני במרורים ה'רונני לענה. השבועני במרורים בליל יו"ט של פסח, ה'רונני לענה בליל תשעה באב. וצריך ביאור. ושמעתי בשם הגאון רבי נטע וואלף ליבער זצ"ל ראב"ד פרעשבורג (נפטר בשנת תרמ"א), דהנה שיטת חכמים (פסחים קטו עמוד א) הוא שצריך לאכול מצה בפני עצמו ומרור בפני עצמו, כי מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, ואתי מרור דרבנן ומבטל ליה למצה דאורייתא, דמצוות מבטלות זו"ז. והלל סובר דאין מצוות מבטלות זו"ז וצריך לכוונתם ביחד. ועל כן אנו אוכלים שתי פעמים מרור, א' בפני עצמו חכמים, וא' בכריכה זכר למקדש כהלל. והנה בזמן שבית המקדש היה קיים היה מרור ג'כ דאורייתא והיה די לאכול פ"א בכריכה, כי מצוות דאורייתא אין מבטלים זה את זה. וזה כונת המדרש פליאה, ה'רונני במרורי"ם, מרורי"ם לשון רבים, לאכול שני פעמים מרור, בכריכה ושלא בכריכה, וזה בא על ידי שה'רונני לענה בליל תשעה באב ואנחנו בגלות ואין לנו קרבן פסח ומרור, רק דרבנן, עכ"ד.

ילקוט סופר פרשת בא, מהגה"צ ר' יוסף לייב סופר זצ"ל אבדק"ק דערעטשקע ובק"ק פאקש

מה העבודה הזה לכם וכו' אילו היה שם לא היה נגאל.

בירושלמי (פסחים י, ד) איתא בן רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם, מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה, אף אתה אמר לו אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם.

ונל"פ על פי מה דאיתא במס' שבת (דף לב עמוד ב) מפני מה בנינו מתיים, פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי יוסי, חד אמר בעון מזוזה, וחד אמר בעון ביטול תורה, מאן דאמר בעון מזוזה קסבר מקרא נדרש לפניו דכתיב (דברים יא, ב) וכתבתם על מזוזות ביתך, וכתיב (שם פסוק כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ולמאן דאמר בעון ביטול תורה, דכתיב (שם פסוק יט) ולמדתם אותם את בניכם, וכתיב למען ירבו ימיכם, וקסבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו.

והנה הקב"ה אמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו, יג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ופירש רש"י דאף על פי שלא היו במצרים רק רד"ו שנה מ"מ משנולד יצחק היו האבות גרים בארץ לא להם, ומשנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה. אך כתב בלקט יוסף (ערך גאולה אות ז) דדבר זה תלוי במחלוקת אם מקרא נדרש לפניו ולפני פניו או לא, דאי אמרינן מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, א"כ קאי מאמר ארבע מאות שנה רק על ועבדום וענו אותם דכתיב לפניו, ולא על כי גר יהיה זרעך שלפני פניו, ולפי זה צריכין להיות ארבע מאות שנה בעיניו ובעבודתו ועדיין לא נשלם הזמן, אבל אי נימא מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, אזי נדרש מאמר ארבע מאות שנה גם על כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ושפיר התחיל הגלות משנולד יצחק ונשלם הזמן, עכ"ל.

ומעתה י"ל דהרשע אף דניחא לי בקיום המצות, מכל מקום לא ניחא ליה בטרתת לימוד התורה שהוא בכל עת ובכל שעה, וכשאביו מוכיחו על כך אומר לו מה איכפת לך, ואי משום אריכות ימים, על זה טוען למען ירבו לא קאי רק לפניו על וכתבתם על מזוזות ביתך, ולא על ולמדתם אותם את בניכם. ולכן לדעת הרשע דלא דרשינן מקרא דלמען ירבו אלפני פניו, גם הכא לא דרשינן אלפני פניו, ות' שנה נגזר על העיניו לבד ולא נשלם עדיין זמן הגלות, ולז"א אילו היה שם לא היה נגאל, כי לפי שיטתו אי אפשר לחשוב מלידת יצחק ועדיין לא נשלם הזמן, ודו"ק.

הגה"צ ר' דוד דוב בעריש מייזליש זצ"ל הי"ד אבדק"ק אוהעל
בנין דוד עה"ת פ' בא ד"ה והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם

ליל שמורים לה' – ולילה כיום יאיר.

במדרש ובזוה"ק על הפסוק ליל שמורים לה' מכאן שאותה הלילה הוי נהיר להון כמו בתקופת תמוז. ותמוז היאך מרומז זאת בקרא.

ויש לפרש על פי מה דאיתא במדרש בראשית על הפסוק ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה, מפני מה כתיב אצל יום אלקים וגבי לילה כתיב סתם ולחושך קרא לילה ולא כתיב אלקים. ומתוך המדרש דלילה הוא רע ודינים שריא ביה לכן לא כתיב גביה אלקים דאין הקב"ה משתף שמו על הרעה.

ובזה יובן המדרש הנזכר לעיל שהתחלנו בו דכאן כתיב ליל שמורים הוא לה' וקשה היאך השתתף שמו של הקב"ה אצל לילה, משום הכי מתוך המדרש דאותה הלילה היתה נהורא כמו יממא משום הכי כתיב גביה ה', ובה מדויק הפסוק ליל שמורים דהיינו אותה הלילה הוא לה' דבאותה לילה יכולין להשתתף שמו של הקב"ה.

או יאמר הטעם דהיה צריך להיות נהיר כמו יממא, משום דפרעה היה לו קנין הגוף בישראל, והנה עכשיו בשעת יציאתם ממצרים הוצרך לשחרר אותם ולחזור ולהקנותם להקב"ה, וזה צריך לקנין וקיימא לן דאין קנין בלילה, לכן הוצרך אותה לילה להיות מאירה כיום, וכדאיתא בפוסקים דאף בלילה יש קנין כשמדליקים נרות דהוי כעין יממא.

הרה"ק רבי ר' העשיל מקראקא זי"ע חונכת התורה פרשת בא

יש לדייק מדוע סדרו רחץ בוא"ו ולא כן בשאר מילי.

אפשר לפרש עפ"י שמוא בהגדת שער יששכר בשם זקנו מרן מהר"ש שפירא ז"ל אבד"ק סטריזוב ומונקאטש, בד"ה כרפס יחץ, בענין כרפס שהוא רומז ע"ד הכתוב (ישעיה ו, 1) כל הבשר חציר, ופירש"י ז"ל כל האדם הוא כמו עשב שהוא נמלל ויבש כן האדם ימות מזהר, והיינו כדי לעורר לב האדם שיזכור יום המיתה וישוב אל ה' וירחמהו, עכתד"ק. ובד"ה יחץ פירש שם מרן הרב מנח"א ז"ל עפ"י דברי זקנו הק' הג"ל, דהענין ששוכרים מצה האמצעית שכנגד יצחק משום שהוא המצדיק לעתיד ויאמר פלגא עלי ופלגא עלך. ודיק הרב ז"ל דא"כ למה נאמר על זה (בדניאל יב, ב) אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, דאם כולם יזכו איך יהיו אלה לחרפות, אלא ודאי שלא כולם יזכו, ורשעים גמורים להכביעם גם ע"י טענת יצחק לא יזכו. ומה שאמרו שיצחק בטענתו בעד כלל ישראל היינו בעד הרוב, וע"כ שוברין המצה לחצאין לחלק בין אותן שיהיו לחיי עולם ובין אותן שיהיו לחרפות לדראון, ומצניעין חלק הגדול שהוא הרוב, שנוכה לטובה בבטחון בהש"ת שנה"י מהרוב וכל דפריש מרובא פריש לחיי עולם, כיה"ר, עכ"ד.

ועפ"י יש לחזם במה דסיידר המסדר קדש, שהבעה"ב מסדר שולחנו ומקדש בפה מלא ולב שמח ואומר קידוש היום על כוס ראשון, ואח"כ כאשר עושין דברים לגרום הכנעה והזכרת יום המיתה, סידר המסדר ואומר, ורחץ בוא"ו המחלקת מענין ראשון של קדש שהי' בפה מלא מחיות הש"ת לומר קידוש היום, מזכירין אח"כ ורח"ץ, שהאדם לאחר פטירתו אחרים רוחצים אותו ומטהרין אותו בעת שהוא אינו יכול לדבר, וע"כ רוחצין הידים ואין אומרים אז הברכה של נט"י, לזכר זה, ואח"כ לוקחין כרפס כנ"ל לזכור שכל הבשר חציר והגוף כלה ונאבד בקבר, ואח"כ עושין יחץ לזכר הבטחת השארת הנפש ולהדבר שיצדיק אותו לעתיד יצחק אבינו בטענת פלגא עלי ופלגא עלך, ומצניעין חלק הרוב לאפיקומן שבסוף הסעודה, לזכר תקוה טובה שנוכה להיות מחלק הרוב שיזכו בסוף יומיא לחיי עולם, ואח"כ חוזר לענין ראשון מגי"ד כלומר אחר שהזכירו מכל הג"ל חוזר להיות מגיד מראשית ההגדה בספור נסי הש"ת עד שמסיימין לטובה באמירת נשמת כל חי יודוך סלה להודות ולהלל להש"ת על הנסים והנפלאות שעשה עמנו ואשר שם נפשנו בחיים.

הרה"ק ר' חיים שלמה מסטריזוב (זאליזשא) זי"ע, דרכי נועם מאמר דרך הגדה אות ב

כן עשה הלל, וזה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד.

לכאורה יפלא ממנו הדבר, מדוע אוכלים תחילה מצה ואח"כ מרור, הלא מרור זכר למרירות השעבוד – וימררו את חייהם, ומצה זכר לחיפזון הגאולה, וא"כ היה צריך להקדים אכילת מרור.

...בזה נבין מוצא פי ה' על מצות ומרורים יאכלוהו, כדעת חכמים לאכול מתחלה מצה ואח"כ מרור, לרמז לנו, כי אחרי אכילת מצה זכר לחרות עוד יבא זמן מרור משעבוד מלכיות והשביעני במרורים בלילי פסחים מורה על הרוני לענה בלילי תשעה באב, ולבל נתייאש מן הפורעניות, פן יפול רוחנו ח"ו מצרת השעבוד, אנו אוכלים כזית מצה האחרונה, הנקרא בשם 'צפון', להורות לנו כי צפון בחדרי המלך יתברך גאולה עתידה לחרות עולם וטעם כזית מצה הזו ישאר בפינו לעולם ואסור לאכול מזון אחר אחריו, להורות, כי באחרונה הגאולה העתידה לא יהיה עוד שום שטן אויב ומתנקם לישראל ולמלכינו מלך המשיח יובילו שי.

...ולפי גודל הצלחת הגאולה העתידה לא תוכל להיות בלתי ע"י יסורי אריכות הגלות. ובמרירות היסורים יצפון ה' חישרים טובה וחרות נצחית, ולזה כן עשה הלל היה אוכל מצה ומרור ביחד, להורות כי גם המרור הוא הכנת הטובה והישועה...

הגה"צ ר' ישעיהו שמשון ש"ס זצ"ל ראש ישיבה ב'זאסלי', ולאחמ"כ מ"מ בק"ק בוילנא, ישועות שמשון ריש דרוש לשבת הגדול

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.

יש לפרש על בדרך רמז מה שמתחיל בעל הגדה לספר את נסיו ה' בענין של הלחם עוני, דהנה ידוע דאע"ג דנגזר בתורה שיהיו בני ישראל בגלות מצרים ד' מאות שנה, ולמה יצאו קודם הזמן, וכתבו המפרשים הטעם משום דקושי השיעבוד השלים אח המנין, והנה התיבות "לחמא עניא" הם בגמטריא רד"ו.

ולפי"ז מובן היטב מה שהתחיל בעל ההגדה בפיסקא של הא לחמא עניא, דר"ל בעבור שאכלו לחמא עניא, דהיינו שהי' להם קישוי השיעבוד, לכן היה סגי שיהיו במצרים רק רד"ו שנים כמנין לחמא עניא, וכיון שקישוי השיעבוד הוא שגרם לצאת אחר רד"ו שנים ולא הוצרכו להמתין עד ד' מאות שנים, א"כ זהו עיקר סיפור יציאת מצרים ושפיר מתחיל בה, ודוק..

הגה"צ ר' שמשון פינשער זצ"ל מעיר וויען ולאחמ"כ בירושלים עיה"ק, גבורת שמשון עה"ת ומועדים

או ישיר משה וכו'.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמור אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. פירש"י, אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכו', וכן עשה ויאמרו לאמור אשירה לה', ע"כ. וצריך להבין מה בא רש"י להשמיענו בזה, שהרי לכאורה הוא דבר פשוט ומוכן מאליו וכך היא הדרך אצל כל אדם דעלמא, שמקודם הוא חושב בלבו לעשות ולאחר מכן הוא עושה.

ובעזה"י נראה לבאר, דהנה יש ב' דרכים כיצד להודות להש"ת על רוב טובו וחסדו, ושתי הדרכים נרמזות ב'נשמת כל חי'. יש הודאה שהיא בחשאי בין האדם לקונו ואפילו אינה בפה כי אם בלב, כדבר האמור ב'נשמת כל חי' וכל הלבבות ייראון וכל קרב וכליות יזמרו לשמך וכו', כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך'. ואופן זה של הודאה הוא ע"י התעוררות הנפש באהבה עצומה וביראה עילאה לאביה שבשמים ותשוקתה להודות לבוראה ית"ש על רוב רחמי וחסדיו שהוא גומל עמה, כענין שנאמר (איכה ב, יט) שפכי כמים לבך נוכח פני ה'. ויש הודאה שהיא דווקא בפה וברבים ובפרסום, כאמור שם 'ואילו פינו מלא שירה כים ולשונו רינה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע וכו', כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבח, ונאמר הכל בלשון רבים. והענין בזה הוא להגדיל ולרומם להלל ולשבח לשמו הגדול הגיבור והנורא ברוב עם ובתוך רבים, כדי לפרסם את גדולת שמו יתברך ורוב טובו וחסדיו המרובים בכל העולם, ולהרבות כבוד שם תפארתו בקרב כל הנבראים ובכל העולמות שברא.

דהנה משה רבינו כשבא לומר את שירת הים, היה חוכך בדעתו באיזה אופן עדיף לומר את השירה. כי מחד גיסא עמדה לנגד עיניו טובת נפשות בית ישראל אשר זה מקרוב יצאו מעומק הקליפות והטומאה במצרים וזכו להתקרב לאביהם שבשמים לראות את בוראם עין בעין כביכול, כמו שאמרו 'זה קלי ואנוהו', וכדפירש"י 'בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע'. וא"כ היה מקום לומר את השירה בבחינת הודאה פנימית, בחשאי ומעומקא דלבא מתוך התרגשות והשתפכות הנפש בינם לבין קונם, על דרך 'וכל הלבבות ייראון וכל קרב וכליות יזמרו לשמך וכו', כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך'. אשר בזה היו בני ישראל מתרוממים ביותר ובאים לידי דביקות עצומה בהש"ת עד כדי כלות נפשם לאלקיהם. אמנם מאידך גיסא, עמד לפני הענין של כבוד שמים, שהרי הש"ת הוציא את בני ישראל ממצרים ע"י נסים ונפלאות שלמעלה מן הטבע כדי שיתגדל ויתקדש שם שמים בעולם, עד שאפילו הרשעים יהיו מוכרחים להכיר ולהודות במציאותו ובגבורתו ובהיותו משרד המערכות כרצונו. וא"כ מצד זה היה מן הראוי עתה לומר את השירה דווקא בפה ובפרסום עצום גלוי לכל העמים, בקול רינה ותודה המון חוגג, כדי לפרסם את האמונה בבורא ית"ש על כל סביבותם, למען יכירו וידעו כל העמים כי גדול אדונינו ורב כוח גיבור ואיש מלחמה וכל אשר חפץ עשה.

והנה מתחילה עלה בדעתו של משה רבינו שעדיפא דווקא השירה בלב, כי באופן זה יזכו נפשות ישראל **להתעוררות פנימית ועמוקה יותר**. וחשב גם שהרי השי"ת הוא היודע מחשבות, וא"כ כלפי שמיא ממילא **גליא כוונת לבם ומחשבתם** הטהורה של בני ישראל, והואיל וכן **אין שום מעליותא** במה שיאמרו את השירה **בפה**, וזהו שפירש"י, 'אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה', 'עלה בלבו' דייקא, רומז לשירה בלב. כי כך היתה מחשבת משה בתחילה. אמנם לאחר מכן חשב מחשבה אחרת, אשר בוודאי אין דבר גדול יותר מלקדש את שמו יתברך ולפרסם כבוד הדר מלכותו ברבים, אשר לצורך זה היתה כל בריאת העולם... וע"י השירה בפה ובפרסום רב, ייצא בוודאי קידוש ה' גדול ונפלא בכל העולמות כולם, ובלי שום ספק אשר זה יהיה יותר לרצון לפני הבורא ית"ש. וזהו שמסיים רש"י **זכן עשה'** דהיינו כשבא לבחינת המעשה, אז 'ויאמרו לאמור אשירה לה', הנה עשה כמחשבתו השניה לשורר שירה בפה דייקא, כדי לפאר ולרומם ולקדש את שמו הגדול הגיבור והנורא בכל העולמות.

...וע"פ זה יש לבאר את הכתוב בתהלים (קמה, יא-יב) "כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו. להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו". כלומר שמצד הטעם של 'כבוד מלכותך', דהיינו השלמת בחינת מלכות שמים, 'יאמרו וגבורתך ידברו', לכן בחר משה לומר את השירה ולפרסם את רוב גבורתו ית"ש בדרך של אמירה ודיבור דווקא, ולא בדרך של שירה בלב. כי עי"ז הושגה המטרה של 'להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו'.

הרה"ק בעל הבאר יעקב מנדבורנא ז"ע, באר יעקב פרשת בשלח מאמר כד בתו"ד

עכבר שנכנס למקום בדוק וכבר בפיו וגו'.

נראה ליתן טעם אמאי חששו כ"כ בערב פסח אחר בדיקת חמץ מהעכברים, ובשו"ע (סימן תלד סעיף א) שאחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשירי להצניע כדי שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו וכו', וכן שם להלן (סימן תלח) עכבר שנכנס למקום בדוק וכבר בפיו וכו', ובגמ' (פסחים י עמוד ב) יש סוגיא שלימה בנוגע לעכברים שהכניסו חמץ... וצריך לבאר למה דוקא גבי פסח חששו כל כך לחששא שנראית רחוקה מאד שבדיוק יודמן לשם עכבר ויעלה בידו להגיע אל החמץ.

אך הענין הוא דמצינו בירושלמי (בבא מציעא ג, ה) עכברין רשיעי נינהו, ובספרי אמת פירשו דהכונה שהעכברים הם לגולי נשמות של רשעים, ולכן בראותם איך שישאל טורחים להוציא החמץ מבייתם בקידור וקרוצוף ואינם חוסכים שום טירחה והוצאה לפסח, עינם צרה בזה, ומרוב רשעות מניחים את כל העולם כולו ומתאמצים בכל כחם למצוא תחבולות איך להכשיל את ישראל בחמץ בפסח.

והוא הדבר בכל המצות, שככל שהמצוה חשובה יותר מתגברת הטומאה יותר... להענין הוא שהבעל דבר אינו להוט להכשיל את הגויים בעבירות, כי הם מאוסים ומשוקצים בלאו הכי, ומה ריוח יהיה לו אם עוד גוי יעשה מעשים אשר לא ייעשו, אבל כשעולה בידו להכשיל יהודי ת"ח עטור זקן ופיאות זה בשבילו נצחון גדול, ולכן הוא מתאמץ בכל כחו להביאם לידי עבירה רח"ל, וכשהיצו"ר כבר נטפל לאדם הוא עלול להכשילו בחמורות שבחמורות רח"ל...

הרה"ק מהצאנז קלויזענבורג ז"ע, דרשה לשבת הגדול שנת תשד"מ בתו"ד, שפע חיים תשנ"ו גליון תקט"ו

ויקח משה את עצמות יוסף עמו.

במדרש הים ראה וינס מה ראה עצמותיו של יוסף ראה, ופלא.

ונ"ל בס"ד דאיתא בספר ווי העמודים (פרק כג) הובא בצפת פנתה, הטעם למה זכה יעקב שיקברו אותו ואת בשרו בארץ ישראל ויוסף לא זכה רק שיקבר עצמותיו ומשה לא זכה כלום, דאיתא שלשה שותפים באדם הקב"ה אב ואם, האב מזריע גידין ועצמות, והאם מזריע הבשר, וא"כ משה לא הי' יכול להקבר בא"י דאבותיו האב והאם נקברים בחו"ל ולא יהי' עדיף מאבותיו, משא"כ יעקב דאבותיו הי' נקברים בא"י גם הוא יכול להקבר שם,

אבל יוסף דאביו נקבר בא"י ואמו בחוץ לארץ לא הי' יכול להקבר עצמותיו ובשרו בא"י רק מה שבא מכח האב דהיינו העצמות, משא"כ החלק מה שבא מהאם דהיינו הבשר לא הי' יכול להקבר בא"י כדי שלא יתבייש את אמה, ע"כ.

והנה נחזי מ"ט מתה רחל בחו"ל, ע"ז יש שני טעמים, אחד הובא במדרש דמשום שדברה נגד לאה שהיא היתה אחותה הגדולה והיתה צריכה לחלק כבוד להבכירה, ועוד יש טעם ברמב"ן לפי שיעקב נשא שתי אחיות וכו"מ שהי' בחו"ל לא הי' איסור דהאבות לא קיימו את התורה בחו"ל רק בארץ, ולכן הוצרך רחל שתמות קודם שיבואו לארץ בכדי שלא יבא יעקב לאיסור שתי אחיות ודוקא רחל מתה דהיא גורמת לאיסור שתי אחיות כי היא הי' השני' לנשואין, ע"כ. והחילוק בין שני טעמים אלה, דאם נאמר דמשו"ה מתה רחל כדי שלא יהי' איסור שתי אחיות אז מוכרח היתה שתמות קודם שיכנסו לארץ כמ"ש הרמב"ן, משא"כ אם נאמר דמשו"ה מתה מפני שדיברה לפני אחותה הבכירה לא

היתה צריכה למות בחוץ לארץ, רק דיו לבא מן הדין שתמות קודם זמנה. ואיתא דבשעה שקרע הים טען אנא קשישא ממך, ולכאורה הוא טענה טובה, דהא חזינן דגם רחל אמנו מתה מפני שלא חלקה כבוד לאחותה הבכירה, אעפ"י שרחל היתה עקרה של הבית, ה"נ אע"ג שבשביל ישראל נברא העולם עכ"ז הים נברא קודם לישראל ולא הי' צריך לנוס מפניהם, אבל אם נאמר דרחל אמנו לא מתה אלא בשביל שלא יהי' חל איסור שתי אחיות א"כ לא הי' יכול לטעון הים אנא קשישא ממך דמרחל אינו ראי', דמיתתה היתה בשביל איסור שתי אחיות והא ראי' דהא מתה בחוץ לארץ, ומפני טעם כיבוד הבכירה לא היתה צריכה למות בחו"ל, וא"כ בטל טענת הים. ומנ"ל שרחל מתה בחו"ל זה ידעינן מעצמותיו של יוסף, דאם היתה גם אמו נקבר בא"י א"כ גם בשרו של יוסף היה נקבר בא"י כסברת ווי העמודים, אבל אחר שהים ראה רק עצמותיו של יוסף ואת בשרו לא ראה והבין מזה שאמו נקברה בחו"ל, ממילא בטל הטעם אנא קשישא ממך, וז"ש המדרש הים ראה וינס, מה ראה עצמותיו של יוסף ראה, ר"ל שרק עצמותיו ראה שמוליכין לא"י אבל את בשרו לא הביאו לא"י מזה מוכח שטענת אנא קשישא אינו טענה.

הגה"צ ר' בנימין פרידמאן זצ"ל הי"ד מעיר מישקולץ, תפארת אבות פרשת בשלח

ונצק.

אמרו חז"ל (סוטה מט עמוד ב) בעיקבתא דמשיחא חוצפה יסגי, פירוש **אפילו איש ישראל אשר יהיה ריק מתורה ומעשים טובים ויהיה בדיוטא התחתונה בדת ויראה רחמנא ליצלו**, ואף על פי כן **יעני פניו להתחזק עצמו ולצעוק וזמירות, חודו וכו'**, ולמעלה גדולה נחשב דבר זה, כי עיקר עבודה של איש ישראל היא התחזקות.

הרה"ק ר' אורי מסטרעליסק ז"ע, אמרי קדוש, עניינים אות מח התחזקות

באותות ובמופתים.

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וכו'.

וקשה וכי להם עשו את המופת והלא עשו את המופת בשביל פרעה. אלא כך יאמר להם פרעה, תנו המופת לכם – **לעצמכם**, כי אני בעצמי בין כך לא אאמין לכם יהיה מה שיהיה.

הגה"צ ר' רבי יצחק דוב קאפלמאן זצ"ל ראש ישיבת לוצרן - שווייץ, פנינים שיעורי חומש רש"י

ויאמרו אל פרעה וגו' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן.

ידוע מה שמספרים שבימי התוס' יו"ט גזרה המלכות על ישראל שעליהם לדור בחבל עיר בפני עצמה המכונה 'געטא', ולא יתערבו בין גויי הארץ, אמנם התו"ט שמח מאוד על גזירה זו והורה להקב"ה במקלות עם, כיון שמעתה יתאפשר להם לקיים תורה ומצוות בגלוי ובפרהסיא ללא שום בושה ומורא מפני הגויים, וגם שכאשר לא יתערבו בגויים לא ילמדו ממעשיהם הרעים ולא ישאפו להתדמות להם ולמעשיהם הנילוזים.

לכך גם בחר יעקב אבינו ע"ה לשבת בארץ גושן, כי ביקש להיות מופרש ומובדל מן המצריים שלא יהיו לו עסק עמהם כלל, אמנם לאחר שנפטר יעקב אבינו ויצאו בני ישראל מגדרם ותמלא הארץ אותם, שהחלו לשוטט בקרית חוצות ולהתערב בין הגויים, מיד התחיל השעבוד ולא נתנו להם להמשיך בקיום תורה ומצוות כאשר עם לבבם.

והיינו שאמר 'ויגר שם', כלומר רק יעקב אבינו ע"ה הי' במצרים בבחינת 'גר' מובדל ומרוחק מכל הגויים, לא כן לאחר פטירתו שוב נעשו בני ישראל תושבים ואזרחי הארץ, וזו גרם להם השעבוד הרוחני.

הרה"ק מהרי"ץ דושינסקי ז"ע, הגדה של פסח

כל דכפין ייתי וייכול.

הכוונה בזה על פי מה שכתבו חכמי האמת והעתיקן הבאר היטב בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקעא סעיף קטן א) שכל המצוות ומעשים טובים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע ומלוכלך בחטא, טורפין הסטרא אחרא מפניו ומוסיף כח בקליפות עד שחזור בחשובה ומוציאן מהקליפה. וא"ו זללה"ה בקדושת יו"ט (פרשת משפטים) נתן עצה לזה ע"ד (דניאל ד, כד) וחטאך בצדקה פרוק, שעל ידי מצות צדקה שמקיים קודם כל מצוה ומצוה שעושה, זוכה שהמצוה שלו עולה למעלה בלי שום עיכוב וחסיפה מהסט"א ח"ו, עכ"ד.

ובכן כאשר אנו מתחילים בעבודת ליל התקדש החג הזה, נתעורר השאלה איך נוכל לקיים מצות הלילה בעת אשר אנו מלוכלכים בעוונות ופשעים, לזה אומרים תיכף ומיד כל דכפין ייתי וייכול, ועל ידי מצות צדקה יכולים להעלות כל המצות לקדושה, וליכא למיחש שיחטפוהו החיצונים ח"ו, ויתקבלו מצוותינו לרחמים ולרצון.

הרה"ק בעל הברך משה מסאטמאר ז"ע, הגדה של פסח

היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם.

ויש לתמוה, וכי לא ידעו רבותינו בעצמם שכבר האיר הבוקר והגיע זמן קריאת שמע. אלא הכוונה שרבותינו הקדושים היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, גם כשהיו בגלות הוא חשכת לילה (ישעיהו כא, יא ובמפרשים שם), עד שבאו תלמידיהם ואמרו – עמדו והתחננו: **רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית** – הגיע הזמן שיאיר אור הבוקר ויבוא זמן גאולתנו ופדות נפשנו בבית גואל צדק ב"א.

הגה"צ ר' יהושע אהרן צבי וויינבערגער זצ"ל אבדק"ק מארגרעטן, פתח עיניים

עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו 'הגיע זמן קריאת שמע של שחרית'.

גם כאן ראוי לשום לב, מאחר דמצינו (ברכות ט עמוד ב) **דפליגי רבי אליעזר ורבי עקיבא בזה, דרבי אליעזר סובר זמן קריאת שמע בשחרית הוא משיכיר בין תכלת לכרתי, ורבי עקיבא סובר משיכיר בין חמור לערוד, ואם כן אין זמנו של זה כזמנו של זה דבמחלוקת שניה, ואין באו תלמידיהם ואמרו לרבי אליעזר ורבי עקיבא שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית**, שאם הגיע הזמן אליבא דרבי אליעזר עדיין לא הגיע הזמן אליבא דרבי עקיבא דפליגי עליה והוא הדין איפכא. וביותר יש להפליא צריכא למימר להו שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית, הלא ראו שהאיר היום.

ונראה מתוך הענין, מאחר שכאן בנדון זה היו שם תלמידיו של רבי אליעזר ורבי יהושע, גם תלמידיו של רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, והיו נבוכו בזה וכל אחד מהם רצה לנהוג עצמו כדעת רבו שלמד ממנו, ונחלקו המה לשני כתות, דתלמידיו של רבי אלעזר בן עזריה ורבי אליעזר רצו לאכול המצה קודם חצות הלילה דמצה אתקש לפסח, ותלמידיו של רבי עקיבא ורבי יהושע רצו לאכול אחר חצות כדן פסח שזמנו כל הלילה, והיה ויכוח זה ביניהם כמו שהיה ויכוח בין החכמים האלה, ורצו גם כן להכריע להחמיר לאכול אותו קודם חצות, אמנם תלמידיו של רבי עקיבא ורבי יהושע מיאנו לשמוע להם דשמא לא נכון הדבר, ודברי רבי טרפון לא שמיע להו,

ולא היתה הכרעה ביניהם, ועלתה הסכמה ביניהם שדבר זה יוודע לנו מכח קריאת שמע, דגם שם פליגי בית שמאי ובית הלל, ואם מותר להחמיר כדברי בית שמאי הוא הדין בנידון דידן נמי מותר להחמיר, או נימא אף על גב דבית הלל אית להו מטיין וקורין בבית שמאי, אפילו הכי סבירא ליה לרב יוסף דלא עשה ולא כלום, ועל כן אמר אמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, מכח זה יוודע להם מה שנסתפקו בו.

דכבר כתבתי למעלה שרבי ישמעאל היה מוטה ורבי אלעזר בן עזריה היה זקוף, וכשהגיע זמן קריאת שמע של עובית היה רבי אלעזר בן עזריה מטה עצמו כדי לקרות קריאת שמע, אמר לו רבי ישמעאל לרבי אלעזר בן עזריה וכי תימא בית הלל נמי אית להו מטיין וקורין, הני מילי היכא דמוטה מעיקרא, אבל אתה שהיית מתחלה זקוף וכאשר הגיע קריאת שמע הטית עצמך כדי להחמיר כדברי בית שמאי איסורא איכא, ובהיות כן דינא הכי בקריאת שמע של ערבית, דון מינה ואוקי בקריאת שמע של שחרית הדבר בהפך, דגבי קריאת שמע של שחרית סבירא ליה לבית שמאי יעמוד ויקרא, ובית הלל פליגי עליה וסבירא ליה עומדין וקורין מטיין וקורין יושבין וקורין, אמרין גם כן הני מילי דעומדין וקורין היכא דעומד מעיקרא, אבל אם היה מוטה דרך שכיבה והגיע זמן קריאת שמע של שחרית, ורוצה לעמוד בכיון כדי להחמיר ולעשות כדברי בית שמאי איסורא איכא דבר, ואם כן נלמד מזה בנידון דידן שהחכמים האלה היה מסובין כל הלילה דרך הטיה, ועכשיו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, ולדברי בית שמאי צריך לעמוד ולקרות דרך עמידה דווקא, וזה היה לאות ולמופת אם יעמדו המה מן המסיבה ויקראו קריאת שמע דרך עמידה, כדי להחמיר כדברי בית שמאי, מאחר שגם בית הלל סבירא ליה עומדין וקורין, מעתה נלמד מזה דהוא הדין גבי מצה מותר להחמיר, מאחר שגם אליבא דרבי עקיבא יוצא בזה, אמנם אם יקראו קריאת שמע דרך שכיבה כמו שהם מסובין, דלא שרי בית הלל לקרות מעומד אלא אם עמד מעיקרא, אבל אם היה מוטה ורוצה לעמוד אסור, הוא הדין בנידון דידן, ועל כן המתינו עד שיאיר היום והגיע זמן קריאת שמע של שחרית, שעל ידי זה יוודע להם הספק.

הגה"צ ר' נפתלי הירץ גינזבורג זצ"ל, אב"ד בכמה ק"ק בפולין לפני ג' מאות שנה, הגדה של פסח נפתלי שבע רצון

אמר ר"א וכו' ולא זכיתי כו' עד שדרשה בן זומא כו' כל ימי חיך הלילות.

ולכא"ו יש לשאול מה ענין משנה זו לכאן, והרי אנחנו עוסקין במצות סיפור, ומשנה זו הרי דנה במצות זכירת יציאת מצרים והן שתי מצוות נפרדות לגמרי וכמו שיתבאר.

ונראה שעיקר ההכרח שמצות ספור ומצות זכירה הן שתי מצוות, הוא רק אחרי שלמדנו ודרשנו כי מצות ספור יציאת מצרים ישנה גם בלילה, וא"כ כיון שקודם שהתחיל לקיים המצוה לספר כבר קיים מצות זכירת יציאת מצרים וג"כ בלילה, איך הוא מצווה שוב לספר ביציאת מצרים, וזה מכריח שמצות סיפור על כרחך היא מיוחדת שאין לה ענין עם מצות זכירה, משא"כ קודם שדרשנו דרשה זו הלא הי' מצות זכירת יציאת מצרים רק ביום בלבד ולא בלילה, הרי היינו יכולים לומר כי מצות הספור בעיקרה אינה נפרדת ממצות הזכירה, אלא שהחידוש הוא במצות הסיפור שמצוה רק בלילה ולא ביום, וכמו שיתבאר, ולכן מביא בעל ההגדה משנה זו שאך ממנה נלמד גדר מצות סיפור שהיא מצוה נפרדת ממצות זכירת יציאת מצרים וכמו שיתבאר להלן ההבדל ביניהם.

הגה"צ ר' יחזקאל סדנא זצ"ל ראש ישיבת חברון, דליות יחזקאל חלק ד עמוד סט

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה אחד חכם אחד רשע וכו'.

...גם הרשע דיברה תורה כנגדו, כי אף הרשע ביותר עדיין קשור במידת מה לישראל ו'תשב אנוש עד דכא' – עד דכדוכה של נפש, כל ידח ממנו נדח, והבחינה ע"ז 'הקהה את שיניו', ורק לפי שהוציא את עצמו מן הכלל לכן כפר בעיקר, אבל בקרבו הוא יודע ברור כי אין לו שום יסוד לכפירתו...

גדר ד' בנים יוכל להימצא בכל אדם יחידי, שכולל בו כל הארבעה, רגע חכם – רגע רשע וכו'. והעיקר שעל האדם להתאמץ להיות מקושר לשמים אף בעת שהוא רשע ח"ו – שלא ינתק הפתיל האחרון!.

הגה"צ ר' לייב חסמן זצ"ל אבדק"ק שטוצין ומנהל דיישיבת חברון, אור יהל חלק א עמוד רנו (ממהדורת תשכ"ט)

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו.

...זו היתה מדריתנו של אברהם אבינו ע"ה, לאחר שהגיע להכרה אמיתית בהש"ת, אף שהיה יחידי באמונתו כנגד כל העולם, לא השפיע עליו כל אמונות אנשי הדור אפילו להרהור קל, והיינו דאמרין בהגדה של פסח 'מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', מדגיש בעל ההגדה מעלתו של אאע"ה אף שכולם היו עובדי עבודה זרה ומ"מ החזיק אברהם באמונתו ולא הושפע מהם כלל, לכן זכה שממנו יצאה כל שלשלת עם ישראל.

זו מעיקרי חובת עבודתנו, לדעת שהאדם נמצא תמיד במצבי נסיונות שונים, כל מחלה או הפסד ממון וכדומה הם בגדר נסיון. ומחובתנו לעמוד כחומה בצורה שלא יפגע בנו הנסיון לערער ולפקק את אמונתנו השלימה, וכל שנתחזק יותר בנסיונות המרובים העוברים עלינו כך נזכה להגיע לשלימות האמיתית. הדרך לעמידה בנסיונות אלו היא כמש"כ הרמב"ן להתחזק ביסודות יציאת מצרים ומעמד הר סיני...

הגה"צ ר' יחזקאל לינשטיין זצ"ל, אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קלו בתו"ד

אני ולא מלאך.

ויוצאנו ה' ממצרים. לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו – אני ולא מלאך.

דאיתא בשם האר"י ז"ל (עיין סידור רבי קאפלי כוננת סדר של פסח ד"ה ויוציאנו ה' ממצרים) דלכן יציאת מצרים הוכרחה להיות ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י מלאך או שרף, מפני שהיה המלאך מתגשם אם היה נכנס לטומאת מצרים שהיא ערות הארץ. ולכאורה קשה דהא חזינן דבני ישראל היו שם רל"ו שנה ולא נתגשמו, אדרבה נזדככו שם בכור הברזל וינצלו את מצרים דהיינו הניצוצות שנפלו שם הוציאו בכח קדושתם, ומלאך לא יוכל להכנס רגע אחת לשם.

...ואמנם ישוב הדבר הוא, דבאמת נשמות בני ישראל הם ממקום גבוה מאוד וגזרות מכסא כבודו, ולכן יש בהם כח כזה להתגשם בגוף העכור ולהיות תדיר במלחמת היצר ואעפ"כ לכבשו תחת ידם כי קדושת גבהות נשמתם מסייעת לזה, וגם היה להם כח להיות במצרים זמן רב כזה ולהוציא בלעם מפיחם כי קדושת נשמתם גדולה מטומאת ערות הארץ של מצרים, לא כן מלאכי עליון שהגם שהמה אורות עליונים מ"מ אינם מגיעים לקדושת נשמת עם בני ישראל ולכן אם יתגשמו בגופות לא יוכלו לעמוד בקשרי מלחמת היצר ותחבולותיו כדוב אורב במסתרים כאשר באמת היה בשמחזאי ועזאל שתיקף שנתגשמו חטאיו...

הרה"ק ר' משה מסאווראן ז"ע, ליקוטי שושנים לשבעות בד"ה אריב"ל, בתו"ד

וישאלו איש מאת רעהו. איזהו עשיר השמח בחלקו.

...אמנם יש מעלה יותר נוספת מזה השמח בחלקו והוא שאמרה תורה בפרשת נצבים והותרך ה' אלקיך בכל מעשה ידיך והוא מ"ש חז"ל והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיבולו שפתותיכם מלומר די ואמר ביציאת מצרים וישאילום בע"כ דישאלו והוא שבקש הש"ת מישאל דבר נא באוני העם וישאלו וגו' ואמרו חז"ל בבקשה מכם שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו בהם קיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים כי עיקר הברכה שימאס עליו ברב טובו עד שהוא לטורח עליו ולמשא וכמ"ש בחידושי תורה בפסוק ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב שהיה עליו למשא ופירשנו שם מ"ש חז"ל שלא יאמר אותו צדיק וכו' ולא אמר שרצה לקיים באמת הבטחתו יתברך שיצאו ברכוש גדול אך הענין הוא דאם רצה הש"ת שישאלו למה היה לו להקב"ה בברכה יתירה זו להיות להם לטורח ולמשא ולבקש מהם שישאלו כי היה די אם ימצאו כל סיפוקם וישבעו כרצונם אחר

שישאלו כל מה שיוכלו לשאול אלא כדי להראות שביעה זו לאברהם אבינו ע"ה א"א כי אם ע"י שהוצרך לבקש מהם והוא המעלה הגדולה במעלת הצדיקים אשר אדיר כל חפצם בדביקות נשמתם בתורת ה' ובמצותיו עד שיהיה להם לעול ולמשא כל תענוגי הגוף ואודותיו וז"ש דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' כי לא היה כוונתם כי מי שהשפיעו ה' טוב ימנע מכל טובו ויאכל פת במלח דוקא אלא שישתוה בעיניו כל טוב כמו פת במלח ולא יתכוון להנאת גופו כלל וכמ"ש בעירובין דף כ"ב מי שלימי קורמי באגמי וכו' וזה היה מעלת רבינו הקדוש כי שלחנו היה שלחן מלכים וכמ"ש שלא פסקה מעל שלחנו וכו' אפ"ה לא התכוין להנאתו אפילו באצבע הקטנה וכל יגיעתו ומחשבתו היה בדביקות התורה וכמו שאמרו חז"ל צדיקים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא כי אף שימצאו מנוח ומרגוע לנפשם עוד יכספו לעלות ממנוחה למנוחה יתירה עד לאין סוף וזש"ה בנאות דשא יריבציני ר"ל שיעלה במעלה זו שיהיה בבחינת עה"ז כאלו רובץ במקומו ומסתפק עצמו בעשב השדה ועל מי מנוחות הוא מדרגות עולם הבא שהוא עולם שכולו מנוחה לחיי עולמים ינהלני בחיי מחיל אל חיל ובענין שאחז"ל עולמך תראה בחיך. ואמר עוד נפשי ישוב ינחני וגו' כשיגיע זמן מנוחות שתשוב הנפש אל אלקים ינחני במעגלי צדק ממעלה למעלה ואמר למען שמו כמ"ש חז"ל עתידין צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה שנאמר וזה שמו אשר יקראו לו ה' צדיקנו. וז"ש במעגלי צדק למען שמו. וז"ש רבי הואיל וזכיתי למעלות האלו יה"ר שתהא מנוחתי בכבוד. ויש לנו בזה אריכות בס"ד והמה בכתובים אצלינו בפרושי התורה. ואין להאריך כאן יותר.

הפלאה על כתובות דף קד עמוד א, בתו"ד

צפון ברך הלל נרצה.

י"ל רמז לנכון השנ"י דרכים' ואופנים בעבודת הש"י. הא', דרך הצפון' והנסתר בהצנע לכת. ב' לעבוד את הש"י בריש גלי ללמוד וללמד ולהתפלל בקול לעורר אחרים שילמדו ג"כ ממנו וכיוצא.

וזהו י"ל רמז המעלות שיש לכ"א מאלו שני האופנים. צפון' – היינו דרך הצפון ונסתר, בר"ך – שולט יותר הברכ"ה כשאחז"ל שאין ברכ"ה שולטת אלא בדבר הסמוי מן העין, ולעומת זה יש מעלה בבחינת הל"ל, שאחז"ל בפסחים כזיתא פיסחא והלול"א מרפסין איגרא, לומר ולהתפלל בהלל והורי' להש"י

בקולות וכח גדול כאלו יפקעו האיגרות, והיינו עבודה בגלוי, ועי"ז יהי', נרצ"ה, גם לאחרים שילמדו מעבודתו הרצוי' לכל ויתפללו עמו ואחז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, וזהו מעלת הגלוי' כנז'.

הרה"ק בעל המנחת אלעזר ממונקאטש ז"ע, שער יששכר מאמר אגדתא דפסחא אות ק

חסל סדור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו.

שמעתי מחד מגדולי הדור שליט"א עמ"ש (שמות לט, מג), וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אתם משה, וברש"י, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם וכו'. ולכאורה מדובר הכא לאחר שכבר גמרו את כל עשיית המשכן ומה בירך עתה שתשרה שכינה במעשה ידיכם. ותירץ הגדול שליט"א שראה מרע"ה היאך שעשו בני" את המשכן, איזו מסירות ואש קודש וכוונה והכל לקוב"ה וכו', אשר על כן ברכם, יהי' שתשרה שכינה במעשה ידיכם היומית גם הלאה עם אותה עבודה ואש לשמו יתברך בכל מעשה ידיכם בחיי היום יום.

ועפי"ז יש אולי לומר הכא מה שאנו אומרים בסוף הסדר (ובפרט שכבר גמרו לעשות הסדר ומה כן נזכה לעשותו, הרי רק עכשיו גמרו לעשות הסדר), חסל סידור (ליל הסדר) פסח כהלכתו ככל משפטו וחוקתו – שעשינו כעת, ותפילה אנו מבקשים כעת, כאשר זכינו לסדר אותו – ליל הסדר עם עליה ורוחניות כזאת, כן נזכה לעשותו – שאר המצוות כל השנה עם עליה ורוממות.

מחשבות לב

והגדת לבנך

ויוציאנו מעבדות לחרות

יותר מאלפים שנה שהוא נע ונד ואין לו אפשרות להכנס לגיהנום ולהזדכך שם מעבירותיו, וכך נכנס בגופו של הבחור למצוא מנוח ומרגוע לזמן קצר. דבר פלא נוסף נמסר, שכמעט ולא יכל להמצא בסביבת תלמידי חכמים וצדיקים, כאשר פגש רשע – חיבקו גיפפו ונשקו שוב ושוב, אבל כשנקלע בדרכו לארבע אמות של צדיק לא יכל להביט בו – ברח, קילל וחירף.

כיסוי השולחן בשבת קודש עם מפה ולא להשאירה מגולה אפילו במקצת
רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל הרב מפוניבז' נכנס פעם לחדר האוכל בשיבת פוניבז' והבחין כי מספר שולחנות לא מכוסים במפה, היה זה ביום שבת קודש. פנה הרב אל קבוצת בחורים ואמר להם: בחורים יקרים! שמעו נא, מקובל אצלי על הנובארדוקער דיבוק, כי באחת השבתות הכניסו בכח את אותו בחור אשר בו הרוח אל ביתו של הגר"ח מוואלוזין, הבחור נבהל והתהלך אנה ואנה בבית כמי שאחזו טירוף, הוא פשוט, לא מצא לעצמו מקום אחיזה – מפאת קדושת הבית והשבת, הוא רץ בסחרור. עד שמצא פינה קטנה באחד משולחנות הבית – שם המפה התקפלה והשולחן היה מגולה. מיד התכופף קיפץ חיבק ונישק את אותו מקום (כי רק שם היתה אחיזה לחיצונים) מעשה שהיה. ע"כ דבריו.

פעם כאשר איימו עליו שאם לא ייצא יקחו אותו אל הגר"א מוילנא, השיב הרוח: "איני מפחד ממנו, כי להגר"א אין עסק עימנו (כהקדמת הגר"א לספרא דצניעותא) כך סיפר החפץ חיים לתלמידו רבי שלמה בלוך. עוד שאלו אותו האם ידוע לו מי הם הל"ו צדיקים שבדור. הוא מנה שמות רבים לא ידועים

ביניהם גם הגר"א, אלא שאת הגר"א מוילנא לא מנה בין הראשונים ממש. שאלו אותו וכי הגר"א אינו הראשון או לפחות משלושת הראשונים? והשיב "לא, מפני שהוא הרי **קצת** מפורסם, חלק ממעלותיו מפורסמות..."

לביתו של המגיד מקוזניץ

בספר "שומר אמונים" מוזכר (לראשונה) שייכותו של המגיד מקוזניץ אל אותו רוח, וזה לשונו: **"כי פעם אחת הביאו לרבינו מקאזניץ איש אחד כדי לתקן את הנפש שנכנס (=כריבוק) שאלו המגיד מי הוא היה בגלגול הקודם ובאיזה זמן, והשיב כי יותר מאלפיים שנה שהוא בצער ויסורים וכי הוא היה הראשון שזרק אבן על זכריה הנביא, ומאז אין לו מנוחה והולך מרחי לרחי. וברחמי ה' נתקן ע"י הקדוש הנ"ל".**

איך עבר מנובארדוק לקאזניץ? ושמה היה זה איש אחר – שאח"כ נכנסה בו אותו רוח של זורק האבן? קשה לדעת בבירור, אלא מה שנספר לכם להלן, אולי יועיל לבירור הדברים.

"שאלתי את רבי אליהו לאפיאן" – סיפר רבי יעקב אדלשטיין (שליט"א) [זצ"ל] – "מה עלה בסופו של אותו בחור שהסתובב ורוח בקרבו", הוא השיב כי כפי הידוע לו, דבר הדיבוק התפרסם עד שרבים באו לשומעו ולקבל פחד ויראת העונש ללמוד משפטי שמים על עבירות, עד שהענין נשמע בחלונות הגבוהים, לממשלה, אנשי הממשל חשדו כי מכשף מסתובב לו בין היהודים והגויים. כאשר מבחינה על פי חוק נאסר כל מעשה כישוף והעוסק בו הסתכן אז בגזר דין מות, משום כך, נכנס אותו בחור לכלל פיקוח נפש, והוחלט כי צריך להצילו, לא בגלל הרוח שבקרבו אלא סתם מדין הצלת נפשות. הבריוח אותו מחוץ לגבולות המדינה, מקום בו החוקים שונים. כך עזב את נובארדוק וילנא וולאזין. אם כן, שמא אז אכן זכה והגיע לקרבת

זכריה הנביא נרגם באבן ומת

היו שני נביאים – זכריה. הנביא זכריה המופיע בכתובים לא נרגם, אלא הנביא זכריה בן יהודע הכהן כמו שכתוב בדברי הימים (ב פרק כד): "וזהו אלוקים לבשה את זכריה בן יהודע הכהן ויעמוד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלוקים למה אתם עוברים את מצוות ה' ולא תצליחו... ויקשרו עליו וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה'... ובמותו אמר (הנביא) ירא ה' וידרוש". ואכן שנה אח"כ, השי"ת דרש את מותו, ליום השנה באותו יום – עלה חייל ארם על ירושלים הרג והשחית כמו שכתוב שם.

חלפו שנים ארוכות, ונבחראדן שר הטבחים נכנס לעזרה והבחין בדמו של זכריה הנביא שתוסס ורותח, אותו דם עמד על סלע ורתח במשך כמאה שנה מהריגתו של זכריה עד חורבן הבית.

נבחראדן שאל "מאי האי?" נאלצו לספר לו שהוא דמו של זכריה נביא ה' שהוכיח אותם במילי דשמיא וקמו עליו והרגוהו: "נביא הוה בו דהוה קא מוכח לן במילי דשמיא קמינן עילויא וקטלינן ליה והא כמה שנין דלא קא ניח דמיה". אסון גדול התרחש שם באותה שעה כאשר נבחראדן רצה להפסיק את רתיחת הדם ושחט עליו את זקני העם – הסנהדרין, אח"כ בחורים ובתולות ותינוקות של בית רבן עד שגם הוא עצמו הזדעזע משפיכת הדם, והתחנן כביכול – שהדם כבר יפסיק מרתיחתו – עד שהדם נח. ואז נרעש כפליים, התגייס ושב בתשובה (גיטין דף נז).

ועתה, נשמע היטב. אצל הליטאים ידוע על "הנובארדוקער דיבוק" היה זה בחור יהודי מנובארדוק שנכנסה בו רוח (נשמה תועה שנכנסת בגוף חי, ככל הדיבוקים) שהיו מתגלים לפני שנות דור. אצל החסידיים ידוע גם על דיבוק מופלא, וסביר להניח, כפי שיובא להלן, ששניהם מדברים על אותו דיבוק – שתחילת דרכו הייתה בנובארדוק והובא לביתו של תלמיד הגר"א רבי חיים מוואלוזין זצ"ל, ולאחר מכן עבר לאיזור אחר שם הובא אל המגיד מקוזניץ זצ"ל.

כפי עדות איש מפי איש מגדולי הליטאים (וכמצוטט בספר הצדיק ר' שלמה) אותו בחור היה פוסע ברחובה של עיר, פוגש אנשים והיה פורט לפנייהם את עבירותיהם, כפי הסדר דלהלן: הוא ניגש ליהודי ואמר לו בשמחה "איך האב דיר האלט", כלומר – אהבתיך אני אוהב אותך ומיד בידידות – התחיל לפרט את חטאיו שעשה בימי חייו. היהודי היה מתמוסס מבושה על פרסום מעשיו בקול ברחובה של עיר לפני רבים, ומיד היה מהרהר בתשובה, אז הרוח היה הופך את הקול והסגנון ואומר לו "איך האב דיר פיינט" – אני שונא אותך! מגביה את רגליו ונס ממנו... לפעמים עוד לפני שהיה אומר "אני שונא אותך" היה מנסה בדרך אחרת, היה פונה אליו כאילו בתחנון: "אחי היקר למה לך כך (לחשוב מחשבות של חרטות). מה אתה צריך לעסוק בכך?" כלומר למה אתה מהרהר בתשובה, אך משהיה ממשיך להרהר בתשובה, נפרד ממנו במנוסה. היינו, שרוח טומאה לפפה אותו, כי כידוע, התאוות והשאיפות לא נפרדות מהאדם לאחר פרידת הנשמה מהגוף. הנשמה, נפרדת רק מהגוף אבל לא מהרצונות שלה שהעם חלק מהנפש ונשארים בה... יסורי העונשים, אולי הם, מפרידים אותם מהנפש.

אותו רוח גילה ואמר, נורא ואיום, כי הוא הראשון שזרק את האבן על זכריה הנביא.

יהודים אחרים שגררו אותו אל המגיד מקונוניץ, שם בסופו של דבר הגיע אל תיקונו כפי שמוזכר ב"שומר אמונים".

רבי משה הולצברג זצ"ל ראש ישיבת קארלין סטאלין, גילה פעם כי פרטי התיקון של המגיד מקונוניץ, עברו לאוזנו, איש מפי איש. והוא נאות לספר זאת לרבי יעקב אדלשטיין [שליט"א] וצ"ל, ובה גילה:

בתחילה, המגיד ניסה להוציא את הרוח מגוף הבחור ע"י שמות ויחודים, ולחש באוזנו יחודין בשמות הקדושים, גיחך הרוח צחק בקולי קולות ואמר, אתם חושבים להפחיד אותי בדברים אלו, את כל היחודים הללו ידעתי עוד בהיותי ילד לפני הכנסי למצוות, הלא אני מתקופת הבית – הלא אני זרקתי את האבן הראשונה על זכריה הנביא (ואז געה בבכי) אל תפחידוני.

שאל אותו המגיד, "ואיך ישנה אפשרות לתקן את נשמתך?" (כי הוא רצה גם לתקן את נשמתו המיטלטלת והמתייסרת ביסורים נוראים יותר מאלפיים שנה). השיב הרוח ואמר: מאז מותי ועד היום לא היה תלמיד חכם שלימד עלי זכות, אם יהיה מי שימצא לי 'לימוד זכות' יציל את נשמתי שאבוא למנוחתי. הוא הדגיש שחייבים ללמד עליו סגוריה בפה מלא. המגיד חשב ומצא לו זכות אך הודיע לו שיעשה זאת בתנאי שיראה לו את דרגתו (את מהות רוחו – נפש ונשמה מתקופת בית המקדש) הרוח הסכים

"אך לא כאן בבית ובעיר פנימה, בשדה מחוץ לעיר אראה לך אם תוציאני למנוחה" אמר.

המגיד הק' נתעטף ויצא מהעיר ואמר בפיו לימוד זכות עפ"י הלכה ואח"כ נראה לפניו עמוד אש מהארץ עד לרקיע, ומה שעוד ראה כמובן שלא סיפר.

מה היה לימוד הזכות? גם זה סיפר ר' משה הולצברג זצ"ל: הוא מצא לו סברה הלכתית, שבסברה זו קיימת הבנה בטעות – להתיר לרגום אותו באבן. טעות בהלכה, אבל יש בה כבר לימוד זכות מסוים:

הוא חשב כי ההלכה היא שנבואה רעה מאת ה' יתברך יכולה להשתנות כל זמן שהנביא לא אומרה בפיו. והרי זכריה נביא ה' ניבא אז לרעה כציווי ה' אלוקים, אם כן היה לו להימנע מלהינבא בשם ה' כדי לנסות להציל ע"י כך את עם ישראל, ואע"פ ש"הכובש נבואתו חייב מיתה" היה לו למסור את חייו ונפשו בזה ובבא, בשביל להציל את כלל ישראל. ואע"פ שאסור לנביא לעשות כך, אבל זו כבר צד טעות מבחינת ההלכה ולימוד זכות איך יכול היה לחשוב (רחמנא ליצלן) שמותר לרגמו באבנים.

מקור המעשה: בעל מחבר ספר 'להגיד' ששמע זאת מהגה"צ ר' יעקב אדלשטיין זצ"ל הובא בלהגיד - חומש המגידים בפרשת ויקהל

המשך באור החסידות

נפשותיו מכל סיג ופגם. וראה גם לשון רביה"ק הקדושת לוי (פרשת ויצא) וז"ל ויבאר הענין על ידי מאמר חכמינו ז"ל (מכילתא יתרו כ"ב) "ביום סוף נדמה להם כבחור במתן תורה נדמה כזקן המשל בזה לתינוק שמרגילין אותו לילך לבית הספר ומרגיל אותו אביו על ידי דבר שהתינוק מתאוה לו, דהיינו שאומר לו שיש בבית הספר יש דבר שהתינוק מתאוה לו, ועל ידי זה מרגילו לילך לבית הספר וכיון שמרגילו אז לומד עמו הרבה תורה כך הקב"ה הראה לנו ביום סוף ניסים ונפלאות, ולא היה עיקר הטעם של הניסים ונפלאות הניסים והנפלאות עצמם, רק הניסים והנפלאות עשה והראה לנו כדי שנדע שיש אלוה בעולם, ונתאוה לו לעבדו, ולכן עשה לנו ניסים ונפלאות ביום סוף כדי שעל ידי זה נתאוה לקבל התורה ביום מתן תורה ולעבדו בלב שלם ונמצא עיקר הניסים והנפלאות היה ביום סוף כדי שנקבל התורה במעמד הר סיני ונתאוה לו לעבדו ולקבל התורה. ע"כ לה"ק.

וראי הנך מביין שלא שייך בדקות ספורות לכאור את כל עניין הסירות שאנו מתקנים בימי הספירה ולכן רק נטעם קצת דברי הקדושת לוי בפרשת אמור שמאריך בדרכי העבודה בימים אלו. וז"ל או יבואר וספרתם לכם, כי הנה בפסח נתגלה אלהותו על ידי ניסים ונפלאות, ושראו לעבדו, אמנם השם יתברך רוצה הגם שהוא מעורר אותנו מלמעלה לעבדו, שנראה אנחנו חפצים להתעוררות זוה, וזה סוד הספירה שבשבוע הראשון אנחנו חפצים באהבתו, ובשבוע השני אנחנו חפצים ביראתו, ובשבוע השלישית אנחנו חפצים שיתפאר בנו כאב המתפאר בבנו, ובשבוע הרביעית והחמישית שנאמין באמונת הבורא ברוך הוא, ובשבוע השישית שנחיה אנחנו דבוקים ומקושרים בעבודתו, ובשבוע השביעית שאנחנו ממליכים אותו על כל העולם כולו ועליו, לכן אחר שאלו המידות נמשכים מהבורא ברוך הוא באלו ימי הספירה יש לאדם בימי הספירה להתבודד ולעבוד את ה' אלהיו כיון שבאלו הימים נמשכים אלו המידות הישירים לעמו בית ישראל, ובפרט בעת הספירה יש לאדם לשמוח ולדבק את עצמו באלו המידות ישירים, כיון שאדם חפץ שמידות ישרים ימשוך בו כמאמר חכמינו ז"ל (מכות י"ע"ב) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. ע"כ לשון קדשו.

הבט נא יענקלה מסיים ר' זלמן חיים את דבריו כולנו זכינו בליל הק' להעלות למעלות רמות ביותר, כת אנו משתוקקים לעבוד את בוראנו עם כל שבעת המידות לזכות בעצמנו באיתעוררות דלתת אל לכל המדרגות הנשגבות, ולקבל התורה בלבב שלם והלוואי שעל ידי תפילתנו וזעקתנו בימים אלו נוכל לקבל כל המדרגות הנעלות. יענקלה אינו מוצא מילים להודות לר' זלמן חיים על שיישב את לבו. ר' זלמן חיים מקצר כאומר אינך צריך להודות א' גוטן מועד יענקלה מחכים לך בבית.

❖ ❖ ❖

ובאמת זה הוא יסוד ימי הספירה שבימים אלו עבודתנו הוא לעלות במדרגת שקבלנו בליל הסר במתנת חנם לגמרי, לזכות בזה על ידי גיעתנו. ויסוד זה מקורו טהור בזהר הקדוש (ח"ב צ"ג ע"ב) הבה נשב יחדיו ונלמד לשון הזהר אשר לשון מרפא

אבל תא חזי, ישראל כד הו' במצרים, הו' ברשות אחרת, והו' אחידן במסאבותא, קאתתא דא, כד היא יתבא ביומי דמסאבותא. בטר דאתגזרו, עאלו בחולקא קדישא, דאקרי ברית. כיון דאתגזרו ביה, פסק מסאבותא מנייהו, קדא אתתא כד פסקו מנה דמי מסאבותא. בטר דאתפסקו מנה, מה כתוב. ויקרא טו (וספרה לה שבעת ימים. אוף הקא, כיון דעאלו בחולקא קדישא, פסקא מסאבו מנייהו, ואמר קודשא בריך הוא, מכאן ולהלאה חושבנא לדיקיותא.

ואבל בא ראה, קשהי ישראל במצרים, היו ברשות אחרת, והיו אוחזים בטמאה קאשה הזו קשהי יושבת בימי טמאתה. אחר שנמולו, נכנסו בחלק הקדוש, שנקרא ברית. כיון שנגזרו בו, פסקה מהם הטמאה, קאשה הזו שפוסקים ממנה דמי טמאתה. אחר שפסקו ממנה, מה כתוב? ויקרא טו (וספרה לה שבעת ימים. אף כאן, כיון שפסקו בחלק הקדוש, פסקה מהם טמאה, ואמר הקדוש ברוך הוא: מכאן ולהלאה חשבון לטהרה.]

וספרתם לכם, לכם דייקא, כמה דאת אמר וספרה לה שבעת ימים, לה: לעצמה. אוף הקא לכם: לעצמכם. ולמה. גיון לאתדקא במיין עלאין קדישין, ולבתר למיתי לאתחברא ביה במלכא, ולקבלא אוריייתה.

[וספרתם לכם, לכם דוקא, כמו שנקרא וספרה לה שבעת ימים. לה - לעצמה. אף כאן לכם - לעצמכם. ולמה? כדי להטתר במים קדושים עליונים, ואחר כך להתחבר עם המלך ולקבל תורה].

התם וספרה לה שבעת ימים, הקא שבע שבתות, אמאי שבע שבתות. גיון למזכי לאתדקא במיין, דההוא נהר דנגיד ונמיק. ואקרי מים חיים. וההוא נהר, שבע שבתות נפקו מניה. ועל דא שבע שבתות ודאי, גיון למזכי ביה, כמה דאתתא, דכיו דילה בלילא.

[וספרה לה שבעת ימים, כאן שבע שבתות. למה שבע שבתות? כדי לזכות להטתר במים של אותו נהר ששופע ויוצא, ונקרא מים חיים. ואותו הנהר, שבע שבתות יצאו ממנו. ועל כן שבע שבתות ודאי, כדי לזכות בו, כמו שאשה טהרה בלילה].

תבין יענקלה בליל הסדר הסבנו על שולחן מלכים והיינו ברום המעלה עכשיו אנו עמלים להגיע לזה שוב ע"י עבודתנו, ועיקר העבודה הוא התחנונים לפני הקב"ה לטהר

עבודת ליל הפסח התגלות הנשמה בבת אחת בבחינת צעקה

במצוות פסח מצינו שעיקר עניינה היה בדרך זריזות וחיפזון נפלא, הן בענין אכילתה בחיפזון, והן בענין שחיטתה מדי שנה בשנה, ויש לבאר ענין זריזות זאת מה עניינה בעבודת השם יתברך. כן יתבאר ענין הצעקה שצעקו בני ישראל אל ה', שהיא הזעקה גדולה שתיקן מרדכי היהודי בליל הפסח, ושתכלית צעקה זאת היא לבוא אל בחינת מוחין דגדלות על ידי עבודת ימי ספירת העומר שנשלמים בחג השבועות.

אכילת קרבן פסח בעת יציאת מצרים בחיפזון וזריזות כמובא בתורה ובפירושי הראשונים

הנה בראשית נפתח בפסוקי התורה המצווה על דרך אכילת הפסח בעת יציאת מצרים, וכמה אזהרות הוזכרה התורה שתהיה אכילה זאת בדרך חיפזון נפלא, וזה לשון הכתוב (שמות יב יא) וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְנִיכֶם חֲגָרִים נְעָלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקְלֵכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחפְזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה'. ובפירוש רבינו יוסף בכור שור: וככה תאכלו [אותו] – כבני אדם שנחפזים ללכת לדרךכם. פסח הוא – לשון דילוג ומהירות.

ובפירוש החזקוני שם מפורש שמצוות הזריזות היא גם על המצות. ועוד פירש שם שכל פרטי אכילת הפסח מורות על הזריזות והחיפזון, וזה לשונו: **אל תאכלו ממנו נא** – שעל ידי כך נפשו של אדם קצה בו ומניחו ונמצא בא לידי נותר. **ובשל מבשל** – שאינו ממחר לבשל כל כך במים כמו באש. ועוד ש"י הבשול שבמים יש פירורין בבשר ובא לידי נותר וכל כך מטעם חפזון. **כי אם צלי אש** – ויתבשל מהר שאין באש חציצה בינו ובין ולכך קורין אותו בלע"ז האט"א לשון מהירות. חזר וכתב **כי אם צלי אש** להוציא כל משקין, ולהוציא מבושל בקדרה בלא משקין וכולם בלאו הן רק צלי אש לבדו. **ראשו על כרעיו ועל קרבו** – יצלוהו כולו כאחת ואם יעשה ממנו שני מיני מאכל אין זה דרך חפזון ושמה יבא לידי נותר.

ובפירוש רש"י כתב "מתניכם חגורים – פירוש מזומנים לדרך". והאר"ך בזה **המזרחי** (שם), וכתב: מזומנים לדרך. פירוש, האי "מתניכם חגורים", נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם" דקרא, לאו דוקא, אלא שתהיו מזומנים לדרך, ואורחא דמלתא נקט, בדרך היוצאים לדרך. וכן שנינו במכילתא, "וככה תאכלו אותו" כיוצאי דרכים, וכן שנינו בפרק מי שהיה טמא, "מה בין פסח מצרים לפסח דורות, פסח מצרים מקחו מבעשור, וטעון הזאת אגודת אוזב על המשקוף ועל שתי המזוזות, ונאכל בחפזון בלילה אחד", ואילו "מתניכם חגורים ונעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם" לא קתני, שמע מינה דכל הני לאו דוקא, אלא שיאכלו אותו בחפזון, בדרך היוצאים לדרך, ולפיכך כלל אותן התנא ואמר "ונאכל בחפזון". הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג שהקדוש ברוך הוא מדלג. כדכתיב "ואמרם זבח פסח לה' אשר פסח", שפירשו כאשר פסח, רצה לומר בשביל שפסח על בתי בני ישראל, לשון דלוג. ואתם עשו כל עבודותי דרך דלוג וקפיצה. זכר לשמו. שקרוי פסח. דאם לא כן מה טעם אומרם, "ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה'", **שפירוש בעבור שהוא פסח לה', שהוא מענין דלוג ע"כ.**

דיני זריזות בענין שחיטת הפסח מדי שנה בשנה

ואמנם דינים אלו אינם קיימים באכילת פסח מדי שנה בשנה, ועם כל זה מצינו בחז"ל ענין זריזות גם בענין שחיטת הפסח בכל שנה ושנה וכמובא במשנה (פסחים פ"ח מ"ג): האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים כיון שהכניס הראשון ראשו ורובו זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו. ובגמרא (פסחים פט.) מעשה וקדמו בנות לבנים ונמצא בנות זריזות ובנים שפלים. ע"כ. ומשמע בגמרא שכן היה דרך בימיהם לזרז את בניהם ובנותיהם לעלות ראשונים לירושלים להזדרז למצוות הפסח.

ובמשנה (פסחים סד.) מצינו עוד אזהרה חמורה להזדרז בענין שחיטת הפסח: יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית, כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו, אף על פי שלא שלשו מימיהם רבי יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעו לאהבתי כי ישמע ה', ע"כ. ופירש הר"ק מקאצק (אמת ואמונה עמ' ס') "הענין כי אם היו מגיעין לא היה מכת ג' אלא מכת א'", היינו שאוהבי ה' זריזים להקריב את מצוות הפסח.

ובגמרא (סה.) תנא היא נקראת כת עצלנית והא לא סגי דלאו הכי, מאי הוי להו למיעבד אפילו הכי איבעי להו לזרוזי נפשיה. ע"כ. היינו דאף על פי שצריך להיות ג' כתות, אפילו הכי צריך אדם להזדרז להיות מכת הראשונה.

וחזינו מכך שמצוות הפסח קשורה באופן מיוחד לעבודת הזריזות, ובאמת היא מעיקרי מצוות המצה, שנזדרזו לצאת ממצרים, ולא נשתהו שם, ועל ידי זה לא החמיץ לחמם, כמו שאומרים בהגדה של פסח 'ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ'.

ענין הזריזות למנוע השתהות הזמן מהתעוררות הקדושה

ואף מצוות מצה שלא תחמיץ העיסה, היא ענין הזריזות וענינו למנוע השתהות הזמן מהתעוררות הקדושה הנולדת בימים אלו, וביאורו כתב בליקוטי הלכות (יו"ד הלכות עבודת אליהם הלכה ג אות כג): וזה בחינת איסור חמץ **שעיקר איסורו על ידי הזמן**, דהינו שאסור להשהות העסה איזה זמן שלא תחמיץ, כמו שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וכו', כמו שנאמר, "ולא יכלו להתמהמה וכו'", היינו **שעיקר איסור חמץ שלא יתאחו ריבוי הזמן בעסה, שמשם עיקר אחיזת החיצונים**, ועיקר הכנעתם על ידי שנתגלה השכל שממעט הזמן ומעלה הכל למעלה מהזמן, שעל ידי זה עיקר גאולת מצרים שהיה בחפזון ולא יכלו להתמהמה, וה' יתברך פסח ודלג על הקץ שכל זה בחינת מעוט הזמן, בחינת למעלה מהזמן כנ"ל¹.

¹ ועיין עוד בליקוטי הלכות (חז"מ הלכות פקדון וארבעה שומרים הלכה ד): וזה בחינת גאולה ראשונה וגאולה אחרונה שאין לה הפסק, כי אין אחריה גלות שהם בחינת פסח ושבועות, כי פסח הוא בחינת גאולה ראשונה שאו אוכלין מצה שהוא בחינת חפזון, כמו שכתוב, שבעת ימים תאכל עליו מצות כי בחפזון יצאת וכו'. וזה בחינת זריזות שצריך להזדרז מאד בעבודת ה' בזריזות גדול ולא לדחות מיום לחברו חס ושילום, שזהו בחינת ספירת העומר כנ"ל. ועל כן נאז מתחילין תכף לספר ארבעים ותשעה ימי הספירה, כמו שכתוב, וספרתם לכם ממחרת השבת, שתלתה התורה מצות ספירה במחרת השבת שהוא יום ראשון של פסח שנקרא שבת כמו שפרש רש"י, כי בימי הספירה אנו ממשיכין עליו המוחין של פסח שהם בחינת זריזות,

וביאור דבריו, שהשכל והזמן הם תרתי דסתרי, שהרי השכל ממעט את הזמן ומעלה הכל למעלה מהזמן, כי השכל הוא רוחני, והרוחני אין בו שינוי, כיון שהרוחני הוא מציאות אמיתית, ובאמת אין שינוי כמו שאמרו חז"ל קושטא קאי, והזמן הוא השינוי הגורם אל ההתיישנות, והשינוי והתיישנות הם תולדת הגשמיות, שהגשמי משתנה תמיד, כיון שהגשמי הוא רק לבוש אל החיות שבו, ומצד עצמו אין בו חיות של אמת, ולכן כשהוא מתרחק מזמן בריאתו הוא מתיישן היינו שנחלשת חיותו.

ההזדקנות – התרחקות מהתעוררות הקדושה שהיא ההתחדשות

וענין זה הוא ההזדקנות, כמו שביאר המגיד ממעזריטש בכתבי קודש (ט:): והנה בענין זה נאמר פירוש (קנין פ"ג מ"ד) זקני תלמידי חכמים דעתן מתישבת עליהם וזקני עם הארץ דעתן מתטפשת עליהם, כי אלו עם הארץ, כל זמן שמזקינן והם יותר בעולם טובים שהם לעצמן, ואינם זוכרים ראשיתם מהקדוש ברוך הוא להדיק את עצמם בו יתברך.²

נמצא שההזדקנות היא ההתרחקות מאותו זמן שבו נולדו מה' אין', שככל שמתארכות שנות שהותם בעולם שהם מתגברים בכל יום מעת לידתן להיות ב'יש' יותר ויותר, אזי מתגברת הרגשתם של מציאות נפרדת לעצמם, ואינם יודעים שכל קיומם מהקדוש ברוך הוא, וטעם הדבר כי אינם זוכרים שראשית מציאותם הוא יש מאין, שנשמתם היא חלק אלוך ממעל – מאורו של הקדוש ברוך הוא, וממילא נעדרת מהם הדביקות בהשם יתברך שהיא על ידי שאיפתו ותשוקתו של הענף להדיק במקור שנאצל ממנו.

וענין הזריזות אינה דווקא בזמן אלא אדרבה הזריזות היא במוח, היינו שלא יתיישן האדם ולא יתקרב מחמימות קדושת הנשמה, והיינו שמיד שנולדת באדם אש קדושה מיד יוציאה מהכח אל הפועל, וכדברי הרמב"ן הידועים (אמונה ובטחון פי"ט) על הפסוק אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ב ז), דכאשר מגיע אל אדם אהבת הבורא או יראת הבורא ב"ה יעשה תיכף מצוה להכניס התעוררות זו בכלי שתצא מן הכח אל הפועל עיי"ש. והענין הוא שעל האדם להשגיח ולשמור על השלחבת העולה בו משמים שלא תצטנן, ולעשות כלי לקבלה, כי אם לא יהיה לו כלי לקבלה תפרח ממנו ההתעוררות ולא תשוב עוד וחבל על דאבדין.

מתי העבודה היא דווקא בחיפזון ובזריזות ומתי העבודה בהתיישבות הדעת

יש לעיין בזה מתי עיקר העבודה היא הזריזות, ומתי העבודה היא בהכנה מרובה ובהתיישבות הדעת. והחילוק בזה הוא כפי שמבאר בדברי הרמב"ן וכן בדברי המגיד ממעזריטש המובאים לעיל, דכשהארה העליונה יורדת לאדם בהתעוררות משמים, אז עיקר עבודתו צריכה להיות שלא לאבד את ההארה העליונה, וממילא צריך להזדרז מאוד, כי על ידי פעולת הזריזות, שעיקרה היא מכח ההתלהבות שמקבל משמים ומורו מחשבתו ומורו וליבו לקבל את ההארה העליונה, אזי נשמרת בו ההארה העליונה ולא נאבדת ממנו. אבל בשעה שהעבודה היא לעורר ליבו באתערותא דלתתא, אזי עיקר העבודה היא בהתיישבות הדעת, ועם כל זה אין סתירה בין זה לענין הזריזות.

והנה בשעה שיצאו ישראל ממצרים לא היתה בהם דעה ולכן האציל עליהם הקב"ה מקדושתו בדרך דילוג שהיא הברקה בעלמא, ולכן היתה עיקר עבודתם בדרך זריזות כדי שלא תעלם מהם קדושה זאת, כיון שלא היו להם את הכלים לקבלה, וזה ההיפך מחג הסוכות ששם היתה ההתגלות בדרך ישוב הדעת כמו שכתוב 'בסוכות הושבתי', מה שאין כן בפסח שהיתה תחילת גאולתם ממצרים שבה לא היתה בהם דעת באלקות כלל, וכמו שנתבאר בכתבי המגיד מקאזניץ.³ ונתבאר בכתבי קודש שם, שענין זה של הבהירות ידיעת אלוקות בדרך אתערותא דלעילא בא על ידי המצה, וזה לשונו: וזה הבהירות הגדול האמיתי הנצחיות בתכלית השלימות נרמזה במצה כי מצה הוא מורה על הבהירות גדול הנ"ל, שהוא מלשון מוץ חלב בו' שהוא הפנימיות החלב, כי החלב נקרא השפעה הקדושה כי דם נעבר בו' ונעשה חלב כי ריבוע אה"ה בגימטריא דם ופנימיותו נקרא חלב ופנימיותו נקרא מוץ חלב הוא החמאה והוא לשון מצה, וזה מורה אהיה אנא עתיד להתגלות כנ"ל והבן, וזה נקרא 'לחם עוני' כי כשאנו מקבלים השפעה מהבורא ברוך הוא שלא על ידי מעשינו אנו נקראים עניים כעני דלית ליה מגרמיה כלום, ולחם הוא התענוג ובגמ' מזל"א מלשון יזל מים בו', והוא ההשפעה שהבורא ברוך הוא מריק לנו, וזה נקרא מצה פרוסה כי דרכו של עני בפרוסה מלשון פרוס לרעב לחמך, שאנו רוצים שהקדוש ברוך הוא יפרוס עלינו ממזל העליון השפעתו, אף על פי שאנו רעבים ועניי ואין אנו כדאים לזה, כמו שהיה אז ביציאת מצרים עב"ל המגיד מקאזניץ.

בחינת חפזון (רק שבפסח מקבלין כל המוחין בבת אחת, ובספירה מקבלין אותן המוחין בעצמן בהדרגה בכל ימי הספירה וכו"ל). אבל שבועות, שהוא קבלת התורה, הוא בחינת גאולה האחרונה שנאמר בה, כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו וכו'. ועל כן מביאין אז שתי הלחם מחמץ דייקא, כמו שכתוב, חמץ תיאפינה וכו'. וחמץ הוא באחור הזמן בחינת המתנה, הינו שצריכין לבלי להרוס לעלות אל ה', רק בגדל הזריזות יהיה זהיר לאחור גם בזה, להמתין הרבה בבחינת אומרים לו המתן שזה נמשך מבחינת כתר שמקבלין בשבועות שהוא לשון המתנה כנ"ל, וזהו בחינת גאולה האחרונה שאין לה הפסק. כי כשזוכין לזה בבחינת המתנה או בודאי יזכה לגאולה שלמה מגלות נפשו.

² ומסיים שם: אבל זקני תלמידי חכמים שהולכין בהתעוררות העליון, נאמר בו (ברכת יוצר אור) 'המחדש בטובו' מהתעוררות העליון 'בכל יום מעשה בראשית', שמתחדש להם בכל רגע שראשיתם ותחילתם ושורשם הכל כאין, ומתקשרים את עצמם בראשיתם והתחלתם בהבורא. וזה נראה אם בחוקותי תלכו, כשהתעוררות נופל באדם והאדם נוטלו במחשבה, אזי הא' התעוררות חוקק במחשבתו, ואחר כך תמיד שומר אימתי יבא המצוה לידי ואקיימנה, וזה ואת מצותי תשמרו, ועל ידי זה תזכו ועשיתם אותם. וזה אמר דוד המלך עליו השלום, 'פקודיך שמרתי', כי כל דרכי שאני הולך בדרכי הוא 'נגד', אבל כשאני הולך בדרכי השם ותמיד אני שומר אימתי יבא מצוה לידי ואקיימנה לילך לשרשו.

³ כתיב קודש (ה"ב המיוחס למגיד מקאזניץ) וז"ל: ובאמת רצה הבורא ברוך הוא להראות לנו שיקח אותנו מד' מיני עבודת לפיכך רמז לנו ה' כנגד ד' מיני גאולות ובתוכן רמזים ד' כוסות, כי כפי עבודתנו הקשה כן היה שכלנו גם כן משועבדים תחת עבודה שלא היינו משיגים עבודת הבורא ברוך הוא כלל, וזה נקרא כוסות מלשון התכנסות כנ"ל, שכל מחשבתנו ואהבת ויראת הבורא ברוך הוא היה אז בגלות מצרים מכוסה מאתנו שהם גם כן בסוד ד' מדריגות כידוע, לפיכך רמז לנו תורתנו הקדושה ד' גאולות והוצאתי היה צריך הוצאה גמורה כנ"ל. והצלתי מלשון ויצל הוא לשון הפרשה שהפריש אותם הבורא ברוך הוא מעבודתם וממחשבתם, כי הקליפות אין להם אחיזה כל כך במחשבתנו, וכנגד אהבת ויראת דהיינו עובדות נרמזו בלשון גאולה ובל' לקיחה, שכאן יש להם בעו"ה אחיזה יותר כידוע והבן, ובאמת כל זה היה התחלת הגאולה, כי אלקי' מורה על הצמצום כידוע, אבל תכלית הגאולה הוא שם הו"ה ברוך הוא וזה שאמר הקדוש ברוך הוא אהיה שלחני אליכם בו' אנא עתיד להתגלות, כי עיקר הגלוי לא היה יכול להיות במצרים מחמת שהיה או ישראל במצרים כנ"ל שלא היה רק לפי שעה וזה אינו נקרא גאולה שלימה עדיין, לזאת נקרא פסח מלשון דילוג ברגע אחת והבן, כי כשהבורא ברוך הוא מאיר תמיד בהירותו עלינו אוי נקרא ישיבה בסוד כי בסוכות הושבתי, וכשאני מאיר בנו רק רגע אחת כנ"ל זה נקרא דילוג כמש"ה ופסחתי עליכם,

האש היא יסוד הזרירות והרוח הוא העיכוב שיתיישב בהדרגה

ונראה דוהו יסוד המצה, דהנה עיקר היסוד אש הוא החמימות והזרירות במצות ה' כידוע, והרוח הוא מעכב את האש ומפזרו כידוע. והנה החמץ יש בו רוח, והרוח מעכב שלא יכנס האש בבצק בבת אחת, אלא האש צריך להתגבר על הרוח שבסדקים והאוויר המעכב חימום החמץ, מה שאין כן הבצק שלא הספיק להחמץ, אזי נאפה כולו באחד, ולכן נצטוונו שלא יהיה שום מקום לאחיזת הרוח במצה עצמה, הוא ענין הזרירות.

היוצא מזה שהאש היא יסוד הזרירות המופלגת בעת שבאה התעוררות עליזונה, שאין לאדם שותפות בה כיון שלא באה על ידי התעוררותה, שאז צריך להשגיח בכל ליבו שלא תתעכב האש העליונה מלהאיר את תוך ליבו של האדם, אלא יכין ליבו שיתלהב גם הוא בשלהבת העולה מאליה, מה שאין כן בשבאה לאדם ההתעוררות על ידי עבודתו, אז צריך שתהיה התעוררות זאת במתינות ובהתיישוב הדעת, כי רק באופן זה נחקקת הקדושה העליונה בתוך נפשו.

אמנם מצד שני, דווקא בעת אכילת המצה עצמה, נולד כח הרוח בלב האדם, והוא המוליד בקרבו את כח התיישוב הדעת שהוא על ידי הדיבורים כמו שביאר המגיד מקאניץ שם⁴, כי התפשטות הקדושה על ידי הרוח הוא הדיבור, וכן ביאר המגיד ממעזריטש שהמצה מורה על מצבם של ישראל בעת יציאת מצרים שעדיין לא באה התפשטות הדיבור בעולם, ועל ידי המצה עצמה נולדים הדיבורים שבהם מתגלה אור אלקותו יתברך בתוך נפש האדם⁵.

הצעקה היא תפילה בדרך דילוג

ויסוד הענין הוא שעל ידי הדיבור מתפשטת הקדושה בכל נפש האדם, ולכן כשאדם מכין ליבו באתערותא דלתתא לקדש גופו ונפשו בקדושה העליונה על ידי התבוננות מעמיקה, צריך להביא התעוררות זאת אל ליבו.

וזה נעשה בכל יום ויום בדרך של עלייה דרגה אחר דרגה על ידי דיבורי התפילה, וכמו שתיקנו חז"ל את סדר התפילה בהדרגה, שתחילת התפילה עוסקת בענין העשייה שהיא הקרבנות, ואחר כך בענייני אהבה ויראה שהיא עולם היצירה, אחר כך בענין עסק התורה שהיא עולם הבריאה, ואחר כך לשפוך נפשו לפני ה' שהיא שמונה עשרה המכוון כנגד עולם האצילות.

אמנם בעת שאין לבו של אדם מוכשר לתפילה, כיון שלא בא עדיין להשגת אלקות כלל, מה יעשה, וזאת למדתנו התורה את מעשי ישראל במצרים – (שמות ב כד) וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבְרָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שְׁמֵעָם אֶל הָאֱלֹקִים מִן הָעֶבְרָה, היינו שצעקו צעקת קול פשוט, שהוא צעקה אל ה' דרך דילוג וקפיצה, היינו שהצעקה היא נובעת מעומק הלב ובה נכללים כל הדיבורים שרוצה לדבר ואינו יכול לדבר. כך בצעקת בני ישראל במצרים נכלל עומק ליבם על שרצו לעבוד את ה' ולא היו יכולים⁶.

וזהו העצה לאדם בכל עת שהקליפות מתגברים עליו, וכמו שעשה מרדכי בעת שהתגברו הקליפות על עם ישראל, ורצה לעוררם בתשובה – ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסתר ד א). היינו שכשמתגבר היצר הרע על בני ישראל, אין דרך לעוררם על ידי תפילה, אלא בתחילה צריך לפתוח ליבם על ידי צעקה גדולה.

ואמנם צעקה זאת תירצה לפני ה' בדרך דילוג וקפיצה, אבל לא בדרך עבודה תמידית, כי יש תענוג לפני ה' דווקא בדיבור, שבזאת עולים כל המידות שבנפש האדם לה', מה שאין כן הצעקה שהיא מנקודת הלב, היא רק השורש של כל המידות, אבל אין המידות עולים לה' באופן פרטי כל אחד ואחד, וכמו ששני אוהבים

⁴ עיין עוד כתבי קודש (כא): מה שאין אוכלין חמץ. כי החמץ בא מכח הרוח, והוא האמור כי אין רשאים לעשות מצות תחת אויר השמים, ואנו היינו שם באותו שעה במדינת אלמים [כו] ש[א]מרו חז"ל מי כמוך באלים באלמים, והדיבור בא מהתפשטות הרוח, כדכתיב כי רוח ד' דיבר בי, לכן לא היו משיגים החמץ כי הוא מרוח, רוצה לומר שאין יכולים לתקן מדידת הרוח.

⁵ כמובא בכתבי קודש שם: וידוע שעיקר השפעה אנו מקבלים על ידי ה' תתאה בסוד ה' מוצאות הפה ודיבור לית לי' מגרמי' כלום, רק מה שמקבל מן השכל, לפיכך נקרא הדיבור אותיות קטנו והשכל נקרא אותיות גדולות כידוע וקודם שמקבל הדיבור מהשכל אזי הוא בסוד דל"ת והנקודה שבתוך ה' היא בסוד יו"ד היא למעלה מהד' ואחר שמקבל הדיבור מהשכל שהיא היו"ד אז נקרא ה"א שכבר היו"ד משפיע בדלת והיא ה"א, וזו שאנו אומרים על מצה פרוסה היא לחמא עני' כלומר כשאנו בגלות אז ה' שהיא הדיבור היא חסרה מהשפעה שהיא הלחם שהוא היו"ד שבתוכה והוא ממש כמו שהיה בגלות מצרים, וזו די אכלו אכנתא שהיה אז גם כן היו"ד למעלה מהד' והיתה הדל"ת חסירה מהיו"ד, וידוע דצדיק נקרא כ"ל שהוא כלול וכל השפעה הוא ממשיך לנו על ידי זכותו וכשמוקדש א"ע הדיבורים ומקשר הדיבורים אל השכל אזי גורם להמשיך היו"ד בתוך הדל"ת וזה נקרא אכילה שמקבל השפעה, וזו כל שהוא הצדיק, דכפין פירוש שמי שהוא כפן ורעב ייתי ויאכל פירוש הוא גורם להמשיך לרעבים השפעה הקדושה היא אכילה ובאמת שאין בידינו יכולת בגלות המר להמשיך המשכה בתמידות רק בדילוג כנ"ל, וזו כל דצריך ייתי ויפסח כנ"ל והבן,

⁶ אור האמת (עח), ליקוטים יקרים (כב: סימן רג): איתא בזהר (תצוה קג): כי מצה מיכלא דאסוותא, והקשה (וזהר שמות מ). למה לא נאכל מצה כל השנה, ותיירץ משל למלך בעת שנעשה מלך היה מלוכב בבגדים טובים יותר מכולם, ולשנה הבאה ביום זה הולך מלוכב גם כן בהם. פירוש כי האדם בשעה שהוא אוכל הוא מעלה דיבורים. כי הכל נברא בדיבורו של הקדוש ברוך הוא, ואין דיבור בלא אותיות, נמצא האותיות הם החיות של כל הנבראים, על דרך משל, הג' אותיות של חטה הוא חיות שלה עצמה, כי כן כתיב (שמות כד יא) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו, פירוש ויחזו א"ת, הם הכ"ב אתון מא' עד ת', כי הכ"ב אתון הם החיות והצורה של כל הנבראים, ויאכלו וישתו, הצורה של כל המאכלים בלא החומר, וכשהאדם אוכל אותו נתחזק כחו מחמת המאכלים, ויש לו כח לדבר דיבורים של תורה ותפלה, ומדיבור שלו נעשה מלבושים להשי"ת, ודי למבין. וזהו פירוש הזהר, כי בשעה שייצאו ממצרים (עיין שער הכוונות דרוש פסח דרוש א') יצא הדעת מהגלות, כמו שכתוב (שמות ח ו) למען תדע כי אין כה' אלהינו, ונראית ונגלית אלהותו ומלכותו בזה הזמן, אם כן כל שבעת הימים שהיו אוכלים מצה נעשו דיבורים של מצה, אם כן הוא מתלבש את עצמו ממלבוש של מצה, כמו המלך בשעה שנעשה מלך, וזהו פירוש התיירץ כמו שהמלך אינו הולך במלבושים הטובים מכולם כי אם בעת שנעשה מלך, כן הוא כאן.

⁷ אוהב ישראל (וארא ד"ה וגם): וגם אני שמעתי וגו' מצרים מעבידים וגו' הנה לכאורה תיבת אני הוא מיותר. ועוד אינו מובן לשון מעבידים. שהוא מפעיל. היל"ל עובדים אתם. אכן י"ל. דהנה כאשר זעקו בני ישראל עם ה'. לבקש ולחנן על נפשם מאת השם יתברך וית' להושיעם מן העבודה הקשה גם להצילים מצער גופם. בתוך הוצקה הבינו מעצמם בדעתם ושכלם שגם הנשמות הם בהגלות. ויותר מזה יש לזעוק על שיעבוד הקדושה שמוה באו לביטול עבודת השם יתברך. ואז נתיישוב בלבם ושכלם הוץ. על מה עשה ה' כך לנו הלא בורא הוא עבור גודל חסאנו ופשעינו נגדו ית'. והתחילו לעשות תשובה שלימה ולתקן נשמותיהם. ושוב בתוך כך נתיישוב בדעתם ושכלם מעצמם וצעקו על דבר זה יותר ויותר במר נפשם וכאב לב אזי נא לנו כי נואלנו אשר היינו ממתנים מלשוב בתשובה עד שבאו עלינו יסורים גדולים ושיעבוד גדול מהמצרים ואז נתעורר לבבנו לשוב אליו ית'. וכי פרעה הקריב את לבבנו אל אבינו שבשמים. הראוי ונכון לבני אברהם יצחק ויעקב כמונו היום לעשות כזאת. וצעקו על דבר זה במר נפשם יותר ויותר ממה שזעקו מקודם לגודל הבושה שלא עשו תשובה לתקן פגם נשמותיהם עד הנה כי אם עכשו ע"י המצרים ומעיקים אותם. וזו הנאקה והצעקה היתה מכאב לבם באמת גמור, וזה לא היה גלוי לשום בריה בלתי לה' לבדו. וזהו ביאור הפסוק וגם אני שמעתי. ר"ל אני בעצמי שמעתי את נאקת גו' היינו עם הנאקה שהם צועקים על צער הגלות והשיעבוד שומע אני עוד צעקה אחרת. אשר מצרים מעבידים אותם. ר"ל שצועקים ביותר על זה שהמצרים המצרים ומעיקים להם היו מפעילים ומעבידים אותם עבודת השם יתברך ולקרב לבבם אל השם יתברך ולמה לא עשו זאת מאליהם. ולזה ואומר את בריתי, היינו עי"ז ראו ונכון שאומר להם הברית והדיבקות שהיה לאבותיכם הק' עמי ולגאלם. כיה"ר לגאול אותנו בב"א.

הנפגשים יחד, אזי מיד בתחילת דיבורם כלולה כל האהבה הקרואה שתתגלה אחר כך בחמשה מוצאות הפה, וכמאמר המגיד שבאות הראשונה של כל הדיבורים נכללים כל הדיבורים שאחר כך⁸, ועם כל זאת לא יסתפק בקול האהבה הנשמע ביניהם, אלא על ידי ריבוי הדיבורים יפתח ויתאחד ליבם כאחד.

וכמו שהמשיל זאת הרה"ק רבי שמואל שמעלקא מניקלשבורג זי"ע⁹ להבדל בין בן קטן שבוכה וצועק לאביו, לבן גדול שמדבר דיבורים שלימים לפני אביו, שבעת שאין הנפש מתוקנת יש לתקנה על ידי צעקה ובכיה, אבל בעת מוחין דגדלות ושלימות הנפש צריך דווקא לדבר דיבורים שלימים לפני ה'.

וזה סוד הסגולה הידועה לצעוק אל ה' בהגדה של פסח בעת מאמר 'ויצעקו בני ישראל אל ה'', כי עבודה זאת מרוצה ביותר לבלי פסח, מה שאין כן בכל ימות השנה הגם שהצעקה חביבה לפני ה' תמיד, על האדם לשאוף לכך שעל ידי הצעקה יפתח לבו לה' לדבר דיבורים שלימים, וכמו שידוע שעיקר התפילה היא לגרום לתיקון השכינה, שעל ידי התפילה נתקנת בכל פרטיה¹⁰, כך הצעקה צריכה להיות בכונה זאת, שעל כל פנים יהיה לו כוונה כללית שעל ידי הצעקה יפתחו כל חדרי לבו לה' שיוכל להתפלל לפניו תפילה הגונה ושלימה כראוי, כדי שיוכל לקשט השכינה על ידי העלאת כל כוחות הנפש לפני ה'.

וזהו שאמרו על רבי אלעזר בן דורדיא שבשעה אחת שצעק ובכה לפני ה' עד שיצאה נשמתו קנה עולמו, ושמעתי פירושו מבי"ק אדמו"ר מקאסוב זי"ע שצעקה זאת היתה עמוקה באיכות עד שנכללו בה כל שנות חייו של רבי אלעזר בן דורדיא עכ"ל¹¹, כי מגודל המרידות על כל חטאיו ופשעיו וריחוקו מה', יצאה מליבו צעקה של אמת, שבה יצאה לפועל צעקת נשמתו אל ה' שהיתה אסורה בבית הסוהר כל אותם שנים, ובצעקה זאת יצאה אל ה' ועלתה למעלה בפריחה אחת להתדבק במקור יוצרו שלכן נפטר.

ואמנם הצעקה הזאת השלימה, אליה וקוץ בה, וכמו שביארו בקוצק, כי הגם שיש קונה עולמו בשעה אחת, אם כן יכול גם כן לאבדה בחצי שעה¹², ועומק הענין ביאר הרה"ק רבי יצחק מנעשכזי, כי הצעקה הגדולה קונה עולם אחד כללי של עבודת הש"ת, אבל לעומת זאת גם אפשר לאבדה בשעה אחת¹³, והעצה לזה היא שאחרי הצעקה הגדולה יתיישב לתקן כל פרטי נפשו על ידי הדיבורים, וכמו שאחרי חג הפסח יש את עבודת ימי הספירה שבהם מתקנים כל מידה ומידה בפרטות.

⁸ מגיד דבריו ליעקב (סימן רלו): צריך להבין מפני מה נאמר זהב בתורה קודם לכסף (שמות כה ג), הא מים קודם לאש. ויש לומר שהוא זהב כללי שכולל שבעה מינים, שאותיות זהב הם שבעה מינים היוצאים ממושת מוצאות הפה, רוצה לומר שבאו מהדיבור. ובי"ת הוא כלל כל הדיבורים מהתורה מפני שהתורה מתחלת בבי"ת, ומסתמא בבי"ת ראשונה נכללו כל אותיות התורה שאחריה, שאות ראשון הוא הכלל מה שרוצה לדבר אחר כך, ומה שיש בפרט יש שרשיהם בכלל גם כן, רק בקדמות השכל שהוא ההיול, וי"ד. כפי שנראה בחוש באדם שבפתאום נפל לו שכלו ודעתו, כששוקל אחר כך בדעתו כמה דברים אשר היו נעלמים ממנו, וזה שנפל לו פתאום בא לו המשכה מקדמות השכל, וגם כן באו בבי"ת דבראשית יש בכוחו כל הדיבורים שאחר כך, ולכן בבי"ת דגושה, וזה נקרא בהוזהר (תקו"ז הקדמה יב): נקודה בהיכליה, כי הבי"ת נקרא היכל שכל האותיות בו אך הם בכח היול, ולכן נקודה בתוכה רומז אל י"ד היולי גולם חכמה, וגולם הוא מ"ם גדולה, מ"ם סתומה ד' למרבה המשרה (ישעיה טו ו), ודו"ק. וזהו זהב שכולל שבעה מיני זהבים ולכן הוא קודם לכסף.

⁹ דברי שמואל (פרשת ראה): אבל כשהוא עדיין סגר המדבר, וכשנותן אל לבו כראוי [ש] הוא רק כאלם לא יפתח פיו ומביא עצמו לידי הבכיה, אזי הקב"ה מרחם עליו ויתן לו כח הדבור כראוי, משום זה יש ימי בכי בתמוז ואב, ואחר כך אלול הם ימי רצון ואין צורך לבכות רק להיות בשמחה, כדכתיב (תהלים ק, ב) עבדו את ה' בשמחה, אבל כשלא תיקן עצמו עד עכשיו, אזי צריך לבכות גם כן בימים האלה, ולמסור נפשו ולתלות עיניו לשמים שמקבל תשובת השבים באמת ובתמים, ועל דרך עיניו לך תלויות עד שתחננו.

וזהו הרמז בגמרא (ב"ב מז): תלוה וזבין זבינא, כי באמת צריך לדעת איך אומרים בשמונה עשרה וקונה הכל איתא במשנה אבות (פרק שנו חכמים יא) חמשה קנינים כו', והקונה איזה חפץ בודאי הוכרח להיות אחד המוכר, כי וולת זה לא שייך לשון קנין בלא מוכר, ואם כן שמצאנו שהקב"ה הוא המוכר, ולראיה מביא הגמרא המעשה על זה שהיה תולה לאחד בכינוי, היינו שמצינו בפסוק (תהלים ק, ז) הללוהו בתוף ומחול וגם מצניו (שם לג, ב) בכנור בנבל עשור וזמרו לו, וצריך להמתיק הדבר מה שבפעם אחד בתוף ופעם אחד בכנור, רק להבין הדבר, נראה כמו שנראה בחוש קודם שיוכל התינוק לדבר היאך ומה מרחמת עליו אמו לתת לו מאכל ומשתה, ומאן ידעה שצריך לזה, רק מכח הבכיה שהילד בוכה מבינה אמו מסתמא הוא רעב או צמא או רוצה לישן, אבל כשהילד יוכל לדבר כראוי, אי נותנים לו מכה שיתבע בפה, כך כשאדם אינו יכול לדבר כראוי שהוא סגור ומסובך בחיצונים ולבו עליו דו, ובקש להתקרב אל המלך מלכו של עולם אינו בוכה ומכה על לבו בכח ומביא לידי דמעות, ואלקינו מרחם עליו ליתן לו כח לדבר כראוי אחר כך, וזהו דוגמת החילוק בין תוף לכנור כי התוף מכוסה בעור רק מלמעלה מוקיין עליו אזי הוא מוציא קול, אבל הכנור הוא חלול ועליו י"ד נימין, ומכח שמנוענע הנימין מכנים הקול בחלל הכנור ואחר כך יוציא נעימות קול ועריבים לשומעים.

וזהו התיקון מקודם הבכיה כמו תמוז ואב אף שהוא במדרגת התוף יוכל לדבק גם כן לאלהיו מכת קול בכיותיו, ואחר כך בימי אלול הוא במדרגה גבוה היינו כנ"ר, והוא מלה מורכבת כ"ו נ"ר ע"ד נ"ר ה' נשמת אדם כשהשם ברוך הוא מדובק בנשמתו, וזהו הרמז בפסוק (תהלים פא ג) ותנו תוף מקודם ואחר כך כנור נעים עם נבל, אף שהיה מקודם במדרגת נבל, יוכל לבא למדרגת כנור כנ"ל.

¹⁰ אור תורה (סימן נו), ליקוטים יקרים (לד: סימן רסט), דברות המגיד (ויגש מאמר ב עמוד קיא): ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני וגו' כי כמוך כפרעה (בראשית מד יח): הנה אמרו רז"ל (בראשית רבה צג ו) אין הגשה אלא לשון תפלה. ונראה לומר, לזה רמז הפסוק ויגש אליו יהודה, כלומר איש ישראל הנקרא על שם איש יהודי בעומדו להתפלל לפני השם יתברך ככה יתנהג, רוצה לומר, שיהיה כל כוונת תפלתו להשפיע בשכינת עוזו. וזהו שאמרו רז"ל (ברכות ל) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש, היינו כבוד של רישא דכל רישין, ואף שמבקש בקשת צרכי עצמו, יהיה כוונתו שלא יחסר הדבר לעילא ח"ו, כי הנשמה היא חלק אלוה ממעל (איוב לא ב) והיא אבר מאיברי השכינה, וזהו עיקר הבקשה שימולא ויושפע לעילא, ובודאי בזה תפלתו רצויה ואין שטן מקטרג עליה, ולא כאותן דעבדין לגרמיהו וצווחין הב ה', כדאיתא בספר הזוהר הקדוש ובתיקונים (תיקון ו כב). גם ידוע שהדיבור נקרא יהודה, כי המחשבה הנקרא י"ה מיהודה, ממשיך לקול הנקרא ו', והו' משפיע לד' ונעשה ה'. וזהו פירוש ויגש לתפלה, ויאמר עשה הבקשה למענך, כי הרי אני חלק אלוה ממעל, וזהו בי אדוני, ואז בודאי אל יחסר אפך בעבדך ולא יקטרגו עלי, כיון שכל כוונתי הוא להשפיע לעילא לחלק הבורא שהוא בי, וזהו בי אדוני. כי כמוך כפרעה, רוצה לומר פרע"ה הוא לשון התגלות, הוא כמוך שהוא הפנימיות ומה גם שעולם הדיבור הוא המדבר בי, וזהו ידבר נא עבדך דבר, שהיא המדה הזאת הנקראת דבר (זוהר תולדות קמה), והיא עולם הדיבור.

¹¹ עיין עוד ליקוטי תורה לבעל התניא (דרושים לר"ה נד א): אך הנה כתיב מומעמקים קראתיך ה' פי' שלהיות קראתיך מההעלם אל הגילוי להיות בחינת הוי' דהיינו המשכות והשפעות בחי' אברי דמלאה הוא ע"י מומעמקים, דהיינו עומק העליון הוא רצה"ע שלמעלה מעלה מבחי' השתלשלות המתגלה באתערותא דלתתא בעומקא דלבא רצה"ע שבנפש דהיינו ע"י שיעמיק בלבו ענין המרידות בנפשו על גודל הפגם והחסרון שגם ולצעוק אל ה' בצר לו בבחי' צעק לבם שיהא הלב צועק (וכמו"ש ברבות בקהלת (דפ"ז א) ע"פ דברתי אני אל לבי הלב צועק שנאמר צעק לבם אל אדני, ועיין זוהר שמות ד"כ ע"א) מקרב איש ולב עמוק מאד מאד מכאשר תוכל נפשו שאת מפני שאין כח בנפשו להכיל גודל המרידות, ולכן אין צעקה זו אלא בלב שכל מה שהנפש מכילה עדיין יוכל להוציא בשפתיו ורוח פיו משא"כ כשתגדל המרידות בנפשו במאד מאד עד שאין כח הנפש להכיל, אזי א"א לכלוא את הרוח וצועק הלוך וגעו עד שאין לו כח לדבר ולהוציא בשפתיו ורוח פיו ואין לו אלא צעקת הלב לפי שנענה עד מיצוי הנפש ממש וכמעשה דר"א בן דרודיא שנענה בבכיה וצעקה עד שיצא נשמתו ממש, ולכן אמרו עליו יש קונה עולמו בשעה א' שבשעה א' של תשובה קונה כל עולמו בעוד"ב.

¹² בית קוצק (מהדור תש"ע) עמ' רכח.

¹³ תולדות יצחק (ליקוטים): בכח רבי יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז יח). והקושיא ידוע למה בכח רבי. ויש לבאר, דהנה ידוע שיש כמה עולמות שראוי להיות בהם בחינת קנייה, וצריך לזה שעות הרבה, ועל זה בכח רבי שיש מי שאין לו רק שעה אחת, ועל ידי זה לא קנה רק עולם אחד. וזהו גם כן פירוש בראיה בעלמא קני (בבא מציעא ב), שאינו קונה רק עולם אחד.

ואמנם יש להמליץ על רבי אלעזר בן דורדיא, למה יצאה נשמתו בצעקה זאת, מפני שבצעקה גדולה זאת נכלל גם כאבו על כך שפחד וירא שמא לא יוכל לתקן את כל כוחות נפשו בראוי, ופן תסתלק ממנו שעת התעוררות נשמתו וישוב לכסלו, ולכן יצאה נשמתו כדי להתדבק בבורא שלא יוכל לשוב ולחטוא. ואמנם העבודה השלימה היא שבעת הצעקה יקבל אדם על עצמו לתקן כל כוחות נפשו, ובעת הצעקה יחשב כל מידה ומידה שיש בו שרוצה להעלותה להשם יתברך, ובזה יוכל לבוא לתיקון נפשו בשלימות.

ועל דרך זה היא עבודת **ראש השנה ויום הכיפורים**, כי ידוע שעשרת ימי התשובה מכוונים כנגד עשרת כוחות הנפש, אלט שבראש השנה שהוא בבחינת השורש הכללי של הנפש, בחינת הכתר, אנו **צועקים אל ה' בקול פשוט בבחינת השופר**, אבל בעשרת ימי התשובה מתגלים כל עשרת כוחות הנפש בפרטות, כמו שמובא בכתבי האר"י הק' שמזמור 'שיר המעלות מממעמקים' שאומרים בעשרת ימי התשובה הוא כדי לגלות את עשרת עומקי הנפש, **וביום הכיפורים אנו מתקנים את השכינה על ידי הדיבור בחמשת מוצאות הפה שכנגדם מכוונים חמשת התפילה שביום הכיפורים**, ואז עיקר העבודה היא בדיבור, **ומובא מהרה"ק רבי ברוך ממעזיב ענין של יציאת הדיבור ביום הכיפורים זה הוא בחינת יציאת מצרים ממשי**¹⁴, ודא ודא אחת הם.

ועם כל זה גם ביום הכיפורים שהעבודה היא בבחינת דיבור, כדי שלא נתרחק מהצעקה הפשוטה שהיא כוללת את כל חמשת הפרטים אנו מתענים, כי התענית היא ענין ההסתלקות וההתדבקות בשורש, על ידי זה אנו מתחברים אל השורש שהיא הצעקה הפשוטה כדי להמשיך אותה מהכח אל הפועל בחמשת מוצאות הפה¹⁵.

חג הפסח הוא בבחינת מוחין דעיבור שעדיין לא נתגלים הפרטים

וידוע שבימי הפסח וספירת העומר וחג השבועות נשפעים לישראל אורות עליונים הנקראים "מוחין" לכל ימות השנה, ומוחין אלו הם כוחות אלוקיים לעבודת ה', במחשבה דיבור ומעשה. וביאור תיבת מוחין שהוא החיות הנשפע לאדם, מבואר במאור עינים¹⁶ "מוחין מלשון מוחה, שכשבאין המוחין וחיות אז כל הסיגים והפסולות נדחות מלשון מחיתי כעב פשעך". ומבואר בסה"ק¹⁷ כי מכיון שכן נמצא שליל הראשון של פסח הוא בבחינת יום הדין לכל דרכי עבודת ה' שיעבור את ה' בכל ימות השנה, איך תהיה עבודתו ובאיזה אופן, שהרי כל העבודה והדבקות שבכל ימות השנה היא מכח מוחין אלו שמקבל אדם בחג הפסח, שאז היא תחילת השנה בעבודת ה'.

והנה ידוע שאין שום מציאות רוחנית בעולם בלי מוחין, כמו שאנו רואים "מבשרי אחזה אלוך", בעניני עולם הזה, שאפילו תינוק בן יומו יש לו את איברי השכל, וגם יש לו מעט שכל לפי פעולות היונק, ואף לעובר יש מוחין, אלא שהחילוק הוא בין מהות המוחין, שהמוחין הוא שורש החיות של כל אחד, וגדלותו של כל אחד ואחד נמדדת לפי ערך המוחין שלו.

¹⁴ כמובא באוהב ישראל (לפסח), ובאמת הוא מתורתו של הרה"ק רבי ברוך ממעזיביו (חסד לאברהם - ליום כיפור): בחינת יציאת מצרים שיצאו לחירות. זה (שמות כ, ב) אנכי כו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים שהוא אשרי אדם עוז לו כך מסילות בלבבם עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה (תהלים פד, ו). וזהו אל יתהלל חכם בחכמתו כו'. כי אם בזאת כו' השכל וידוע אותי (ירמיה ט, כב). וזהו נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' (תהלים שם ג) שאין חפצי ורצוני לילך בגדולות ובנפלאות רק כלתה נפשי להיות עבדך בחצרות ה' אף שלא לכוון לבית. וזהו הרי אני לפניך ככלי מלא בושח וכלימה. ונעשה כלי לקבל האור כי טוב. וזהו (דברים יד, י) כי קרוב אליך הדבר מאוד בפניך ובלבבך לעשותו. כי לא בשמים הוא כי אם ביד כל האדם שנברא בצלם אלהים בפיו ובלבבו לעשות. ותגור אומר ויקם לך (איוב כב, כח). שקורע כל המסכים באמרי פיו כשפיו ולבו שוין ושכינה מדברת מתוך גרונו. שהלב הוא הבל שהנפש מושך אליו הרוח. שהוא הרצון שכלב. וזהו (תהלים קמה, טז) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון שהקב"ה ממלא רצון האדם שהוא הרצון האמיתי שהוא ידוע תעלומות לב ונקודת הרצון וימלא בקול ודיבור בה' מוצאות הפה שהם אותיות מנצפ"ד. וזהו לשון של זהורית שהיו קושרין בהיכל ועל שעיר המשתלח והיה מלבין שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו, שיהיה דיבורו קדוש וזך ומוהיר לשון של זהורית שהיו קושרין בהיכל שהוא הלב ומלכות פ"ה שהוא השראת השכינה בפיו ובזה הוא מסיר כל המעיקים מהשכינה ויצא לחירות. והיה מלבן פי' שהוא הדיבור כולו לב מעומקא דלבה. ועל שעיר המשתלח. זהו בכל עשיית הגשמיים והנאות העוה"ז הכל יתצפרו ויתלבנו וזדונות נעשו כזכיות. שמביא הארה בכ"מ, וקראתם דרוך בארץ שניקה ויטהר לבבו מכל חטא ופשע. לכל ישוב לכסלה לעולם שכבר נמאס אצלו הדבר. וזהו ועובר על פשע (מיכה ז, יח) שיעבור על הפשע באותו מקום ובאותו מעשה ונבזה בעיניו נמאס. וזה לא יעלה על לב האדם שהיא השכינה יסיר כל המעיקים ויכול לבטל ולשבר כל כח התאוות אפילו מהגל בסוד ומלכותו בכל משלה. וזהו בחי' יום הכפורים שהוא ועובר על פשע ורוח עברה ותטהרם בחי' דרוך והארה גדולה. מא"ס ועד א"ת. בקול ודיבור בה' תפילות שבאים לבחי' יחידה שהוא הייחוד הגמור שהחמשה פעמים אור מאירים בחמש גוונים אור שהוא שכינה תתאה כי שם לא יש שום גוון לא חיור ולא אוים כו'. וזהו עליית השכינה ביוה"כ שנתעלה מאליה בלא שום עשיה מהתחתונים שהזמן גורם הארה גדולה. וזהו (שם שם ב) תתן אמת ליעקב שזהו בחי' אמת כי יעקב בחר לו "ה". שהוא בחר לו את "ה" המהוה כל הויה להיות סולם מוצב ארצה. שיהיה מלאה הארץ כבוד ה'. שזהו תכלית בריאת האדם ישראל אשר כך אתפאר כמ"י (תהלים צ, א) מעון אתה היית לנו לשון דירה, קודם בריאת העולם היה מעונו כך בטרם הרים יולדו ועתה חסד לאברהם מימי קדם שמביא הארה בכל העולם הזה. ושיהיה עליה לשכינה שי היה כימי קדם. וזהו התשובה שלימה שהיא קדומה לעולם. וזהו וקראתם דרוך בארץ (ויקרא כה, ו), בכל הארצות שלך יהיה חירות, שלא יהיה משועבד לשום דבר. ושבתם איש אל אחוזתו, לשוב למקור חיות העולמות ומקום אחיזתו חציבת נשמתו:

¹⁵ יסוד העבודה (חלק ב מכתב סח): והנה תחלת התשובה הוא חיצונה מן חיצוניות הלב שהיא יראתה עונש כי בחינה זו שייכת גם אל הכבד ואל חיות אבריו הגשמיים ג"כ בסוד ומלכותו בכל משלה, ואינם נתפעלים כ"א ע"י מה שהם יש להם בזה הרגשה. והנה השכל שבכוח הגם שהוא רחוק עוד יותר מן הכבד ומדות התחתונות שהם כח המתפשט באברים, ככ"ז מפני שהם שורש כל הגוף ונמצא בהם שורש הגבורות והאזניות הם מאירים על ידי התעלות הגבורות שכלב שמתחברים עם הארת הגבורות שבכוח הארה חיצונה שהוא יראת העונש בכל המדות התחתונות וכל אבריו הגשמיים ונמצאו עדיין העיקר חסר מן הספר שהיא הלב הפנימי עדיין הוא אטום, ותשובה זו נקראת מרחוק ה' נראה לי, ויש בו גודל חששה, אחת שלא תתקיים התשובה כי לב פנימי הוא מלך על כל האברים והוא הקרוב אליהם, שנית שעדיין שורש הרע בקרב. ג' שהוא יראה רעה ומעורר דינים וקיסטרוגים שהם העצבות וכו'. ד' שעדיין חסר תשובתו הטעמים והנקודות. והעצה שיתמרמר שנית תשובה מאהבה מתוך פנימיות לבבו איך שנתרחק מאור פני מלך חיים. וכמאה"כ ואותי עזבו מקור וכו'. ועי"ז יתחברו שורש החסדים ושורש פנימיות הלב אל אור חדש שיגרם בהורחת אור עליון החו"ב שבכוחו, וירדו אל תוך נקודת לבבו, ועי"ז לבב הקרוב אל כל כחות גופו יתפשט גם בהם המתקת התשובה. והנה התשובה השנית נקראת טעמים שבנקודת לבבו שהם רחוקים מאותיות, ואינם מתלבשים באותיות דיבור ורק בצעקת הקול בסוד צעק לבס אל ה'; וזהו סוד השופר. ועי"ז נטהרים כח הכבד ומדותיו התחתונים וכח התחתון שלו מוסרים מן הרע הפנימי בכל יום מעשי"ת, עד שביה"כ נמתקים ונתחברים המעשה והדיבור אל המחשבה עלינו שהם הנפש והרוח האותיות והנקודות אל הטעמים, לכן ענינו ביוה"כ שלא לפגום בהטעמים, והנה התשובה פנימיות היא בסוד אלוף של עולם קרי ולא כתיב כענין קול בלא דיבור והוא זו את א' שבראש.

¹⁶ פרשת כי תשא.

¹⁷ באמרי פנחס לפסח סימן קע"ז כתב, כי השי"ת רוצה שיעבדו אותו בכל האופנים, ועל זה דנין בפסח באיזה אופן יהיה עבודתו בשנה זו, בלימוד או בתפלה או בדבר אחר, וכיוצא בזה.

דהיינו שהעובר יש לו שיש "מוחין דעיבור", בעובר שאין לו דעה כמעט רק חיות מועטת מאוד להניע איבריו, בבחינת "רגלים", שהאדם מניעם ללא דעת ומחשבה מסויימת, רק בהחלטה כללית ללכת לאיזה מקום או על ידי הרגל שני הנעשה טבע, ובבחינה זו הם המוחין של אדם הנמצא במצב שאין לו ידיעה כלל בגדלות ה' אלא באופן קלוש כמוחין של עובר. וזה היה המוחין של ישראל במצרים, שהיו בגלות הדעת.

ואיתא¹⁸ שבאמת בליל פסח נכללים בתוך המוחין דעיבור גם כל המוחין דגדלות, וזו היא בבחינת מתנה באתערותא דלעילא על מנת לסלק מהם יניקת החיצונים, וכן נתבאר בכתבי האר"י הק' בפרטי פרטים שבלייל קודש זה זוכים ישראל להשיג שני דרגות ב'מוחין דגדלות', והנקראים "גדלות ראשון", ו"גדלות שני"¹⁹.

אמנם באמת איתא בספרי החסידות²⁰ שעיקר המוחין שמקבלים בליל ה' של הפסח נחשבים בבחינה מסויימת בבחינת 'עיבור', והם מכונים בדרך השאלה 'קטנות', וזאת אף על פי שכאמור אין ערוך ושיעור למוחין והחיות המאירים ליל הפסח לבני ישראל, אלא שהוא בדרך אב המאיר לבנו קטן, ובדיוק יותר – כתינוק במעי אמו שכל המוחין שלו אינם אלא מהאם. ואע"פ שהעובר אוכל ושותה ממה שאמו אוכל, ואף הבחינות הרוחניות שלו נכנסות ומאירות בו ונותנות לו חיות, ונמצא שמקבל את כל צרכיו ברוחניות ובגשמיות על דרך גדול ממש, מכל מקום כיון שאינן משלו כלל הרי הוא 'עובר' במהותו. "מוחין דקטנות" בלבד.

ומטעם זה מיד אחר גמר תשלום עבודת ליל הפסח ויומו מסתלקים המוחין²¹, כמו שעובר כשנולד מסתלקים ממנו המוחין שקיבל מאמו כשהיה במעיה, ועכשיו הוא צריך לאכול ולשתות הכל בעצמו בקטנות, ואינו באותו כח שהיה במעי אמו שהיה בבחינת 'עובר ירך אמו' שהיה כלול בו כל השלימויות של האם, ולכן הוא נכנס באותה שעה למצב של קטנות יתר, ומרגיש מעת לעת החיסור כשרעב וצמא מזה שלא היה במעי אמו שהיו לו כל צרכיו תמיד ולא היה צריך לבקש עליהם כלל.

משל למה הדבר דומה? למלך שרואה את בנו הקטן איך שהוא משחק באשפה עם מרעיו בקטנות גדול מבלי דעה כלל, שהוא רוצה להגביה אותו ולרומם אותו, ואז הוא מלמד אותו כל מיני עניני מלוכה שמלכים מתנהגים ברוממות וגדולה, אע"פ שאין דעת הקטן יכול לסובלם והוא שוכחם מיד אח"כ, כי אין לו שייכות אמיתית למוחין אלו, מכל מקום יש תכלית ותועלת גדולה באותם המוחין שגורמים לו להיות בן מלך אמיתי לכמה שעות, והיא – לרומם אותו כדי שיצא מהקטנות שלו שהם²² עניני התינוקות, וממילא יוכל להשיג עניני המלוכה לאיטו כפי השגתו של הקטן.

וכן לענין הפסח שאנו מקבלים כל מיני מוחין דגדלות אע"פ שאין אנו יכולים להשיג אותם, ואח"כ על ידי עבודתנו בימי ספירת העומר שנשלמת בחג השבועות אנו חוזרים ומשיגים מוחין אלו שעל ידם אפשר להשיג בשלימות את אור התורה והחיות במצוות ודביקות בה'.

ולפי זה נמצא שעיקר העבודה בליל הפסח להתקרב להשם יתברך בצעקה עמוקה, שהיא ה'צעקה גדולה' שצעק מרדכי היהודי, **שאותה תיקן לימי ליל הפסח**, שאז נאספו בני ישראל לצעוק אל ה' (מגילה טו.), והגם שעכשיו אנו מתקנים אותה צעקה באופן של התרוממות ושמחה במוחין דגדלות, אמנם עיקר התיקון בליל זה הוא באופן כללי, בבחינת 'מוחין דעיבור' שבהם נכללים כל פרטי הגדלות ותיקון הנפש שעתידיים להתתקן בימי ספירת העומר.

צעקת בני ישראל היא בדרך סיפור יציאת מצרים בהגדה של פסח

נחזור לעניננו, שעבודת ליל הסדר היא בחינת צעקה. וממעלת הצעקה שהיא תפילה בלא דיבור, ואמרו הצדיקים שמי שרוצה לפעול ישועה למעלה מדרך הטבע צריך להתפלל במחשבה, כדי שלא ירגישו המקטרגים וימנעו את תפילתו להתפלל²³. ויש לומר שלכן אנו מספרים ביציאת מצרים, ואין אנו מבקשים מהשם יתברך באופן פרטי שיוציאנו מהמצר הפרטי של כל מידה ומידה, כי באמת כל סיפור ההגדה הוא בדרך תפילה, שאנו צריכים להמשיך על ידי סיפור יציאת מצרים את היציאה הפרטית כל כל אחד ואחד מישראל בכל דור ודור, אלא שכיון שעדיין אין אנו ראויים וזכאים, על כן כל התפילה והצעקה היא ברמיזה בדרך סיפור דברים.

וכן מובא בספר מהרש"ם הכהן על מועדים (עמ' רמא), שקיבל מהרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע, שהמגיד הגדול ממעזריטש אמר בשבת הגדול, שלא יבוא שום אדם לבקש ממנו רפואות וישועות, כיון שעתה בא ליל הסדר, וכל אחד ואחד יכוין במחשבתו לפני ברכת אשר גאלנו כו', את כל מה שנוקט לו לישועה, וממילא יושע בכל משאלות לבו.

עבודת ספירת העומר היא תפילה לצאת מהמידות רעות בדרך רמז סלא ירגישו המקטרגים

וכן היא עבודת ימי ספירת העומר, שבמצווה זאת מכוונת כידוע עבודת תיקון המידות, ועם כל זה העבודה העצומה והנוראה של ספירת העומר גנוזה ברמיזה בספירת העומר, וספירה היא גם כן מלשון סיפור, היינו שאנו סופרים הימים שעברו מליל הסדר, אמנם מכיון שעבודה זאת היא עבודה נוראה שעל ידה אנו מכניעים את הקליפות מכל מידה ומידה, על כן אין אנו סופרים את הימים מליל הסדר אלא רומזים הכל בדרך רמיזה על העומר, שהוא רמז על השכינה שאנו מתקנים אותה בימים אלו, אבל באמת כל ענין ספירת העומר הוא **דרך תפילה** להקב"ה שיגאלנו מכל מידה ומידה²⁴, שנפלנו בה באהבות ויראות רעות ר"ל²⁵.

¹⁸ שער הכוונות דרוש ג'.

¹⁹ אך לגדלות שלישי זוכים רק בחג השבועות.

²⁰ בדרך מצוותיו מצוות חג הפסח, והוא ע"ד מה שכתב שער הכוונות שער חג המצות פ"ה לכוון כוונות דמוחין דקטנות. והקשה בשמן ששון דרוש ג' סתירה זו, אם בליל הסדר מקבלים מוחין דקטנות בלבד או גם מוחין דגדלות ותיקון שם כמה תירוצים, וכאמור בדרך מצוותיו שם נקט דרך שכמותה משמע גם כן באוהב ישראל כאן.

²¹ כדאי בדרוש ג' שם.

²² לשון הגמרא: ויעבור מרדכי אמר רב שהעביר יום ראשון של פסח בתענית.

²³ ליקוטי שושנה (ד"ה אמרו בגמרא): עיקר התפילה היא במחשבה מפני שבמחשבה יכול בנקל להתקבל תפלתו בעבור שאין עליה קטרוג.

וע"ע בליקוטי מהרי"ל (במבדק ד"ה והלויים): שמעתי מאדמו"ר הק' מ' אלימלך זצוק"ל כשצריך לאדם על איזה דבר יתפלל במחשבה ולא בדיבור שלא ישמעו המקטרגים ולא יקטרגו עליו, והמשל כשאדם הולך בפני מלך בידו צריך להטמין המקל תחת בגדו שאם יראה הכלב את המקל בידו יתגרה עליו וינשכו והנמשל מובן כשאדם מתפלל בדיבור יכול להביא ח"ו קטרוג על עצמו אלא יתפלל במחשבה שלא יבינו המקטרגים וה' יודע מחשבותיו.

²⁴ עיין עוד אמרי אמת (ימים ראשונים של פסח תרס"ט): אאז"ל אמר ספירת העומר זה ספר הברית, סיפור יציאת מצרים, וכתוב או נדברו וגו' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו.

²⁵ עיין כתבי קודש להמגיד ממעזריטש (יא:): כתיב (בראשית לו לא) ואלה המלכים וגומר מלך לבני ישראל, כי בראשונה יצאו המדות כמו שיצאו מהבורא ברוך הוא, והיה אי אפשר לקבלן הבהירות שלו, ואחר כך עשה השם יתברך שהשכליות ילבשו כפי שכליות ישראל בניו, וזה שהיה מאירים בהמדה הנקרא עומר, והישראל מספרים אותו בספירת עומר ומתקנים מעשיהם, לכן צריך שבעה שבועות, ואחר כך דנין מעשיהם, וכפיהן משפיע להם לעולם.

למען תספר

השיב רבינו הקדוש ואמר:

ווייסט אויס אז פאר דעם דארפן מיר אנקומען צו פסח, וואס דארט איז א בחינה פון "את פתח לו" (בנראה בשביל זה צריכים להגיע ליום טוב הפסח שבו יש את הבחינה של "את פתח לו").

המאמר בקדושים, תולדות הרה"ק רבי דוד משה מטשורטקוב (בן הרה"ק מרחוין) זי"ע, עמוד 243

רזן דיגלגליא

לפני כמה שנים עלה על שולחן הבר"ץ בהערה החרדית שאלה נדירה, בענין דג קרפיון שנמצא ללא קשקשים, האם מותר לאכול או לא. מחד, רואים עליו בבירור שהוא קרפיון, ומאידך אין לו סימני טהרה. הרבנים התפלאו מאד מהדג המשונה, אך פסקו להיתר, ובדרך צחות התבטא אחד הרבנים ואמר לאא"ו (הרה"ק ר' נפתלי האלברשטאם מטשקאווע) זצוק"ל, הרי ענינים של דגים וגלגולים שייך לצדיקים, אם כן הרי זה עניינכם לתקן אותו...

השיב אא"ו ואמר "יודע אני מי מגולגל בדג הזה ואדאג אי"ה לתקנו עוד היום אי"ה..."! כמובן שאמר זאת בדרך צחות כהרגלו ולשכת הבר"ץ צהלה ושמחה... בהגיעו הביתה הדליק נרות עבור נשמה זו וכו' כפי שנהג לעתים תכופות כידוע. למחרתו אורתי עוז והפצתו בו שיגלה לי מי מגולגל בדג הזה, אמר לי:

אספר לך עובדא דהוה הכי הוה, "באן בירושלים לא רחוק ממקום מגורי גרה אשה צדקנית אחת (ונקב בשמה ונתן לי סימן לאמיתות הדבר וכבוד א' הסתר דבר) שהיתה מתנהגת בחסד, אך ברוב הימים ל"ע לקתה בחוסר צניעות ה"י ואח"כ חלתה ושבתה חיים לכל חי, פסקו מן השמים כי היות ומצד אחד אכן צדקנית היתה, אבל מצד שני הרי השילה מעצמה סימני כשרות של בת ישראל, על כן עליה להתגלגל בדג בלי סימני טהרה! ואחר הבזיון שעברה ופסק בית דין שלמטה באה על תיקונה!"

זכרון קדוש טשאקאווע, עובדין רברבין, בסעודת ההילולא שנת תשפ"ד

ואתא כלבא...

זה הסיפור סיפר לי האברך מ"ר גאלדמאן (זצ"ל) בן הרב מהר"י גאלדמאן האבד"ק נייפעסט שליט"א (זצ"ל) ואמר שאביו מספר זאת בכל ליל פסח אחר הסדר, ואביו שמע זאת מרבו הרב ר' מנחם כ"ץ אבד"ק צעהלים ששמע זאת מרבו הגאון בעל חת"ס זצ"ל ששמע זאת מרבו הכהן הגדול מהר"נ הכהן אדלער מפפד"מ זצ"ל וכולם נהגו לספר זה הסיפור בליל פסח אחר הסדר:

פ"א נסע רבינו (הרה"ק רבי יהונתן אייבשיץ זי"ע אב"ד פראג ואה"ו) מביתו לעיר אחרת אודות עגין הנחון לו, ובאמצע הדרך סר לבית מלון אחד ללון שם לינת לילה, וזה הי' אחר חג הפסח, והנה פגע שם אנשים פחותי ערך יושבים אצל השולחן והתערבו בריב לא להם ודברו זלזולים עליו בפניו כי לא הכירו אותו וחשבוהו לאיזה עובר אורח פשוט.

ולא יכול רבינו לעצור ברומי עוד ונגש אליהם, ואמר להם: רבותי, אנכי איש כפרי ואינני בר אורין, אבל אני רואה שאתם ת"ח לכן אקשה לכם קושיא אחת שקשה לי על הגדה ש"פ על פיסקא האחרונה פיוט 'חד גדיא'. המה הביטו עליו בשאט נפש ומאוד כלתה נפשם לשמוע קושיא מאיש כפרי על הגדה ש"פ, ויאמרו לו, שאל.

ויאמר להם רבינו, הנה פיוט הלז יספר לנו מעשה כי החתול טרף את הגדי שקנה אבא בעד תרי זוזי בעד הון רב, וא"כ לא טוב עשה החתול שטרפו,

פאזע' אכל ביום תעניתו

הגה"ק מראפשיץ סיפר פעם מעשה הלז:

איש כפרי אחד לא ידע בברירות מתי חל חג הפסח. ישב והרהר, עד שעלה בלבו עצה לברר אימת יחול החג, כי הלא גם הגויים חוגגין אז חגא, ובערב החגא הם עושין כעין מקצת תענית ע"י שמונעים מפיהם חמאה וגבינה ושאר משמנים ומעדנים, וברוב השנים חלה תעניתם בימים ראשונים של פסח שלנו, לזאת, יעץ לאשתו שתבשל עיסות ממולאות בגבינה ומטוגנות בחמאה קרעפליך, ובבוא יום המסויים שהוא מסופק אם אז הוא יום התחלת החג, תלך ותגיש את המאכל להמשרת הערל שלהם בשם 'פאזע', ואם יסרב לאכול סימן שהוא יום התענית שלהם, וממילא אצלנו פסח הוא, ואם יאכל מוכח שאינו יום התענית ושעדיין לא הגיע חג הפסח.

עשתה כן, בישלה וטיגנה קרעפליך, ותתן לפני המשרת, ובאשר 'פאזע' ראה את המציאה, נפל עליה בתיאבון, ומילא את כריסו עם כל הקערה עד תומה. הוכיח הכפרי מזה שעדיין לא בא הפסח...

למחרתו, נסע לעיר, וראה והנה היהודים חוגגין אז את חג הפסח, חזר לביתו ואמר לאשתו: ידוע תדע כי 'פאזע' התנהג ככסיל ועבר ואכל ביום תעניתו... (פאזע האט זיך בא'נער'ישט).

רבינו (הרה"ק ר' יעקב מפשעווארסק זי"ע) סיפר ענין זה וסיים, 'הלואי אבין את המעשה הלז, ותוך כדי דיבור חזר ואמר, 'שאבין קצת מן המעשה הלז'.

וכדי שלא להשאיר את הסיפור כספר החתום, אמר כ"ק חו"ז הגה"צ (ר' יעקב) מפשעווארסק שליט"א (זצ"ל) לבאר קצת את העובדא, לפי אמרם ז"ל (תנא דבי אליהו זוטא פרק ט) שביום הכפורים מניחים את כל העבירות על ראש השר של אדום, והוא מתרעם על זה. וביאר בספר יערות דבש (חלק א דרוש א ד"ה בברכת ולמלשינים) שהוא טוען דבשלמא העבירות שנגרמים ע"י הגלות שהוא גרם בהחריבו את מקדש השני, ראוי שישא אותם, אבל שאר החטאים מה הוא אשם בזה.

אולם התשובה הוא, כי היות שההשפעה לתושבי הגלות באה להם ע"י שרי אומות העולם, מתוך כך קל לאדם לחטוא בכלל בכל החטאים והפשעים, וע"כ הוא וסייעתו הגורמים בדבר. וכן הכפרי שסמך על פאזע, תלה את חטאו שאכל חמץ בפסח בהמשרת, כלומר שהניח עבירותיו עליו.

ובכן יש בהסיפור הלז משום לימוד זכות על ישראל שאין להאשימם בחטאותיהן וכן"ל.

הרה"ק ר' יעקב מפשעווארסק זי"ע, הובא בדברי חנה (קאלאשיץ) השלם עמוד שנב

את פתח לו

סיפר החסיד המפורסם רבי זלמן בריזל מיקירי קרתא דירושלים עיה"ק, שפעם נסע אביו החסיד רבי דוד בריזל לבקר בחצרות האדמו"רים באירופה, וזכה להיות בפורים בשולחנו הטחור של רבינו הקדוש (הרה"ק רבי דוד משה מטשורטקוב זי"ע).

בתוך דברי קדשו אמר רבינו, ידוע המאמר שפורים גדול מיום כפורים, והטעם הוא שהרי ביום הכפורים מוחלין לשבין בלבד ואילו בפורים כל הפושט יד נותנן לו.

רבי דוד הנ"ל ישב ליצידי של בנו של רבינו הרה"ק רבי ישראל, ואז פנה לרבי ישראל ושאלו מעט בקול כדי שגם רבינו ישמע את שאלתו, 'ומה עושים אם אין דעת לפשוט את היד?

ואם החתול לא צדק במעשיו א"כ צדק הכלב שנשכו, ולכן לא טוב עשה המקל שהכהו, ויפה עשה האש ששרפו, ולא צדקו המים שכבו את האש ולכן טוב עשה השור ששתה המים, ולפי"ז לא טוב עשה השוחט ששחטו ולכן צדק המלאך המות שהמית את השוחט, ולבסוף בא הקביה ושוחט למלאך המות אשר צדק במעשיו, וא"כ לפי החשבון הזה הקב"ה לא צדק במעשיו, וזה קשה לי היתכן לומר כזאת? והוא נגד הכתוב המפורש בתהלים צדיק ה' בכל דרכיו. ועתה רבותי אבקש מכם לתרץ לי הקושיא הזאת.

האנשים השומעים השתוממו, והבינו מדבריו שלא איש כפרי פשוט הוא ובלי ספק כמתחפש הוא לפניהם, והתירוץ ע"ז לא ידעו. ויאמרו לרבינו, מהקושיא הזאת נוכחנו לדעת כי לא איש כפרי ר"מ הוא, ובכן נבקש מר"מ שיאמר לנו גם התירוץ כי בל"ס ידע ר"מ גם התירוץ ע"ז.

ויען רבינו ויאמר כן הדבר, אני אומר לכם גם התירוץ:

עתה הבה נחקור על הפיט הלז, הפייטן מספר כי החתול עשה מעשה רע נגד הגדי, הנה ע"ז יתכן לומר אם הגדי והחתול יש להם איזה ריב ביניהם אזי הם בעצמם יגמרו ביניהם הסכסוך ואפשר שלבסוף יעשו שלום ביניהם, אבל אתה הכלב מי בקש מידך לעשות משפט ולהתערב בריב לא לך? ולכן לפי"ז לא נכון עשה הכלב, וא"כ נהפוך הוא כי לפי"ז טוב עשה המקל שהכהו כי כן יפה לו על מעשיו הרעים, ולכן לא טוב עשה האש ששרפו והמים צדקו שכבו האש, וממילא לא צדק השור ששתה את המים וטוב עשה השוחט ששחטו, וא"כ המלאך המות לא טוב עשה שהמיתו ולכן לעתיד מביאו הקב"ה להיצה"ר והוא המלאך המות והוא השטן וישחטוהו, ולפי"ז צדיק ה' בכל דרכיו וחסידי בכל מעשיו.

ומזה תבינו מעצמכם, אם שני גדולי תורה יש להם איזה ריב ביניהם, אתם האנשים הפשוטים מה לכם להתערב בריב לא לכם? אז הבינו כי לא איש פשוט הוא וכי אדם גדול הוא ופייסוהו ונחמוהו על דבריהם ושתקו ולא דברו עוד, ורבינו נסע משם לדרכו לחיים ולשלום.

גדולת יוהנתן פרק 1 אות יח

להביא לימות המשיח

פ"א אמר (הרה"ק בעל התפארת שלמה מראדומסק זי"ע) לתלמידיו, תדעו כי ימות החורף ממשמשיך ובאין והלילות ארוכות, וצריך להיות 'גיטע נעכט', ומה זה 'גיטע נעכט', אין טוב אלא תורה ללמוד ולערוך חצות וממילא יהי' לנו גם עוה"ז, ובעת שיבא משיח יהי' לנו מה להציג ולהראות לפניו.

וז"ש בברכות (יב עמוד ב) ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות, וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה, כל ימי חיך להביא לימות המשיח. ואמר הפי' להביא לימות המשיח שנוכל להביא את הימים והלילות לפני משיח צדקינו ולהראות לפניו מעשה ידינו מה שרכשנו בעוה"ז, וממילא יהי' לנו כל טוב גם בעולם הזה.

ואיש פשוט תמים במעשיו הי' שם, ושמע זאת, והוסכם בדעתו לעשות כן ועשה כן. והתחיל להצליח בחנותו שהי' לו חנות קטנה עם חורה שהי' שוה רק סכום קטן, ונתעלה בפדיון גדול בכל יום יותר משינוי הסחורה כולה. עד ששאלו אותו על זה, והשיב להם כי מעת שעשה כמו שציווה א"ז התחלע להצליח ועלה מעלה מעלה.

אהל שלמה חלק ב אות מב, ד"ת ועובדות מהרה"ק בעל התפארת שלמה מראדומסק זי"ע

מהרה"ק ר' יצחק מרדכי אב"ד פלאוונא בהרה"ק ר' צבי מאיר מראדומסק בהרה"ק התפארת שלמה זי"ע

המשך הילולא דצדיקא

סיום המאמר

ולסיום המאמר נביא מאמר נאה שהזמן גרמא לו. הרה"ק רבי יצחק מסקווירא אמר פעם קודם הפסח מליצה נאה, דהנה כתיב, 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ח), ודרשוהו (עי' אלשיך הק' שם) 'בתוך כל אחד ואחד מישראל יש השראת השכינה', ואם כן הרי שהקב"ה נקרא בעל הבית אצל כל אחד ואחד מישראל. והנה נפסק בשו"ע (סימן תלב בשו"ע הרב סעיף ח) כי עיקר חיוב הבדיקה וביעור חמץ חל על בעל הבית. א"כ רבש"ע, מכיון שאתה בעל הבית האמיתי על כל איש הישראלי, א"כ עליך מוטל החובה של חיוב בדיקה וביעור חמץ מרשותך, ולכן מבקשים שתעבור השאור שבעיסה מקרבינו מן העולם לגמרי, ודפח"ח, (קובץ שפתי צדיקים ח"י עמוד כד).

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

להוריד דמעות כמים, וכולם התפלאו והשתוממו, כי לבניה זו מה עושה? וכאשר פנו אליו זקני החסידים ושאלוהו, מה טעם לבכי ביום זה של שמחה? דחה אותם ללא תשובה. בחג הפסח באותה שנה נסתלק, אא"ז לבית עולמו למגינת כל בית ישראל, אז גילה לנו אבי זצ"ל את סוד בכיו. וכך אמר לנו. הנה איתא בזוה"ק, שצדיק אמת אינו יכול ליפטר מהעולם הזה, לפני שהגיע להיכל העליון של אהבת ישראל. ולכן כאשר ראיתי את התיקון שתיקן אבי הק' [רבינו] בזמר 'שושנת יעקב', בהוסיפו את המילים 'שונאי ישראל', כדי שלא להוציא קללה אפילו על רשע מישראל, מיד הבנתי שהגיע קיצו של אבי והוא עומד להפריד מהעולם התחתון, ועל זה הורדתי דמעות. (נר ישראל [רוז"ן] ח"ו, עמוד פה).

עוד זאת זמן מועט קודם פטירתו נדרם קצת, וכאשר התעורר אמר להגבאי, עכשיו היה אצלי אבי המגיד מטשערנאביל זצ"ל מעוטרי בטלית ותפילין. שאל הגבאי, וכי יכולין לקיים שם מצוות, הלא כתי, 'במתים חפשי' (תהלים פח, ו), כיון שנפטר האדם נעשה פטור מכל המצוות. אמר לו רבינו, כי צדיק אשר בחייו מקיים כל המצוות, זוכה הוא לקיימם גם בעולם שכולו טוב כדי לקיים רצון ה', (ילקוט מאורי אור).

קפץ על רגליו, והשמיט את הכסא לאחוריו, והתחיל לרקוד ברגליו הקדושים בהתלהבות עצומה, כאילו היה בריא ברגליו. (קונטרס דבר בעתו עמוד קעו).

סיפר הרה"ק רבי יוסף מאיר ממכנובקה זצ"ל, בסקווירא נוהגים לזמר בפיט 'שושנת יעקב' בתוספת לומר 'ארורים כל הרשעים שונאי ישראל, ברוכים כל הצדיקים אוהבי ישראל', ומקור מנהג זה הוא מה שהנהיג אא"ז הרה"ק רבי איציק'ל מסקווירא זצ"ל, וכך היה מעשה. בשנת תרמ"ה כאשר ישב אא"ז בשלחן הטהור 'משתה היין' בעצם יום הפורים, היה זה חג הפורים האחרון לימי חייו עלי אדמות. והנה קהל גדול של חסידים נתאספו באותה שנה בסקווירא, וכנהוג שרו את הפיט 'שושנת יעקב' ואל הקללות הפרטיות 'ארור המן'... 'ארורה זרש'... צירפו גם הקללה הכללית 'ארורים כל הרשעים' כמנהג סקווירא, והמזמרים התכוונו להמשיך לפי הסדר, אך לפתע הראה אא"ז בידיו הקדושות ודרש להוסיף על המלים 'ארורים הרשעים' את המילים 'שונאי ישראל', ובזה הוציא מן הכלל את חוטאי עם ישראל.

והמשיך וסיפר, אבי זצ"ל [הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל מסקווירא] כשמעו זאת התחיל

אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם

מהגה"צ ר' בונם זאב מנדלזון זצ"ל

ראש ישיבה ומו"ץ בעיר ווארשא

בהגה"צ ר' צבי הירש בהגה"צ ר' שלמה זלמן בעמח"ס חמדת שלמה זי"ע
נפטר ל' חשון תרל"ו ונטמן באוהל זקנו הגאון בעל חמדת שלמה מווארשא
תרומת זהב פרשת בא

א"כ ביו"ט כיון דל"ש ביטול דהא בלא"ה אינו ברשותו, א"כ ע"כ צריך לבערו, והמדקדק בדברי רש"י יראה דהאמת הוא כמו שכתבת: ונ"ל דמש"ה ה' הר"מ מוכרח לחדש דעובר על ב"י בע"פ אחר חצות, אשר לכאורה הוא תמו' כאשר באמת תמה הרשב"ד, דהא ז' ימים כתיב, אמנם כיון דס"ל להר"מ דמה דכתיב אך ביום הא' תשביתו קאי על חצי הראשון מהיום, א"כ אי יתחמץ לו עיסה אחר חצות היום יהיה מותר להשהותו עד הלילה, ע"כ הכריח הרמב"ם דלכך צותה התורה להשבית עוד קודם חצות היום, כי מיד אחר חצות היום יעבור על ב"י, ואף דכתיב ז' ימים וכו' מ"מ נמצא כיוצא בזה בפ"ק דמ"ק, יכול ילקה על התוס', ומפ' הגמ' דקאי על תוס' שביעית. והקשו בתוס' דהא איסור תוס' דשביעית לא נפקא רק מברירי ובקציר ומלקות מנ"ל, ות' התוס' דגלי קרא דאי' מלאכת קרקע בשביעית מתחיל עוד מקודם, וכ"כ י"ל כאן דמה שצותה התורה להשבית עוד קודם חצות היום, גלתה התורה שמיד מתחילים ה' ימים לענין ב"י, וזהו הוכחת אב"י בפ"ק דפסחים תרי קראי כתיבי ז' ימים וכו', וכתיב אך ביום הא' תשביתו לרבות י"ד לביעור, והיינו כיון שחייבה התורה להשבית עוד קודם חצות היום, מוכח דמחצות אסור להשהותו, והמקשן לא שבקיה לגמור עד דאסיק לבסוף עיקר הלימוד מאך חלק, והיינו דצריך להשביתו בחצי היום הראשון, אמנם לשיטת התוס' דס"ל דאך ביום הא' תשביתו קאי על חצי הב' של היום, יש לעיין מהיכן למד אב"י שיהיה אסור להשהות חמץ אחר חצות היום מה ישתנה זו העשה משאר מצות עשה, כמו שופר ולולב שיחידה התורה היום ויכול לעשות המצוה באיזה שעה מהיום אף סמוך לערב ומדוע לא נאמר ג"כ כך גבי תשביתו שכתבה התורה שצריך להשבית בחצי השני מהיום, עדיין נוכל לומר שמותר להשהותו עד סמוך לערב ואז ישביתנו וכמו לשיטת הרמב"ם דס"ל דתשביתו קאי על חצי הא' מהיום, יכול להשבית מן התורה סמוך לחצות היום, כ"כ לשיטת התוס' מדוע לא יהיה מותר להשהותו עד סמוך לערב, ומלשון הגמ' דקאמר דכ"ע חמץ מו' שעות ולמעלה אסור מנ"ל, לכאורה קאי האיסור להשהות דאי באכילה הא לר"י יש לאו מפורש על לפני זמנו וכ"נ בהדיא מדברי הרא"ש, דקושיית הגמ' דאסור להשהותו.

אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם. הנה לדעת רוב הפוסקים דס"ל דלאו דבל יראה הוא ניתק לעשה ומוכח דס"ל דעשה דתשביתו קאי אף על ז' הימים, צ"ל דס"ל דב' של ביום הראשון הוא במקום מ' והוי כמו דכתיב אך ביום הא' תשביתו והיינו דמצות השבתה מתחיל עוד מיום הא', כמו דכתיב והנותר בבשר ובלחם, אמנם להרמב"ם דפסק בפ"א מה' חמץ דקונה חמץ בפסח לוקה, צ"ל דס"ל דקרא מתפרש כפשוטו דהעשה דתשביתו לא קאי רק על יום הראשון אבל בו' הימים אף דמחויב ג"כ לבער חמץ הנמצא מ"מ זהו שלא יעבור על ב"י מכאן ולהבא אבל על מה שעבר אל כתבה התורה כלל עשה לנתק הלאו, ואף דאי' בפסחים (פרק מי שחי') דב"י הוא ניתק לעשה, אמנם גירסא זו אינה מוסכמת ועי' במוהרש"א ובמ"ל (בפ"א מה' חמץ) הביא תי"א אחר בשם הד"ש וגם החכ"צ יישב ג"כ דהרמב"ם מייירי היכא שלא קיים העשה ועל כולם קשה מדוע לא נמצא מזה רמז בדברי הרמב"ם, לכך הנכון מ"ש, וראיתי בנו"ב מה"ת תא"ח (ס' ס') שהביא ד"ז בשם הגאון מוהר"ר וואלף באסקאוויץ, אמנם הנו"ב דחה דבריו מב' ראיות חדא דהא הרמב"ם ס"ל דלוקה על לאו דב"י אף בע"פ אחר חצות וכאן בודאי יקשה הא הוי נל"ע, והב' מדוע פסק הרמב"ם המוצא העשה עיי"ש, ולענ"ד ל"ק ואדרבה יש לתמוה על הרב נו"ב איך דחה דבריו דהא הרמב"ם ביאר בהדיא (בריש פ"ב מה' חמץ) וז"ל מ"ע מה"ת להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר אך ביום הא' וכו' הרי כתב בהדי' דעשה דתשביתו קאי על חצי יום הא' והרמב"ם לשיטתו דס"ל דמה דקי"ל מדאורייתא בבטול בעלמא סגי הוא מדכתיב תשביתו א"כ ע"כ צ"ל דתשביתו קאי על חצי הראשון מהיום דבחצי השני באמת לא מהני ביטול, ע"כ שפיר פסק הר"מ דלוקין על לאו דב"י אף בע"פ אחר חצות, דהעשה לא נאמרה רק קודם חצות, ונ"ל דזה ג"כ דעת רש"י ובהכי לא יקשה מה שהקשו בתוס' ריש פסחים, גם מה שהקשו הא ר"ע וליף דאך ביום הראשון מעי"ט דאי ביו"ט מצינו להבערה שהוא אב מלאכה, אלמא דתשביתו לאו ביטול רק ביעור גמור, יש ליישב ג"כ דבאמת גם רש"י ס"ל דאין זה הוכחה מלשון תשביתו מדלא כתיב תבערו, שיהי' מהני ביטול, רק אילו כתיב תבערו אז וודאי לא הי' מהני ביטול. אבל כיון דכתיב תשביתו, א"כ במה שמשביתו בלב ג"כ מקרי השבתה, ובוז ג"כ מקיים מאמר התורה אבל אי ביום הא' קאי על יו"ט

היכא שבטלו ואז אין עובר בב"י, ואפ"ה אסור מעט מעט משום שמוא יבוא לאכלו ואף דלפי שיטת הר"ן (בפ"ק דפסחים) דהא דמהני ביטול הוא משום ב' דברים אינם ברשותו וכו', א"כ לריה"ג לא מהני ביטול, מ"מ הפקר גמור מהני אף לריה"ג. וע"כ י"ל דגם לר"ש אולי התוס' היכא שביטל וסתמא קתני שורפין אף היכא שביטל, ולר"ש היכא שביטל למה שורפין יאכלנו עד הלילה, דהא כמו שמהני ביטול שלא לעבור בב"י, כ"כ מהני ביטול שלא יצטרך להשביתו מן הבית ככתוב בש"א (ס' ע"ח) משום דילפינן שאור דתשביצו משאור דל"י, וע"כ אסקי דתשביתו משמע שלא ע"י אכילה, ואף היכא דביטלו א"כ אינו מוטל ע"י החמץ עשה דהשבתה מ"מ אם ירצה לאוכלה א"כ יזכה בו, חדא דמיד בשעה שיגיבהנה לאוכלו יזכה בו, ובלעיסה ג"כ קונה דהא הוי שיוני, א"כ חזר

* הגה"ה שוב ראיתי בתוס' הנ"ל שהקשו בהתחלת דבריהם וז"ל, ואי מותר לאכלו יאכלנה עד הלילה, מורה שאף שעדיין לא עלה ע"ד דקרא דתשביתו אסור באכילה אפ"ה ה' ברור אצלם דתשביתו אינו מיד ברנע הראשונה אחר חצי היום, ע"כ נ"ל לומר כעת דלעולם דעת התוס' כמ"ש דתשביתו הוא מיד בחצות היום והיינו מדחזיק שהתורה הקפידה על השוחט, ואמרה ל"ת על חמץ, ממילא ל"ד האי עשה לשאר עשה, והא דהקשו למה שורפין יאכלנה עד הלילה, י"ל ע"פ מ"ש בסוף הדיבור דאף דס"ל לריה"ג דחמץ מותר בהנאה הינו ליהנות מהכל ביהוד להסיקו תחת תבשילו, אבל מעט מעט לא דגורין שמוא יבוא לאכלו, ולכאורה יש לתמוה דהא ריה"ג מייירי בפסח וא"כ בלא גזירה שמוא יבוא לאכלו אסור להשהותו משום ב"י וכו' וע"כ צ"ל דכתבו דבריהם

ועיין בתוס' פסחים (דף כ"ז) הקשו לר"ש, דס"ל חמץ בע"פ מותר בהנאה, למה שורפין בתחילת שש יסיקנו מעט מעט תחת תבשילו עד הלילה, לכאורה מוכח מדבריהם דמ"ע דתשבתו דומה לגמרי לשאר מ"ע ורק לדין כיון שאסור בהנאה אחר חצות היום, א"כ ל"ל להשהותו דס"ס צריך לשורפו בלא שום הנאה משא"כ לר"ש שמוותר בהנאה הקשו למה שורפין בתחילת שש, ולכאורה מלשון הגמ' שהבאתי למעלה לא משמע כך, ונראה לומר דבאמת נראה זה הקרא מיותר לגמרי, דכיון שכתבה התורה ז' ימים שאור לא ימצא בבתיכם ממילא ידעין שצריך להשבית עוד מעיו"ט, דאי לא ישבית מערב יו"ט אף אם ישבית מיד בכניסת המועד, מ"מ ברגע הראשון יעבור בב"י, ואף ד"ל דקרא אתי שיהיה הלאו ניתק לעשה, מ"מ למה כתבה התורה ביום הראשון בשלמא אי היה מ"ע דתשבתו מונח אקרקפתא דגברי, והיינו שהתורה חייבה שכ"א יניח חמץ עד חצות ואח"כ ישביתו, שפיר י"ל דבאמת בידו לשורפו בכל עת מחצי ה' מהיום והתורה חייבה ד"ו כמו לולב ושופר, אבל כיון שאין זה מ"ע המונח אקרקפתא דגברי, דהא מנהגנו לשרוף החמץ קודם תחילת שעה וי"ו וגם ממשנה גופי' מוכח כך דקתני ושורפין בתחילת שש, ואי מצוה מן התורה להשבית דוקא אחר חצות, איך בטלו חכמים מ"ע מן התורה לעולם, (ואין זה דומה לשופר ולולב, דהתם ברוב השנים מתקיים מצות התורה משא"כ כאן). א"ו שהתורה לא חייבה דוקא להשבית בע"פ אחר חצות אלא אם נשאר ישביתו, וחכמים תקנו להשבית עודקודם חצות, וא"כ א"א לומר דמה שכתבה התורה תשבתו הא שיכול להשבית באיזה עת מהיום, חדא דלזה לא צריך קרא דאף אי לא כתיב ידעין דצריך להשבית קודם ה' וג"כ אינו חיוב דוקא להשבית אחר חצות, א"כ למה כתבה התורה אך לחלק בין חצי הראשון לחצי השני, ואף ד"ל דבחצי ה' מן היום אי משבית מקרי עוסק במצוה ד"ו יתבאר לקמן, א"ו דהכוונה הוא ברגע הראשון מחצי ה' של היום צריך להשבית, וא"ל דא"כ יקשה דהא י"ל ביום הראשון פ' ביו"ט, אך כיון דהתורה אסרה להשהות אף רגע אחת, אם כן א"א לומר שהתורה צויתה להשבית ביו"ט, ע"כ מוקמינן הקרא על עיו"ט כדפי' רש"י, ולפמ"ש ביו"ט דס"ס אסרה התורה להשהות אף רגע א' מחצי ה' של היום, א"כ מה הועלנו בזה דמוקמינן הקרא דתשבתו על עיו"ט, אך י"ל דבשלמא ביו"ט א"א לאוקמה כיון שכבר אסרה התורה להשהות חמץ ממקרא אחר, ע"כ א"א לומר דתשבתו קאי ביו"ט דא"כ התירה התורה כאן מה שכבר אסרה במ"א וזה לא מסתבר כלל, משא"כ אי מוקמינן הקרא על עיו"ט כיון שלא נאסר להשהות בשום מקום חוץ מזה הקרא י"ל שהתורה באמת התירה להשהות רגע הראשונה של חצות היום ומיד בחצות היום מוטל עליו מצות התורה לשורפו ואסור להשהות עוד אף רגע אחת, ובאן ל"ש לומר לא נתנה תורה למה"ש, דהא באמת יכול לשורפו עוד קודם חצות היום, אמנם זה נוחא לדין דאית לן קרא על לפני זמנו שאסור ואין למדין מקרא דתשבתו רק דאסור להשהותו, משא"כ לר"ש דל"ל לאו על לפני זמנו ומקרא דתשבתו נפ"ל דאסור באכילה אחר חצות היום ככתוב בתוס' א"כ צריך לכתוב קרא דתשבתו לאסור באכילה, דאי לא כתיב קרא אף דהוי ידעין דצריך לבער קודם ז' הימים, מ"מ לא הוי אסרינן באכילה וע"כ הוצרך התורה לכתבו שיהיה אסור באכילה מחצות היום עד הלילה, א"כ לא מוכח דעשה דתשבתו קאי על כל רגע ד"ל דתשבתו דומה לשאר מצות עשה דרשות בידו לקיים העשה באיזה עת מהיום שירצה ע"כ הקשו התוס' שפיר.

ולכאורה יש להביא ראיה לזה דהרי הבעה"מ (בספ"ק דפסחים) ובר דלר"ש מותר חמץ באכילה עד הלילה דבאכילה מקיים תשבתו ואפ"ה כתב דאסור להשהותו אף רגע אחר חצות היום דקאי עלי' בעשה דתשבתו והיינו כמ"ש כיון דתשבתו אינו אסור באכילה א"כ מוכח דתשבתו אינו דומה לשאר מ"ע, ועיין במדרכי (פ"ק דפסחים) שהביא בשם ריב"א, שהיה נוהג להשהות פרוסת חמץ עד אחר חצות היום כדי לקיים מ"ע דתשבתו, ותמה עליו במדרכי איך הכניס א"ע בספק עבירה אולי משהה איזה רגעים אחר חצות

להיות שלו, וקאי בעשה דתשבתו ואסור לאכלו משום דתשבתו הוא שלא כדרך אכילה ע"כ הגהה):

היום וקאי באיסור ההשהה, ולפמ"ש י"ל שסובר בדעת התוס' דלר"ש אסור באכילה עד הלילה, ואף שנראה מדברי התוס' בסוף פסחים דפסקין כר"י בלפני זמנו, מ"מ בהאי סובר בדעת הראב"ד ור"פ דפסקי כר"ש אף בל"ו ע"כ י"ל דתשבתו דמי לשאר מ"ע שרשות בידו לקיים בכל עת מהיום, אמנם לולא דברי התו' נ"ל לומר דאף לר"ש אסור להשהות החמץ אף רגע אחד אחר חצות דהנה בגמ' פ"ק דף ה' הכריח רבא דתשבתו קאי על עיו"ט מקרא דל"ת על חמץ וכ' התוס' אף דהאמת הוא דהקרא דל"ת קאי על כל חד כי שחית מ"מ כיון דחזינן שהתורה הזהירה על חמץ אף בעיו"ט ע"כ מוקמי' קרא דתשבתו ג"כ בעיו"ט, ולכאורה קשה כיון דס"ס צריך רבא לבוא לקרא דתשבתו ואך חלק א"כ מדוע פליג על אביי, ונ"ל דלקמן פסק רבא כר"ש בלאחר זמנו ונחלקו הפוסקים בלפני זמנו מה סבר רבא, הבעה"מ והרמב"ן ס"ל כיון דסבר רבא כר"ש בלאחר זמנו כ"כ ס"ל כותי' בלפני זמנו אלא דלבעה"מ מותר אך באכילה לפ"ו ולהרמב"ן אסור באכילה ובהנאה אף לר"ש ודעת הרמב"ם והרא"ש דרבא לא פסיק כר"ש רק בלאחר זמנו אבל לפני זמנו הדרינן לכללא רי"ו ור"ש הלכה כר"י א"כ לפמ"ש לעיל דלר"ש לא מוכח דקרא דתשבתו אתי לאסור להשהות אחר חצות היום ועל זו המשנה ושורפין בתחילת שש לא נחלק שום תנא א"כ עדיין קשה ר"ש מנ"ל דצריך לשרוף בתחילת שש ול"מ אי רבא ס"ל כר"ש אף בלפני זמנו אלא אפי' אי רבא ס"ל כר"י בלפני זמנו מ"מ לר"ש יקשה מנ"ל לאסור להשהות מן התורה אחר שש עד שהצריכו חכמים להקדים עוד שעה אחת, וע"כ אמר רבא דמוכח מדכתיב ל"ת על חמץ וכ' ואף דהאמת הוא דכל חד כי שחית מ"מ כאן דחזינן שהזהירה התורה בלאו בזה הזמן מי ששחית את הפסח על החמץ א"כ מסתבר דתשבתו קאי על כל רגע ואין זה דומה לשאר מ"ע.

והנה לפמ"ש הש"א (סי' פ"ג) דלדעת הגאונים דס"ל שאינו חייב על ב"י אלא היכא שהוא שלו וברשותו ולענין ב"י מהני אם מוציאה מרשותו אבל עשה דתשבתו אינו מקיים במה שמוציאה מרשותו א"כ עדיין אינו מוכח דתשבתו קאי על כל רגע ורגע ד"ל דלעולם תשבתו דמה לשאר מ"ע והא דהוצרך התורה לכתבו היינו דבחצי יום הא' אם יוציאנו מרשותו לא יצטרך יותר, אבל בחצי ה' של היום לא מהנו מה שמוציאה מרשותו רק צריך להשבית גוף החמץ כמו שכתוב תשבתו שאור מבתיכם ולא נאמר תשבתו מבתיכם שאור דאי כתוב תשבתו מבתיכם ה' מהני הוציאה מרשותו אבל כיון דכתיב תשבתו שאור קאי ההשבתה על השאור אכן הרמב"ם פסק בהדיא דאך לענין ב"י לא מהני מה שהוא ברשות אחר ולא נמצא בתוס' כלל שיטת הגאונים ואף דר"ת ס"ל דמהני יחד לו בית אף בקיבל אחריות עליו מ"מ בחמץ שהוא שלו לגמרי עדיין לא שמענו והפי' בדברי המכילת כתבתי לקמן, אשר בבתיכם אינו ממעט רק היכא שהלוח עליו מעות וכיון שדעת התוס' לפסוק כר"י בלפני זמנו א"כ בלא קרא ג"כ ידעין דצריך להשבית עוד מעיו"ט ואם האמת הוא כדעת הגאונים י"ל דלכך לא נוחא לרבא לומר כאביי דלאביי עדיין לא מוכח דאסור להשהותו ע"כ הוצרך לומר דמקרא דל"ת ע"כ מסתבר לומר דזה העשה הוא חלקו משאר מ"ע כמש"ל.

ועפמ"ש יש ליישב קושי' הש"א שהקשה מה השיבו חכמים לר"י לא מצא עצים לשורפו ישב בטל, הלא אף לר"י לא ישב בטל, דהא ס"ס צריך לפרר או לזרות לרוח כדי שלא יעבור על ב"י א"כ אין בדינו כלל סופו לסקל והוכיח הש"א מזה שיטת הגאונים דלענין ב"י מהני מה שמוציאו מרשותו ורק לקיים תשבתו אור ל"מ מה שמוציאו מרשותו ע"כ שפיר הוי סופו להקל ולפמ"ש לא מוכח מידי ד"ל דגם לענין ב"י ל"מ מה שמוציאו מרשותו ואפ"ה הוי סופו להקל דהא דעת רוב הפוסקים דאין עוברין בב"י עד הלילה א"כ בע"פ אחר חצות אם אין לו עצים לשורפו לרבנן צריך מיד לפרר או לזרות לרוח לקיים תשבתו שאור ולר"י בזה לא מקיים כלל העשה ורק משום ב"י צריך לפרר, אמנם לזה יש לו עת עד סמוך ללילה וע"כ הוי סופו להקל ואף דעת הרמב"ם ורש"י דגם ב"י עובר אחר חצות, מ"מ לדידהו י"ל דפלוגתא דר"י וחכמים הוא קודם חצות כמ"ש רש"י בהדי' ד' כ"ז, וראיה ה' שהביא בגו"ב

הנ"ל מדברי הרא"ש והר"ן בפ"ק דכתובות שאין מברכין על ל"ת אפשר לומר דל"ד להם, דודאי ל"ת שאין הל"ת מכריח לעשות מעשה ואדרבה הל"ת נאמרה שלא לעשות כגון עריות ולא דנבילה ואמה"ח התם ל"ש לברך על הל"ת דא"כ יצטרך בכל עת וזמן לברך. ורק על שחיטה שייך לברך כיון שצוה התורה בהדי' וחבת מבקר ואף שאם לא ירצה לאכול לא יצטרך לזבוח מ"מ עתה שרצה לאכול עושה מצות התורה שצוה לזבוח ע"כ מברך, משא"כ לאו דב"י כיון שצוה התורה שלא יראה חמץ ברשותו א"כ אם מוצא במועד חמץ ברשותו זהו הלאו מכריח אותו להשביח החמץ א"כ מ"ל אם הוא מוכרח לעשות מצד שהתורה כתבה בפירוש המעשה או שע"י הלאו הוא מוכרח לעשות ע"כ שפיר שייך כאן ברכה אף אי לא נאמרה תשביחו רק בעי"ט.

ועפ"ז יש להצדיק את רבינו הגדול הרא"ש ז"ל שהקשה מדוע אין מברכין שהחינו על מצות ביעור חמץ, ותי' דסמכין אומן דרגל, כמו בעושה סוכה, והקשה המהרש"ל דל"ד דהתם אין המצוה מתחלת עד הרגל, ע"כ שפיר סמכין אומן דרגל אבל כאן המצוה מתחלת מיד בעי"ט מחצות היום הביאו הט"ו, אמנם לפמ"ש הנה נכון דכבר כתב הרא"ש לעיל בסמוך דהא שאנו מבקעין החמץ קודם חצות לא משום מצות השבתה שכתבה התורה תשביחו דזה לא שייך רק לאחר חצות ורק אנו משביתין כדי שלא לעבור על ב"י, וענין זה נ"ל דמה שצוה התורה בלאו דב"י, זה מכריחו לבער החמץ מן הבית ואין נ"מ בין אם מבעיר בע"פ אחר חצות או קודם חצות כיון שע"י זה הביעור לא נמצא עוד חמץ ברשותו וג' לענין עוסק במצוה, כמו היכא שמבער אחר חצות מקרי עוסק במצוה כ"כ קודם חצות, ודאי אי מ"ע דתשביחו הי' מונח אקרקפתא דגברי. והיינו שיראה שיהיה מונח אצלו החמץ עד אחר חצות ואז ישביתנו הייתי אומר שהתורה צוה שלא יראה חמץ ברשותינו, והתורה הורה לך כיצד נעשה והיינו שנשביתנו אחר חצות היום, ואז אי היה מבעיר קודם חצות, לא הי' בזה ריח מצוה, כמו מי שמל בנו קודם יום הח' אף שס"ס הוא נימול, מ"מ לא נעשה בו מצות התורה, שצוהה למול דווקא ביום הח', אבל כיון דמ"ע דתשביחו לא נאמרה רק אם נשאר חמץ, אמנם בידו לבער החמץ אף קודם חצות, א"כ במה שמבער קודם חצות ג"כ עושה מצוה, שע"י לא יעבור על ב"י כי אם לא הי' מבעירו, והי' מונח עד הלילה הי' עובר בב"י, ע"כ שייך לברך ע"ז אשר קדשנו במצותיו, וע"כ לא מברכין זמן דסמכין אומן דרגל, כיון שהוא לצורך הרגל, ואף דגם אחר חצות אסור להניח חמץ ברשותו, מ"מ זהו מקרא דתשביחו, והיינו שהתורה צוהה לקיים העשה דתשביחו מיד אחר חצות, אם נשאר אצלו חמץ, ואנו עושים שלא ישאר חמץ אצלו אחר חצות, חזא מפני שא"א לצמצם לשרוף מיד אחר חצות, גם לפי שאדם טועה בשעות, א"כ בזה הביעור שמבערין קודם חצות לא חל עלינו מצות השבתה, וע"ז לא תקנו ברכה, דבשלמא הלאו דב"י הוא מכריחו לעשות הביעור קודם זמן הלאו. ע"כ אף קודם חצות ג"כ שייך לברך משא"כ העשה שלא נאמרה המעשה רק אחר חצות ואנו עושים הביעור קודם חצות ל"ש לברך ורק אם מוצא חמץ בביתו אחר חצות היום ומבעיר אז ה' שייך לברך זמן, כיון שאז מקיים מ"ע דתשביחו, אשר חל המ"ע עוד קודם הרגל, אמנם הרא"ש לא מייירי רק מההשבתה שמשביתין כל העולם ע"ז קאמר דסמכין אומן דרגל.

כל מלאכה לא יעשה בהם. ב' רש"י ז"ל אפי' ע"י אחרים, וכו' הרמב"ן ולא הבנתי זה, שאם האחרים אלו ישראל הם עצמם מוזהרים עלי' ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה ע"י אלא שאם מטעה אותו באיסור מוזהר עלי' משום ולפני עור וכו' בין במלאכתי בין במלאכת העושה עצמו, ואם אחרים הללו עב"ם אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עב"ם לא ב"יט ולא בשבת וכו', והביא ג"כ לשון המכילתא בזה, ואסיק שהוא אסמכתא, והנה לכאורה יקשה אם הוא אסמכתא בעלמא במה פליגי ר' יאשי' ור' יונתן במכילתא, ועיין ברא"ם שמפרש דבאמת פליגי ר"י ור"י אי אסור אמירה לעכו"ם מן התורה, אמנם בהא דאי' במכילתא ולא יעשה חברך נ"ל לפרש דהאי חברו קאי על ישראל גמור שלא יעשה מלאכתו אף שבלא"ה אם מטעה אותו עובר על לפני עור וכו' מ"מ כתבה התורה בזה לאו שמייוחד ג"כ שמלבד שעובר על לפני עור וכו' עובר ג"כ בזה הלאו, דומה לזה כתבה

התורה לא תשיך לאחריך וקאי על הלוה שלא יתן למלוה הרבית, אף שבל"ז אסור ליתן רבית למלוה משום לפני עור וכו' אפי' כתבה התורה לאו מיוחד, כ"ש שיש לומר כאן כך כי כאן לא כתבה התורה הלאו דוקא לזה לדעת ר' יאשיה כי הוא ס"ל דאמיר' לעכו"ם אסור מה"ת, א"כ עיקר מה דקרינן לא יעשה הוא לאסור אמירה לעכו"ם וממילא אם אומר לישראל לעשות מלאכתו עובר ג"כ על זו האזהרה, וכיוצא בזה פי' הרג"א, ויותר נכון נ"ל דקאי הלאו היכא שהוא אינו אומר לו כלל לעשות מלאכתו רק שהעושה עושה מדעת עצמו ולא שייך כאן לפני עור אפי' מוזהר הישראל שלא יניח לו לעשות מלאכתו ואולי זהו ג"כ כוונת הרג"א.

והנה לדעת ר' יונתן דס"ל דאמירה לעכו"ם אינו אסור רק מדרבנן ולא יעשה קאי רק על חברך כדאי' במכילתא אפשר לומר דבר חדש והוא דבאמת קי"ל כל היכא דאיכא למידרש דרשין ולא מוקמינן הקרא בלאוי יתירה והרי לדידן דקי"ל כר' יונתן דאמירה לעכו"ם אינו אסור מן התורה א"כ למאי נאמר לא יעשה דלמאי שכתבתי לעיל לא נתחדש כאן שום אי' דבלא"ה עובר משום לפני עור וכו' ואף שכתבתי לעיל דאתי להיכא שישראל עושה מדעת עצמו מ"מ אף שלא כתבה התורה ידענין שצריך למחות בידו דרך בקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו משא"כ גדול ע"כ י"ל דאתי להורות שלא יעשה מלאכה ע"י עבד ערל וגר תושב שכתבה התורה גבי שבת וינפש בן אמתך והגר וקאי על עבד ערל וג' וכו' דאי' ביבמות פ' החולץ (דף מ"ח) וכאן הורה לן התורה שגם ב"יט אסור וזהו דעת הבה"ג שכתב דהא דקי"ל מת ב"יט ראשון יתעסקו בו עממין וכו' הבה"ג דעבד ערל אסור להתעסק בו כיון שמצווים על שבייתו מן התורה לא נדחה מפני קבורת מת וכו' עליו הרמב"ן בתה"א דלא ידע מנין למד ד"ז שאנו מצווין על שביית עבד ערל ב"יט הלא קי"ל אין למדין קל מחמור להחמיר עליו הביאם הב"י בא"ח (סי' ש"ד), ולפמ"ש יש לו ראי' מהאי קרא ד"ל דלכך כתיב לא יעשה להורות שאסור לומר לאחר לעשות מלאכתו, וא"א לומר דאתי לאסור אף אמירה לעכו"ם דהא אף בשבת מותר מן התורה א"ו דאתי לאסור מה דאסור אף בשבת, והיינו אמירה לעבד ערל או לג"ת שאסור בשבת מקרא דוינפש ב"א והגר ואתי האי קרא לאסור אף ב"יט ואפשר דאף רש"י הלך בדרך זה דלדברי הרא"ם יקשה חדא דהא קי"ל בכלל הש"ס דאמירה לגוי אינו אסור רק מדרבנן ועוד אמאי שינה רש"י לשון המכילתא וכו' אפי' ע"י אחרים א"ו רש"י לא פי' כלל אליבא דמאן דס"ל אמירה לעכו"ם שבות וקרא אתי לאסור מלאכה ע"י אחרים והיינו אותם שנצטוו עליהם בשבת.

ולא יקשה לפמ"ש איך יתכן שבשבת החמור יהי' שביית עבד ערל רק בעשה ובי"ט הקל יהי' בלאו ד"ל כיון דס"ס אין לוקין על אמירה הלזו כי קי"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו א"כ אינו חמור כלל מעשה, וגדולה מזו מצינו שכתבה התורה ובנבלתם לא תגעו ופי' בגמ' דהיינו ברגל וכתב הרמב"ם דהטעם הוא כדי שיכול לקיים מצות ראי' וחגיגה, אף דאם לא ראה פנים בעורה ולא הקריב חגיגה לא בטל רק עשה וכשטמא א"ע עובר בלאו, א"ו כיון שס"ס אין לוקין על לאו הזה אף שיש בו מעשה כיון שהלאו לא נאמר רק כדי לקיים העשה א"כ לא חמור מן העשה, מכ"ש כאן שהוא לאו שאין בו מעשה, ומכ"ש דאתי שפיר טפי לפמ"ש לקמן בס' יתרו דעה דדרשין וגרך אשר בשעריך קאי על ג"ת א"כ יש לאו גבי שבת על האמירה לג"ת ושניהם שוין ג"ת ועבד ערל וכו' גבי יו"ט, ולפי פשוטו י"ל לפ"מ דכתיב לקמן בס' יתרו ל"ת כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ואי' בגמ' דמייירי בעבד שמל וטבל וכו' הרמב"ן לקמן אף דהם בעצמם מצווים על השבת אפי' כיון שהם ברשות האדון צוה הש"י להאדון שלא יעשו המלאכה והיינו שלא יכריחם לזה כיון שהם ברשותו, וע"כ י"ל דלא יעשה האמור כאן נאמר ג"כ ע"ז דגם ב"יט נצטוה האדון שלא להכריח עבדו ואמתו לעשות מלאכתו האסורה לעשות ב"יט, אמנם אעפ"כ דברי הבה"ג נכונים דזה ג"כ מקרי דלאוי יתירא כיון שהם בעצמם מצווים אף בלא קרא ידענין שאסור להכריחם לעשות מלאכתו כי המכשיל את חברו קשה מן ההורגו, וע"כ י"ל דקרא אתי לאסור ג"כ עבד ערל וג' דבל"ז הו"א דמותין לעשות מלאכתו של ישראל כמ"ש הרמב"ן כי אין למדין קל מחמור להחמיר עליו.

שבעת ימים מצות תאכלו

אודות הנידון אם יש מצווה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח, והפולמוס סביב המנהג להימנע מאכילת מצה מלבד כזיתי המצווה החיובית

מבוא: מצה כל שבעה – התורה שבכתב והתורה שבעל-פה

אחת מן הדוגמאות לנחיצותה של התורה שבעל פה, שבלעדיה לא היינו מבינים כדבעי את התורה שבכתב, היא במצוות אכילת מצה. גר שנתגייר זה עתה, או בעל-תשובה שמקרב בא, בלי שום ידיעות מוקדמות, אם יקרא בחומש, בלי פירושם של חז"ל, יגיע להבנה ברורה ונהירה שמצוות אכילת מצה נוהגת בכל שבעת ימי החג. וזאת לא מפסוק אחד בלבד, אלא מעשרה פסוקים שונים! המורים לכאורה כך:

א' "שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו); ב' "בִּרְאשֹׁן בַּאֲרֶבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבַּ תֹּאכְלוּ מִצֶּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבַּ" (שם, יח); "שבעת ימים שאר לא ימצא בכתביכם וגו' בכל מושבתיכם תאכלו מצות" (שם, יט-כ); ד' "שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה" (שם, יג, ו); ה' "מצות יאכל את שבעת הימים" (שם, ז); ו' "שבעת ימים תאכל מצות באשר צויתך למועד חֹדֶשׁ הָאֶבִּיב" (שם, כג, טו); ז' "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות" (שם, לד, יח); ח' "שבעת ימים מצות תאכלו" (ויקרא כג, ו); ט' "שבעת ימים מצות יאכל" (במדבר כח, יז); י' "שבעת ימים תאכל עליו מצות" (דברים טז, ג). ופסוק נוסף המדבר על ששת הימים הראשונים של החג: "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי יצאת לה" אֶלְקִיךָ" (שם, ח).

אולם כידוע לכל בר בי רב, חובת אכילת מצה נוהגת בפועל רק בליל יו"ט הראשון (ולבני חו"ל גם בליל יו"ט שני מספיקא דיומא), ודבר זה גילו לנו חז"ל, וכאשר דרשוהו בכח י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, וכמו ששנינו בברייתא (פסחים כב.):

"ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי יצאת לה" אֶלְקִיךָ (דברים שם, ח), מה שביעי רשות ("דכתיב 'וביום השביעי יצאת', ולא כתיב 'תאכל מצות', שהרי הוציאנו מן הכלל", רשב"ם) אף ששת ימים רשות ("שאם רצה לאכול בשר בלא לחם או להתענות הרשות בידו"). מאי טעמא הוי 'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד – לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא' ("דכתיב 'שבעת ימים תאכל מצות', ויצא מן הכלל בהאי קרא ד'ששת ימים' כתיב, ללמד שהיא רשות, ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו דהיינו שבעת ימים, דזו אחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן"), יכול אף לילה הראשון רשות? תלמוד לומר 'על מצות ומורורים יאכלוהו', אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מניין? תלמוד לומר 'בערב תאכלו מצות' – הכתוב קבעו חובה".

ובכן, על אף שלפי פשוטו של מקרא חובה לאכול מצות כל שבעת ימי החג, הנכון, כפי קבלתנו, שרק לילה הראשון חובה, ושאר הימים אינם אלא רשות – אם רצה לאכול מצה יאכל, ואם לאו לא יאכל. ובאמת אשר בדבר זה, כמו בשאר הלכות שלמדו חז"ל בדרשותיהם, כפרו הכתות המכחישות את התורה שבע"פ, כמו השומרונים והקראים (ראה מאסף 'נר המערבי' ח"א עמ' 116, בהערה). אבל אנו שלומי אמוני ישראל מאמינים באמונה שלמה בקבלת חז"ל, ואין לנו תורה אחרת ח"ו.

יציין שגם רבינו אברהם אבן עזרא (שמות כג, טו) פירש כוונת הכתוב 'שבעת ימים תאכל מצות' שהוא "כמו 'חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים', והנה הוא חיוב, ואין כמוהו 'ששת ימים תעשה מעשיך' – (שהוא רשות). כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי, ואין ככה 'שבעת ימים תאכל מצות' – (שהוא כן חיוב), ועוד למה לא כתב 'שבעת ימים לא תאכל חמץ'". ועד"ז כתב בפירושו הארוך (שם יב, טו).

אולם כבר נודע שהראב"ע דרך בדרך מיוחדת לפרש פשט המקראות, ואבחמ"ל בסוגיא סבוכה זו (ראה קובץ צפונות ניסן תשמ"ט עמ' פ, ובספר באר החיים הנדפס עם ספר כל החיים מהדו"ח עמ' שעט ואילך, וב'באר חפרהו שרים' (פסח שיעור יב ענף ד אות כה) רצה לבאר שיטת האב"ע עפ"י הגר"א דהוי מצות רשות כו' עיי"ש).

פרק א': פירושים שונים במקראות לפי קבלת חז"ל

ולפי מה שקיבלנו, שאין אכילת מצה כל שבעה חובה, עדיין פש לן לברורי מהו כוונת התורה באמרה 'שבעת ימים מצות תאכלו' וכן בכל שאר הפסוקים דלעיל. ובפשטות הכוונה בזה לאיסור אכילת חמץ, וכמו שפירש רש"י (סוכה כז, ד"ה מכאן ואילך, ועד"ז בפסחים כח: ד"ה כתיב בהאי): "...ללמד שאכילת מצות האמור בו אינו חובה, אלא אם באת לאכול – תהא אכילתך מצה ולא חמץ..." כלומר, בדרך 'מכלל הן אתה שומע לאו' – אם ברצונך לאכול פת, אזי, מצות תאכל ולא חמץ.

ואף שאין לנו צורך בכך, מן העניין להביא את דברי הגר"ר שמשון רפאל הירש בפירושו עה"פ 'שבעת ימים מצות תאכלו' בו הכריח גם על פי היגיון פשוט את פירוש המקרא לפי קבלת חז"ל, וזאת בהקדימו כלל גדול שכל מקום שאין האות ב' סמוכה למספר הימים או השנים, כמו שיש בפסוק (שמות יב, יח) 'בִּעֶרְבַּ תֹּאכְלוּ מִצֶּת', אזי אין הכוונה לדבר שאירע או שיש לעשותו פעם אחת בכל אחד מימים אלו, אלא לכך שהדבר נמשך בלי הפסק במשך כל התקופה הזו, ולדוגמא – "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (שם כ, יא), שלא בא להודיענו מספר הימים בהם נעשתה העבודה במלאכת הבריאה, אלא שהבריאה נמשכה ששה ימים ללא הפסק ורק ביום השביעי תמה ונשלמה.

מעתה, אם נבאר את הפסוק דנן 'שבעת ימים מצות תאכלו' כמצוות עשה, יהיה פירושו ציווי לאכול מצות במשך שבעה ימים ללא הפסק, דבר שלא ייתכן. אי לכך לא יוכל פירושו להיות אלא בדרך השלילה, שכל המבקש לאכול לחם יאכל אך מצות. דומה לכך – "בִּסְפֹּת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב). גם כאן הביאור בדרך השלילה: הרוצה לדור במשך שבעת ימים אלה ידור אך ורק בסוכות, אך אין הוראה זו באה לשלול שהיה במסעות במשך שבעה ימים, כי רק פירוש בדרך החיוב היה מורה על ציווי לשהות שבעה ימים ללא הפסק בסוכה.

והנה אחר כל זה עדיין תורה היא וללמוד אנו צריכים, אמאי כתבה התורה בלשון המשתמע שמצוה לאכול מצות כל שבעה או עב"פ ששה, והיה לה לכתוב בהדיא בדרך השלילה שאסור לאכול חמץ. מה גם שאכן בנוסף לזאת כתבה התורה בפירוש, כמעט בכל המקומות הנ"ל, גם את איסור אכילת החמץ, וא"כ למה הוצרכה לכתוב זאת גם באופן חיובי כאשר מכלל הן נשמע הלאו.

ומצאנו בזה כמה מהלכים: בירושלמי (פסחים א, ד) אמרו, שהפסוק בא ליתן איסור עשה על אכילת חמץ, מלבד איסור הלאו האמור בו להדיא 'לא תאכל עליו חמץ', וכדקיימא לן "לאו הבא מכלל עשה – עשה".

עוד מהלך עולה מדיוק לשונו הזהב של הרב בעל התניא בשולחן הערוך (תעה, לב) שכתב וז"ל: "שאר כל הלילות וכל הימים אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ, והיינו שאם רוצה לאכול פת שנילושה במים יזהר שלא תבא לידי חימוץ, אלא יאפנה כשהיא מצה שלא נתחמצה עדיין, ועל זה אמרה 'שבעת ימים תאכל מצות' מדבר על איסור אכילת חמץ כל שבעה, אבל לא בא לומר את עצם איסור האכילה, אלא להוסיף ציווי מיוחד, שבעת אפיית הפת לשם אכילת ימי הפסח, יש להזהר שלא תיאפה חמץ".

והאור החיים הקדוש (שמות יב, טו) כתב: "אולי שדיבר בסדר זה לומר כי מעלה עליו הכתוב כאלו אבל (מצות) כל שבעה", היינו שאכילת מצה בלילה הראשונה נחשבת לאדם כאילו נצטווה במצווה זו כל שבעה וקיימא, ועל דרך שמצאנו (יומא פא): "כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי".

ובאופן אחר ביאר האוה"ח הק': "לצד שלא צוה ה' בכל ז' אלא (כך הגיה בס' אור הגנוז) לאו דלא תאכל חמץ, והייתי אומר אם לא אכל חמץ אין בידו לא זכות ולא עונש, תלמוד לומר 'שבעת ימים תאכל מצות', לומר לך כי כשלא אכל חמץ כאלו אכל מצות והרי בידו ז' מצות עשה".

וכעין זה באריכות יתר כתב הרה"ק רבי יעקב מאיזביצא (הגדה של פסח ספר הזמנים דף כה): "להבין למה נאמר 'שבעת ימים' מאחר שאין בהם מצוה, אכן להורות בזה שבמה שאוכל מצה הוא מקיים מצוה שאינו אוכל חמץ, כענין דאיתא (קידושין לט.) 'ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה', והנה באם שלא יאכל שום פת לא מצה ולא חמץ, לא יוכר בזה שנבדל מחמץ להיות נקרא יושב ולא עבר עבירה שיתנו לו שכר כעושה מעשה, כי אפשר אינו רוצה כעת לאכול, אבל בזה שאוכל מצה נקרא בזה 'ישב ולא עבר עבירה' ונותנים לו שכר כעושה מצוה, ולזה נאמר תחלה 'שבעת ימים' להורות שיש בזה מצוה, ועל זה אמר אאמ"ר (הרה"ק בעל מי השילוח) זללה"ה שמצה מכניס קדושה גדולה לגוף האדם".

פרק ב': חידושו של ה'חזקוני': חובה ליכא, מצוה מיהא איכא

במהלך אחר הלכו רבים מן הראשונים והאחרונים, ואשר על פיו יוצא חידוש גדול לענין אכילת מצה כל שבעה, והוא, שאף שאין חובה לאכול מצות אלא בליל הראשון של חג, מכל מקום מצוה איכא באכילת מצה כל שבעה. ונציין מראש ומקדם שסוגיא זו ארוכה מארץ מידה, ואנו כדרכנו נביא תמצית העניין באופן שיספיק להבנתו ליסודותיו ושוורשיו.

ראש וראשון מן הראשונים שייסד חידוש זה להדיא הוא ה'חזקוני', בעמדו על דברי חז"ל המובאים ברש"י עה"פ (שמות יב, יח) "בִּרְאשֵׁן בִּאֲרָצָה עֶשְׂרִי יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹת תֹּאכְלוּ מִצֶּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹת, ופירש רש"י: "למה נאמר, והלא כבר נאמר 'שבעת ימים', לפי שנאמר 'ימים', לילות מניין? תלמוד לומר 'עד יום האחד' וגו'".

והקשה ה'חזקוני', שלפי פשוט הדברים וכמבואר לעיל, 'שבעת ימים תאכל מצות' קאי על איסור אכילת חמץ, והלא כבר נאמר לעיל מינה (פסוק טו) "כִּי כָל אִכְל חֻמֶּץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי", וזה כולל גם את הלילות, ואיך אפוא סלקא דעתין שרק הימים בכלל?

מכאן מגיע לחידושו הגדול – שאף הוא אין אומרו "אלא על ידי דוחק" כדבריו – ש"יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם, ועונש כשאין עושים אותם – כגון מצה בלילה הראשון, ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ולא עונש כשאין עושים אותם – כגון מצה מליל ראשון ואילך", שאף שאין זה האחרון חובה, מכל מקום "שבעת ימים מצות תאכלו" כתיב, כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של 'שבעת ימים מצות תאכלו'.

לכן נדרש פסוק מיוחד המלמד שמצוה זו קיימת גם בלילות ולא רק בימים, שכן הפסוק 'מיום הראשון עד יום השביעי' אינו מדבר על מצוות אכילת מצה, אלא איסור אכילת חמץ.

דברי ה'חזקוני' הובאו על ידי מרן החתם סופר בתשובתו (יו"ד סי' קצא), וכתב עליו "וכבר עשיתי לו סימוכין בחידושי". וכוונתו למה שכתב בחידושו למסכת פסחים (ה. ד"ה איתקש; לה. ד"ה שבעת) יעו"ש שהאריך.

ונודע שכן היא שיטת הגר"א מוולנא, וכמובא בשמו בספר הנהגותיו 'מעשה רב' (סי' קפ"ה): "'שבעת ימים תאכל מצות', כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא", ומביא ראיה מדעת הראשונים – וכן ס"ל לגר"א לדינא – שאין מניחים תפילין בחול המועד, כי ימי חול המועד גם הם אות (שו"ע או"ח לב, ב). וביאר המגן אברהם (שם סק"ג) שחול המועד פסח הוא אות משום אכילת מצה. וכן פירש הגר"א בבאורו שם. והרי שאכילת מצה כל שבעה מצוה היא. והביא עוד כמה ראיות לכך, ומוסיף שם ש"היה מחבב מאוד מצות אכילת מצה כל שבעה, וביו"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אע"פ שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יום טוב, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו".

גם ה'ערוך השולחן' (תעה, יח) כתב: "מקובלני דאע"ג דאין חובת מצה רק בלילה הראשון, מכל מקום מצוה לאכול מצה כל ימי הפסח, כדכתיב 'שבעת ימים תאכלו מצות', והא דקרו לה רשות משום דמצוה לגבי חובה רשות קרו לה מפני שאין זה מצוות עשה אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח".

וכן יש ללמוד מכלל דבריו של רבינו הרוקח (סי' רצא): "האוכל מצה כהלכתה שבעה ימים, כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, דכתיב 'מצות יאכל את שבעת הימים', 'ימים' אין כתיב כאן אלא שבעת 'הימים', שבעה ימי בראשית".

ובדומה לזה דיבר בקדשו הרה"ק הרבי ר' מנחם מענדל מרימנוב (מנחם ציון, יום א' דחוד"מ פסח) ש"מצוה עלינו לאכול מצות בכל יום מהשבעה ימים ולכוין בכל יום בתיקון מדה אחת", ובוה מפרש הפסוק הנ"ל 'מצות יאכל את שבעת הימים', "שנאכל מצות עם הכוונה של השבעה ימים", היינו שבע המידות שהן שבעת ימי הבנין (היינו שהקב"ה ברא בהם את העולם, ולכן הייתה הבריאה בשבעה ימים).

ובזה מבוארים דברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג, פרק מ"ג) שכתב: "אכילת מצה אילו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו ולא היה מתבאר עניינו, כי הרבה פעמים יאכל אדם מין אחד מן המאכלים שני ימים או שלושה, ואמנם יתבאר עניינו ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם". ורבים תמזה בהבנת דבריו, שהרי חובת אכילת מצה היא רק בלילה הראשון, ולכאורה מוכח מזה שהרמב"ם סבר שמצוה איכא לאכול מצה כל שבעה.

והנה ב'שדי חמד' (מערבת חמץ ומצה סי' יד או"י) הובאה ראייה לכך שמצוה מיהא איכא לאכול מצה כל שבעה מתרגום יונתן בן עוזיאל (דברים טז, ג) שכתב "שובעא יומין תיכלון לשמיה פטיר לחמא עניא", עכ"ל, ומשמע מזה שמצוה איכא לאכול מצה כל שבעה, דאי לאו הכי מאי 'לשמיה' שייך.

אמנם יש לדחות ראייה זו, שהנה בגמרא (פסחים כח:) הובאה דעת רבי שמעון שאין איסור אכילת חמץ ב"ד, ויליף לה מקרא ד'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות', מקיש איסור אכילת חמץ למצוות אכילת מצה, "בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בכל תאכל חמץ, ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בכל תאכל חמץ".

והקשה הפני יהושע, שהרי בכל שבעת הימים, מלבד הלילה הראשונה, אינו ב'קום ואכול מצה', ואפילו הכי אסורים באכילת חמץ? וכתב ליישב שם שיתכן שרבי שמעון בעל המימרא הזו הוא מפרש הכתוב 'שבעת ימים תאכל מצות' כפשטא דקרא, היינו שיש חובת אכילת מצה כל שבעה. שהרי כל המקור לכך שכל שבעת הימים אכילת מצה רשות, הוא מסתירת הכתובים שכתוב אחד אומר 'שבעת ימים תאכל עליו מצות' וכתוב אחד אומר 'ששת ימים תאכל עליו מצות' אשר מזה חזוין שבשביעי של פסח אין חובת אכילת מצה, ולכן אמרינן מה שביעי רשות אף ששה רשות.

אכן מצאנו הסבר אחר לסתירת הפסוקים, והוא בגמרא מנחות (סו.): "רבי שמעון בן אלעזר אומר כתוב אחד אומר 'ששת ימים תאכל מצות', וכתוב אחד אומר 'שבעת ימים מצות תאכל', הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאוכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאוכלה ששה מן החדש". והיינו שהפסוק 'שבעת ימים מצות תאכל' מיירי במצה העשויה מתבואה ישנה, שאותה אפשר לאכול גם בליל ראשון, ואילו הפסוק 'ששת ימים תאכל מצות' מיירי במצה העשויה מתבואה חדשה, שאותה אפשר לאכול רק ממוצאי יו"ט הראשון ואילך, לאחר הקרבת העומר, ואילו ביו"ט הראשון אסור לאכול מחמת איסור 'חדש' (וכוונת הדרשה להוכיח קבלת חז"ל שזמן הקרבת העומר – 'ממחרת השבת' – הוא במוצאי יו"ט הראשון של פסח, ולא ממחרת 'שבת בראשית' כדעת הצדוקים).

אם נדרוש כן, אין לנו מקור לכך שאכילת מצה בשביעי של פסח רשות היא וממילא גם לא נוכל ללמוד כך לגבי שאר ימי הפסח, ואם כן דעת רשב"א שאכילת מצה כל שבעה חובה היא מעתה נוכל לומר שגם ר"ש (אין זה רשב"א, אלא ר"ש סתם שהוא רשב"י) שאמר 'בשעה שישנו בקום ואכול מצה ישנו בכל תאכל חמץ', סובר ג"כ כוותיה שחובת אכילת מצה נוהגת כל שבעה.

עתה, הבה נבדוק מה דעת התרגום יונתן בן עוזיאל בזה – ובכן, אף הוא מפרש הכתוב 'ששת ימים תאכל מצות' על עניין אכילת מצה מן החדש, וכמו שתרגם פסוק זה: "בְּיוֹמָא קָמָא תִּקְרְבוּן יְת עוֹמְרָא וְתִיכְלוּן פְּטוּרֵי מַעֲלָלָתָא עֲתִיקָא, וְשָׁתָא יוֹמִין דְּאַשְׁתִּירִי תְהוֹן מְרִשֵּׁן לְמִיכּוּל פְּטוּרֵי מַעֲלָלָתָא הֲדַתָּא". אם כן, ולפי האמור, אף התרגום יב"ע סובר שאכילת מצה כל שבעה חובה היא, וממילא דבריו, שיש לאכול מצות כל שבעה 'לשמיה', מובנים בפשטות, ואין מהם שום ראייה לדידן, שאנו סוברים להלכה שאין חובת אכילת מצה כל שבעה, שמצוה מיהא איכא בכל שבעת הימים!

והנה מדברי ה'חזקוני' עולה ברור שהמצווה באכילת מצה כל שבעה אינה בגדר חובה כלל, אלא נתונה לבחירת האדם אם ירצה לקיים המצוה אם לא, וזהו גדר מחודש במצוות, וכפי שהדיגש החזקוני, כי בדרך כלל אין לנו כגון דא אלא או חובה או רשות גמורה. ובדברי החזקוני מבואר שגם אין נוטלים שכר על קיום מצוה זו. אמנם החתם סופר (פסחים ה.) כשהיא דברי החזקוני כתב ש"נדי שאינו נענש אם לא אכלו מכל מקום יש לו שכר אם אכל מצה ביום ולילה". ובאמת שכן מסתבר, שאם יש בכך קיום מצוה מדוע שלא יטול שכר על זה, וייתכן שיש בדברי החזקוני שלפנינו טעות דפוס (ובקטע זה אכן יש כמה טעויות דפוס מוכחות).

ובנוסף אחר מעט בגדר המצוה מבואר בדברי 'ערוך השולחן' שהעסקנו לעיל, שכתב 'שאין זה מצוות עשה אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח', היינו שיש דברים שלא נצטוונו עליהם אולם הם 'רצון ה' שנעשה אותם. ואפשר להסמיק לזה דברי המסילת ישרים (פרק יח) שכתב וז"ל: "הנה המצות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מנוגת, אמנם מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמיתית לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הכן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל, ואף על פי שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הכן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו, גם את אשר לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש או שיאמר לו פעם אחרת".

אולם באופן אחר מצאנו להגדרת מצוות אכילת מצה כל שבעה, והוא בדברי האבני נזר (או"ח שנו, ד) שכתב – בדעת בעל המאמר שנביא לקמן – שהמצוה היא "שאם אוכל לחם צריך שיהיה מצה", והיינו שזו חובה גמורה המתחדשת כאשר בא האדם לאכול לחם, שאז מחויב במצוות עשה לאכול מצה, והיינו כגדר מצוות ישיבה בסוכה כל שבעה, שהוא ג"כ על דרך זה, שאינו מחויב לאכול בסוכה, אבל אם בא לאכול מחויב לאכול בסוכה.

עוד מצאנו לסוברים שאין מצוות עשה לאכול מצה כל שבעה כלל (וראה לקמן שנוכח כן מכמה ראשונים), אולם האוכל מצה כל שבעה מקיים בזה מצוות לא תעשה דאכילת חמץ, והיינו שלא זו בלבד שמקיים הל"ת בשב ואל תעשה, בזה שנמנע מלאכול חמץ, אלא הוא מקיימו בקום ועשה, בכך שאוכל לחם שאינו חמץ. כך הביא החיד"א (ברכי יוסף תעה, ו) בשם הרב 'בתי כהונה' ש"בפסח אף אי בעי אכיל ואכיל מצה, לא מקיים אלא 'בל תאכל חמץ', ונמצא בידו קיום לא תעשה".

וכן כתב באריכות בספר 'פאר עץ חיים' לגאון רבי חיים קראזער (סי' ח): "באמת מצוה לאכול מצה כל שבעת הימים כמפורש בכמה פסוקים, אבל הוא אינה מצוה בעצם משום אכילת מצה, אלא שהוא מסיבת ענין אחר, והוא קיום מצות לא תעשה של חמץ, והענין דכשאוכל מצה הוא מגלה דעתיה בזה שהוא פורש את עצמו מאכילת חמץ, דמצה הוא היפך החמץ, ומקיים בזה מצוות לא תעשה של חמץ, וזהו דווקא על ידי אכילת מצה שהוא עיסה ושייך בה חמץ והוא נזהר מלעשותה חמץ אלא מצה דווקא ואז הוא אוכל אותה, ובוה מוכיח אנפשיה דמקיים מצוות לא תעשה של חמץ, משא"כ באכילת פירות ושאר דברים דלא שייך בהם חמץ כלל וא"כ ליכא הוכחה כלל מזה שהוא נזהר מאכילת חמץ כיון שהוא מין אחר לגמרי ואינו מין חמץ כלל".

והוסיף שם שזהו אכן "חידוש גדול שהידשה התורה במצוה זו מה שלא מצינו כן בכל המצוות שהיא דוקא מצוה לאכול אותו המין דשייך בה איזה

איסור כגון דרך משל שיהא מצוה לאכול כחל שהוא מן בשר וחלב או לאכול כבד שהוא מן דם וכיוצא בזה אינך הא דאמר ליה ילפא לר"ג כל מה דאסר לן רחמנא שרי לן כוונתה... אבל אל תתמה על זה שהרי מצינו ג"כ ענין אחר גבי חמץ והוא בל יראה ובל ימצא מה שלא מצינו כן בכל איסורין שבתורה, אלא דחידוש הוא גבי איסור חמץ והוא חק מחוקי התורה, וכן בנידון דידן חק התורה הוא שמצוה הוא להראות ולגלות על נפשותינו שאנו נוהרים מאכילות חמץ וזהו דוקא ע"י אכילת מצה וכן"ל.

עוד נקודה יסודית התלויה בדברים האמורים, היא מה שכל שבעת הימים נקראים בשם 'חג המצות', ולכאורה זו ראייה ניצחת שיש מצווה באכילת מצה כל שבעה.

אכן כבר עמד על זה הט"ז (תרסח, א) "והלא אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשונה, ובשאר ימים אין חיוב אלא מניעת חמץ, ולמה יקראו כל הימים חג המצות, והיה לקרותם 'איסור חמץ'?", ומבאר ש"הכל נגרר אחר לילה הראשונה ובשבילה באו שאר הימים".

פרק ג': אם יש מצוה, מדוע אין מברכים?

והנה שאלה גדולה יש לדעת הסוברים שמצווה איכא באכילת מצה כל שבעה, שאם כן מדוע אין אנו מברכים ברכת המצות 'אשר קדשנו במצותיו וציוונו על אכילת מצה' בכל פעם שאנו אוכלים מצה בשבעת ימי החג. ואף שאין מצווה זו חובה כמו אכילת מצה בליל יו"ט הראשון, הרי גם הישיבה בסוכה אינה חובה, וכדילפינן מהקישא דט"ו ט"ז לחג המצות, מה כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף בחג הסוכות לילה הראשון חובה לאכול כזית פת בסוכה מכאן ואילך רשות (סוכה כז.). ואעפ"כ אנו מברכים על אכילה בסוכה כל שבעה, ומדוע אפוא אין אנו מברכים על אכילת מצה כל שבעה?

ובאמת אשר שאלה זו כבר נשאלה בבית מדרשם של רבותינו הראשונים, ונאמרו בדברים כמה דרכים ליישב הקושיא, ולכשתימצי לומר כולם נכללים בשני מהלכים כלליים, אם כי יש הבדלים ביניהם בדקות אשר לא יכנס להם במסגרת זו.

א' – רבינו זרחיה הלוי, בעל 'המאור' (סוף פסחים), תירץ: "לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניוון באורו ודוחן וכל מיני פירות, משא"כ בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חייב לישן בסוכה ולטטיל בה... זהו טעם שמברכין על הסוכה כל ז' ואין מברכין על מצה כל שבעה, וטעם נכון הוא".

והיינו, שמצווה שאין קיומה חיובי ומוכרח אין מברכים עליה, ולכן אין מברכים על אכילת מצה כל שבעה, כיוון שאין האדם מחויב בה, ושאינו ישיבה בסוכה כל שבעה, שאף שהיא רשות, מ"מ מצד המציאות היא מוכרחת, כיוון שלא ייתכן שאדם לא יישן עכ"פ בסוכה כל שבעת הימים, ולכן מברכים עליה, אבל אדם יכול להימנע מאכילת מצה כל שבעה.

ובדרך זו תירץ הרשב"א (ח"ג סי' רפז): "מצות אכילת מצה אינה אלא לילה ראשונה, ואפילו אם רצה לאכול פת, ואפילו אותה לילה עצמו, אינו חייב לאכול מצה משומרת, שלא חייבתו תורה אלא לאכול כזית מצה, ואח"כ יאכל בין מצה משומרת בין מצה שאינה משומרת רשאי. אבל בסוכה, כל שאוכל פת, וכל שהוא יושן, מחוייב לאכול ולישן בסוכה, ד'תשובו כעין תדורו' אמר רחמנא, והילכך כל שהוא אוכל או יושן חייבתו תורה להיות בסוכה, ולפיכך מברך בשאר הימים כבלילה הראשון".

כלומר, גם אם ירצה האדם לאכול פת דווקא, אינו מוכרח לאכול מצת מצווה, כי יכול לאכול מצה שאינה משומרת.

ולדרכינו למדנו מדברי שניהם, שסוברים כדעת ה'חזקוני' וסייעתו, שמצווה איכא באכילת מצה כל שבעה, דבלאו הכי היה להם לתרץ

בפשטות, וכתירוץ בעל העיטור דלקמן, שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעה כי אינה מצוה, וממה שהוצרכו לתרץ באופן אחר מוכרח לכאורה שלדעתם אכילת מצה כל שבעה היא מצוה, ומ"מ אין מברכים עליה מטעם שביארו.

ב' – בעל העיטור (עשרת הדברות, הלכות פסח, סדר ד' כוסות) כתב: "בסוכה כי בעי למיכל בסוכה איכא עליו מצוות עשה ד'בסוכות תשבו', אבל גבי מצה כי בעי למיכל ליכא עליו מצוות עשה דמצה, אלא לאו ד'בל תאכל חמץ', ואין מברכים אלא".

ובכן, הוא מתרץ בפשטות שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעה, כיוון שאין זו מצווה כלל, ולא כשישיבה בסוכה כל שבעה שאף שאינו מחויב בה, מ"מ אם רוצה לאכול מחויב לאכול בסוכה (ואפשר שיש לדייק מדבריו שסובר שעכ"פ באכילת מצה כל שבעה יש קיום לא תעשה של בל תאכל חמץ בקום ועשה, וכדברי ה'בתי כהונה' וה'פאר עץ חיים' דלעיל, שלכן הוצרך להוסיף ש'אין מברכים אלא', ודו"ק).

ובדרך זו, אם כי באריכות יתר כתב ה'בלבו' (סי' ג) ליישב קושיא זו: "לפי שמצוה מליל ראשון ואילך רשות, וזה שאוכל מצה אינו אלא מפני שאינו יכול לאכול חמץ, כמו שהאוכל בשר בהמה טהורה מפני שאינו יכול לאכול טמאה ואינו מברך 'אשר קדשנו במצותיו לאכול כך', שאותה אכילה אינה אלא לצורך גופו ולהשביע רעבונו. אבל אכילה בסוכה בשאר ימים מברכין עליה אע"פ שגמרו חמשה עשר מחג המצות ומכאן ואילך נמי רשות, מ"מ כיון שהישיבה בסוכה אינה צורך גופו אלא קיום מצוה, ראוי לברך עליה לישב בסוכה".

מהלך זה כתבו ג"כ המהרי"ל (הלכות סוכה) והביאו המגן אברהם (תרל"ט, יז): "מה שאין מברכין על מצה כל ז', היינו משום שאין מצוה באכילתה, אלא שאין אוכל חמץ, מה שאין כן בסוכה".

עכ"פ מבואר בפשיטות בכל הראשונים שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעה, או משום שאינה מצווה, או משום שאינה מצווה הכרחית.

והנה הרב 'יפה ללב' (ב, תעה-ז) הביא הראיות שמצווה איכא באכילת מצה כל שבעה, ולפי זה נקט שיש לברך על אכילת מצה כל יום כמו על ישיבת סוכה, אולם אח"כ הביא דברי הראשונים ה"ל שכתבו טעם למה אינו מברך כל שבעה על אכילת מצה. אכן בקונטרס אחרון (תעה, ד) הוסיף וכתב: "וירא שמים יוצא שניהם ועליו הכתוב אומר אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ, ועליו תבוא ברכת טוב שמרבה בברכות ליכול וליחיד כל הימים וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים". הנה בפשטות מסיק שאכן יש לברך על אכילת מצה כל שבעה!

ואילו ה'שדי חמד' (שם) האריך להוכיח שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעה, וכותב שזה היה פשוט בעיניו שאין שום מקום לברך, ולא היה צריך לכתבו כלל, לולא שנודע לו שבעיר הזאת – שיושב בה בעת כתיבת הדברים – הרבה בעלי בתים וקצת מבנינים יש מהם שהיו נוהגים לברך על אכילת מצה בכל ימי הפסח בימים ובלילות כל זמן שעושים סעודה מברכים המוציא ועל אכילת מצה כדרך שמברכים בשני הלילות ויש מהם שהיו מברכין רק בשני הלילות ושני ימים ראשונים, "ועמדתי מרעיד לקול השמועה וחקרתי בדבר והנה אמת, והודעתי להם – בהכרזה בכל בתי כנסיות – שלא יברכו ברכות לבטלה, כי מנהג זה לפי דעתי אין לו מקום ומנהג בטעות הוא".

והביא דברי ה'יפה ללב' ה"ל, וכתב עליו: "הנה אם כונתו לומר שיאכל ויברך על אכילת מצה, אין דעתי העניה נוחה בזה, דאף אם לדעת הראב"ע חובה לאכול כל שבעת הימים וכן לדעת הרב צדה לדרך, מכל מקום אין לנו לסמוך על זה לברך מדעתינו, דאף אם היו אומרים בפירוש לאכול ולברך ברכת המצוה, מכל מקום כיון שאין כן משמעות הש"ס וכל הפוסקים

אין לנו ליכנס בספק ברכה שאינה צריכה... כל שכן שבאמת לא נמצא בפירוש מי שיאמר לברך... ולכן יותר נכון בעיני לומר דמה שכתב הרב 'יפה ללב' 'ועליו תבא ברכת טוב שמרבה בברכות כונתו שיאכל מצה ויביא עצמו לידי חיוב ברכת על נטילת ידיים והמוציא וברכת המזון, אבל ברכת על אכילת מצה גם הוא מודה דאין לברך, דלו יהי אלא ספק, הא קיימא לן ספק בברכות להקל, וברכת המצות אין מעכבות...'.

ומסיים שם עוד: 'נמצא לפי זה דאין מקום להמנהגים הנ"ל, לברך על אכילת מצה לא באכילת שני ימים ראשונים וכל שכן בשאר לילות וימים, וראוי לבטל המנהגים האלה, כי אין להם יסוד לברך ברכה שאינה צריכה'.

ויש לציין שה'שדי חמד' היה אז יושב על כס הרבנות בחצי האי קרים, אשר כידוע היה זה מקום ששרצו בו הרבה קראים, וממילא יש להעלות ההשערה שמהם נשתרבו מנהג טעות זה לברך על אכילת מצה כל שבעה, שכן הם סוברים כנ"ל כפשטיה דקרא שחובת אכילת מצה נהוגת כל שבעה, ומדמה באו גם בני קהילת היראים והחרדים לכלל טעות (ונציין שבהגדה של פסח קראית מובא נוסח ברכת המוציא מיוחד שהיו אומרים על אכילת מצה – גם בליל ראשון של חג – "אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול מצה בשבעת ימים והמוציא לחם עוני מן הארץ"...).

גם בשו"ת דברי מלכאל (ח"ה סי' קד) שהאריך שם ובסימנים הסמוכים לברר מנהגייהם של בני העיר 'אני' בפלך 'קוטאייס' (הוא כותאייס שבגאורגיה), הביא שם מנהגם שמברכים על אכילת מצה כל שבעה, ושו"ת המנהג שאף שכתבו בשם הגר"א ז"ל שמצוה לאכול מצה כל ימי הפסח מכל מקום אינה מצוה גמורה לברך עליה. באמת מנהג קהילה זו ברור שבאה מחיסרון ידיעה ומבורות, שכן בירכו על אכילת מצה גם בפסח שני! ועוד נהגו לאכול חטים מבושלים בפרשת בשלח ולברך "על אכילת חטים"...

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' רט) כתב שנשאל על שנהגו בעיר יאס "כמה אנשים על פי הנהגת אחד המכונה בשם צדיק שישב שם איזה זמן לברך כל ז' על אכילת מצה, ורום מעלתו ערער על זה...", וכתב המהרש"ם שחן אמת שמצאנו סוברים שיש מצוה באכילת מצה כל שבעה, והביא שם חלק מהמקורות דלעיל, אולם למעשה כותב ש"אותו צדיק וחסידיו אין רוח חכמים נוחה מהם, ויש לבטל המנהג. וחזן חשש ברכה לבטלה איכא הפסח בין ברכת המוציא לאכילה ואוכלים בלא ברכה".

בשולי הדברים, יש להוסיף, כי כל האמור הוא לגבי אכילת מצה באשר ימי הפסח, אולם מצאנו לכמה מהאחרונים שכתבו שבליל פסח וודאי איכא מצווה להרבות באכילת מצה, אף אחר שכבר אכלו הכזיתים של החיוב. כך כתב המהר"ל בגבורות ה' (פרק מח) ש"אף על גב דיוצא בכזית אחד, אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת. וכן הוא שיטת הנצי"ב (העמק שאלה נג, ד ובמרומי שדה פסחים לט). ש"כל חיובי זית אינו אלא לצאת ידי חובה, אבל מצוה יש כל זמן שמרבה". יעו"ש באריכות.

פרק ד': הצדיקים שנמנעו מאכילת מצה כל שבעה

עד עתה עסקנו בנידון אם יש מצוה באכילת מצה כל שבעה, כעת נפנה לצד ההפוך: ידיעה המליצה 'הפסח אינו נאכל' – פסח עסט מען נישט... כל חוג ועדה וחומרותיה במידי דאכילה, וישנם גם את ההנהגות המשפחתיות המיוחדות העוברות מדור לדור – כל זאת מתוך הוזהירות היתירה הנהוגה ומושרשת באיסור חמץ החמור. אבל החומרה עליה ייסובו דברינו יוצאת-דופן ומעוררת עניין בהחלט: לא לאכול מצה במשך ימי הפסח, מלבד ה'כזיתים' הנצרכים לחובת המצוה בליל הסדר!

ההיגיון שעומד בבסיסה של הנהגה זו מובן למדי: המצה, המאכל המצוין ביותר בפסחיותו, הוא גם כזה שדבקים בה ביותר חששות חימוץ. לא לחינם נקבעו הלכות מחמירות עד למאוד בנוגע לסדר אפייתה, והוסיפו עליהם

חסידיים ואנשי מעשה סלסולי דקדוק וזהירות – הכל מאותו חשש שלא תגיע המצה לשמץ של חימוץ. אולם אחר כל הוזהירות היתירה שנוהגים באפיית המצה, יש מקום לחשוש שמא חלילה פספסו משהו.

וכבר מצאנו בדברי רבותינו שקבעו כי לזכות למצה כשרה בלי שום פקפוק אין זה ביד אנוש, ומוכרחים להגיע לשם כך לסייעתא-דשמיא מיוחדת. כך כתב ה'מאור ושמש' (לפסח ד"ה מצה): "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, פירוש, איך אפשר לאכול מצה שתהיה משומרת ודאי, הלא דבר גדול הוא מאד שלא יהיה בו שום חשש כלל וכלל אפילו ממשהו חמץ, ואיך אפשר לקיים מצוה זו כתיקונה, ואמר 'על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו', רצה לומר, שאנו סומכין שה' בעזרינו שלא יהיה במצות מצה שום חשש כמו שהשי"ת עזר את אבותינו בצאתם ממצרים הגם שאז לא היה באפשרי להם כלל וכלל לשומרה מחימוץ כהלכתו, כן אנו נבטח בה' שהוא יעזור לנו לקיים מצות מצה כהלכתה".

וה'אור לשמים' (פרשת צו ד"ב לא תאפה) כותב: "איתא בכתבי האר"י זלה"ה – הנהרג ממשהו חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה, על כן צריך האדם לשמור עצמו בכל מה דאפשר, ולכן נקרא 'מצה שמירה', וזה אי אפשר לאדם שיזהר ממנו כי אם הקב"ה ישלח מלאכים ממונים על השמירה וישמרו אותו, וזהו פירוש 'לא תאפה חמץ חלקס' (ויקרא ו, י) – לשון חֶלֶק, בלי שום נידוד חמץ, 'נתתי אותה מאשי' (שם). דהיינו שאשלח לך מלאכים שישמרו אותך, שמלאכים נקראים 'אשיו'".

ובכן, את הכזית-מצה חייבים לאכול, ונסמך על מלאכי השמירה שנשלחו ממרום, אבל מעבר לכך, גרסו רבים וטובים, אפשר וכדאי להימנע.

החומרה הזו ידועה במקהלות חסידים על שמו של הרה"ק ה'ישמח משה' מאוהעל, וכפי המובא בקונטרס תולדותיו 'תהלה למשה': "בחג הפסח היה מחמיר מאוד הוא לא אכל מצות כל ימי הפסח מלבד מצות כשיעור הזיתים אשר החיוב לאכול בשני לילות הראשונות", וזאת על אף זהירותו המופלגת באפיית המצות כפי המתואר שם.

וכן נהג אחריו תלמידו הרה"ק רבי צבי הירש מליסקא בעל ה'אך פרי תבואה' (דרכי הישר והטוב ל:), ובמכתבו (שם) הוא מביא בעניין זה שני סוגי מנהגים: "בענין הנהגת אכילת מצה, הנה הרב הגאון מאוהעל (– בעל ה'ישמח משה') זצ"ל ידעתי בבירור גמור שלא אכל מצה רק בב' לילות של החג כל כך זיתים כפי המבואר בש"ע או"ח, והרב הגאון מאונגוואר (– מהר"ם א"ש – אייזנשטטר, בעל 'אמרי אש', מגדולי תלמידי החת"ס) זצ"ל הוא אכל גם בשבת וביו"ט לפי שרצה לקיים סעודת שבת ויו"ט בפת, הגם שמסתמא גם זה לא אכל רק לצאת ידי חובתו ולא יותר, על כן בזה כל הרוצה יבחור אם לנהוג כפי שנהג הרב הצדיק מאוהעל או כפי הרב הצדיק מאונגוואר, אבל שלא לאכול בחול המועד בודאי ראוי ונכון לנהוג כן, כן נראה לדעתי הקלושה".

אכן מה שמביא הרה"ק מליסקא את מנהג המהר"ם אש, הנה בספר 'זכרון יהודה' לבנו של המהר"ם א"ש וממלא מקומו, הגאון רבי מנחם (אות קלט–מ), כותב: "לא אכל מצה מבושלת ושרייה, לא היה דעתו נוחה במה שנוהגין שלא לאכול מצה כלל בימי הפסח, אם כי אאזמ"ו (– חותנו) הגאון מו"ה דוד דייטש (בעל ה'אוהל דוד') לא אכל מצה בימי הפסח, רק בשבת ויו"ט אשר החיוב לאכול פת, אמנם הוא אמר כי לא ניתנה תורה למלאכי השרת, והאדם צריך לזהר במה שבכוהו ויכולתו, ולא ימנע משמחת יו"ט". ודאי להיפק ממש מדברי הרה"ק מליסקא.

וככל הנראה הרי זו כשגגה היוצאת מלפני השליט שנתחלף להרה"ק מליסקא בין החותן לחתנו שבעל ה'אמרי אש' נהג במנהג זה, ולא ידע כי כן נהג חותנו בעל 'אהל דוד', ואדרבה, המהר"ם א"ש עצמו התנגד למנהג זה. אגב, מסתבר שהרה"ק שמע עובדא זו מפי רבי מנחם א"ש בן ה'אמרי

אש' בליסקא בעת שהותו בליסקא ואכל שם על שלחן חותנו שהיה דר שם ולמד ביחד עם הרה"ק מליסקא (קובץ פרי תמרים לו, קכד).

על כל פנים, ה'ישמח משה' החמיר ביותר, שלא לאכול מצה כלל מלבד 'כזית' החיוב, וכן נהג גם חתנו הרה"ק בעל ה'אריה דבי עלאי' מוישניצא (שו"ת שם עולם א, סח). אמנם נכדו של הרה"ק מאוהעל, הרה"ק ה'ייטב לב' מסיגוט, לא נהג כן אלא בשנים שלא נראו לו החטים יפות ומהודרות, ואדמו"ר בית סיגוט-סאטמאר הבאים אחריו כבר לא נהגו במנהג זה כלל (הגדש"פ בצל תומר, תי).

למעשה, הנהגה זו קדומה יותר, ומובאת כבר על צדיקי החסידות בדור הראשון, כמו הרה"ק רבי פנחס מקאריץ ומחוטנו הרה"ק רבי יעקב שמשון משפטייוקא (הגדת רוזין, כט). וכן היא נזכרת, לשלילה כפי שיובא לקמן, בדברי הגאון רבי אפרים הקשר בספרו שנדפס בשנת תק"ג.

ובספר 'המועדים בהלכה' (עמ' שט) כותב: "היו זמנים ומקרים שחסידיים ואנשי מעשה מחשש שמא לא נזהרו כל כך באפיית מצותיהם היו מהדרים דוקא לאפנות מצות מקמח 'כוסמת' (גריקע באידיש), שהרי אינו מחמץ". וכן מסר הגאון החסיד רבי דוד ליפמן שובקס ראב"ד ב"ד חסידים בירושלים על רבו הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוצק שהיה נוהג מלאכול בפסח מצות מלבד הכזיתים בליל הסדר, לכן היה אוכל ממצות שנאפו מקמח קטניות שהקפידו עליהם בכל דיני האפייה (בית אהרן וישראל סד, עמ' קסח). ובמאמרינו 'מנהג איסור אכילת קטניות לדורותיה' (בגיליון פסח שנת תשפ"א) הארכנו אם אין בזה חשש קטניות.

לעומת המחזיקים בחומרה מיוחדת זו, רבו השוללים אותה, ובחריפות יתירה, ומשני פנים: א' מטעם מה שהארכנו שיש מצווה, אם כי לא חיובית, באכילת מצה כל שבעה. וא"כ הנמנעים מאכילת מצה כל שבעה, מבטלים מצווה זו.

ב' – והוא העיקר, שהרי אף אם אין חובה באכילת מצה בשאר ימי הפסח מצד מצוות מצה, יש חובה באכילת פת בשבת וביו"ט משום מצוות עונג (וכפי שכבר ציינ זאת המג"א תעה, טז על דברי המחבר שם ש"אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד", ש"מכל מקום מחויב לאכול בכל יום פת").

ואכן, כבר ראינו את מנהגו של ה'אוהל דוד', שנמנע מאכילת מצה רק בימי חול-המועד ולא בשבת וביו"ט. אמנם גם בימי חוה"מ, אף שאין חובה לאכול פת דווקא, רק אסור להתענות בהם, מכל מקום לכתחילה מצווה בוודאי לקבוע סעודה על הפת (משנה ברורה תקל, א).

וכן כתב הגאון רבי אפרים הקשר, דיין דאלטונא והמבורג, בספרו 'אדני פז' (על דברי המג"א הנ"ל): "מזה תוכחת מגולה לאותן מחמירים שאין אוכלים מצה כלל רק בליל הראשון כזית, והם עוברים דאין יוצאים כלל ביום-טוב, דלא אוכלים פת והוא עבירה וודאית, וחשש מצה הוא רק משום ספק חמץ והוא חשש רחוק, דמצה שלנו הם עוסקים בהם שפיר וזריזין הם, וגם מצה נפוחה הוא רק חומרא ורבו בו דיעות להתיר, וגם חשש כרת ליכא דיכול לאכול הכל בחצי זית יותר מכדי אכילת פרס, על כן אין מקום לחומרא זו שהוא חומרא דאתי לידי קולא הנ"ל".

מגדולי הלוחמים בחומרה זו היה הרה"ק ה'דברי חיים' מצאנז. ועל כך שני עובדות מאלפות: נכד ה'ישמח משה' וממלא מקומו ברבנות העיר אוהעל, הרה"ק רבי משה יוסף טייטלבוים, היה חתנו של הרה"ק רבי דוד מקשאנוב, בנו של ה'דברי חיים', ובאשר רצה לאחוז בחומרת זקנו, ובבית חותנו לא היה שייך לנהוג כך (כנראה משום שהיו מבחינים בו בקלות). לכן נסע לשהות את ימי הפסח בחצר חותנו-זקנו הרה"ק מצאנז, שם קיווה שיעלה הדבר בידו. והנה בעת שולחנו של ה'דברי חיים' באחד מימי חוה"מ, כשהגיע זמן ברכת-החמון, הביט הרה"ק על כל היושבים בשולחן, ואמר

שרבי משה יוסף יברך ברכת החמון. כששמע כך, רץ תיכף ונטל ידיו ואכל מצה וברך. בסעודת ערב יו"ט האחרון אמר הרה"ק מצאנז שוב שרבי משה יוסף יברך ולא היה לו עוד שהות ללכת וליטול ידיו, ואז התוודע הרה"ק מצאנז מכל העניין שהוא מחמיר על עצמו ואינו אוכל מצה בכל ימי הפסח. פתח הרה"ק מצאנז ואמר: שמע נא כל שבעת ימים אכילת מצה בפסח רשות, אמור לי, וכי רשות של התורה אצלך דבר קל דובר קטן? שוב לא תנהג כך! וכך נהג הרה"ק רבי משה יוסף כל ימיו (שלחן נגד צוררי, קנה; שמועות חן, י).

שוב היה מעשה אצל ה'דברי חיים' (ואולי מדובר באותו מקרה בשינויי נוסחאות), שפעם אחת בפסח היה אצלו רב גדול אחד, והלה התחבט אם לסעוד את יו"ט בשולחנו הטהור או לא. מאחר שהיה נוהג על פי אבותיו שלא לאכול מצה מלבד ה'כזיתים' של חובה. בסוף החליט לנקוט בקום-ועשה. בגמר הסעודה כיבדו הרה"ק מצאנז בברכת החמון, נענה אותו רב שלא נטל ידיו לסעודה כי מנהג אבותיו בידי לא לאכול מצה בשאר ימי הפסח. הגיב הרה"ק שזהו חומרא דאתי לידי קולא, ולא פירש כוונתו.

והנה אותו הרב היה נוהג מימים ימימה לקנות קודם הפסח סל אגוזים עבור ימי הפסח – כתחליף למצות שלא אכל – אצל נכרי אחד שהיה לו אילן אגוזים טובים ויפים, ומדי שנה בשנה היה מצווה את הנכרי להכין סל מיוחד חדש ונקי עם האגוזים, והרב הנ"ל שילם לו בכסף מלא. פעם אחת, אחר המעשה עם הרה"ק מצאנז, התפאר הנכרי בפני אותו רב, איך שהוא מכין לו אגוזים הכי גדולים ויפים, והוסיף לדבר בשבחם שאף כובש אותם ביי"ש כדי שיהיו נקיים ביותר. כששמע הרב את דבריו התמלא לחלילה על המכשול החמור שאירע לו, באכלו בעצם חג הפסח אגוזים כבושים בחמץ גמור. או אז עמד על דברי הרה"ק מצאנז שהימנעותו מאכילת מצות היא 'חומרא דאתי לידי קולא' ומני אז והלאה שינה ממנהג אבותיו ואכל מצות בכל סעודת חג הפסח (קובץ כרם שלמה שנה ח קונטרס ו, יט).

עוד מצויה אגרת מאת הרה"ק מצאנז אל הרה"צ רבי ירוחם טייטלבוים, נכד ה'אריה דבי עלאי', שכזכור נהג בחומרה זו של אי אכילת מצות כל שבעה, אולם הנכד הוסיף והחמיר שלא לאכול ג"כ שום תבשיל, ועל כך כתב לו ה'דברי חיים' (תשובות חדשות, ד) כותב וז"ל: "בנדרן מנהגו שלא לאכול מצות ולא שום תבשיל בחג המצות, הנה לא נכון הדבר כך בזמנינו שהדור חלש, ויש שמכך בוטל שמחת יו"ט, ולכן אל יעשה באופן אחר רק להתיר לו תיכף. ויעיין בשערי תשובה (תקיא, ד) שזקני החכם צבי ז"ל גזרו עליו חכמי זמנו להתיר מנהגו שהיה לו שלא לשאוף טאביק ביו"ט והתירו לו שלא לבטל עונג יו"ט, מכל שכן שלא לאכול דבר ביו"ט שהוא צער גדול שצריך התרת נדר בוודאי מחויב להתיר לו, והשם הטוב ישמרדו ממשוהו חמץ..."

גם הרה"ק ה'מנחת אלעזר' ממונקאטש התייחסת בחריפות יתירה לחומרה זו, וכפי שכותב (נימוקי אורח חיים, תעה):

"רע עלי המעשה שעושים המונעים מלאכול מצה כל ימי הפסח (ויאכלו מצה רק בלילי הסדר דפסח), וכן צווה ותמה אאמו"ר הקדוש (-) בעל ה'דרכי תשובה' זי"ע, כי מלבד שפוגמין בכבוד חול המועד מקרא קודש דאורייתא שלא לאכול פת וכנ"ל, עוד יפגמו ויחסרו סעודות יו"ט ממש ועוד יותר כי בעל כרחך (חל שבת בנתיים של ימות הפסח) יחסרו (במנהגם זה) סעודות שבת בפת שהם כמו דאורייתא ממש... ואל תשיבנו ממה ששמענו שעשו כזה כמה צדיקים ז"ל במדינתנו, כי על זה כבר הזהיר הרה"ק מה"ר צבי הירש מוידיתשוב ז"ל בספרו 'סור מרע ועשה טוב' שאם תראה צדיק אחד גם רבך עושה איזה דבר שהוא כנגד השולחן ערוך והתורה, לא תהרהר אחריו, אבל לא תעשה כמעשיו בזה עד שתדע ותבין טעם ברור על פי התורה, ולפי זה אסור בזה לעשות כמעשיהם, אבל לא להרהר אחריהם.

ומוסיף השערה מעניינת בדרכם של הצדיקים שלא אכלו מצה בשאר ימי הפסח: "ובאמת ידענו ושמענו מאיזה צדיקים בדור שלפנינו שנהגו כן שהיה בגלילתם משובש בגסות במצות באפייתן על ידי נכריות, על כן רע עליהם המעשה, והמה עשו משמרת למשמרת ולא אכלו בכל ימי הפסח שום מצה גם שמורה, ולגרמיהו הוא דעבדו ולמחות נגד האפייה על ידי הנכריות, אם כי התמרמרו על ככה לא היה בכחם לבטל זה לגמרי והיו חלושי המזג וידוע חולי ר"ל, על כן החמירו כ"כ לנפשם עב"פ, אבל אין לנהוג כוותיהו כנוכח". ויעו"ש שהאריך עוד.

ובמכתב (נדפס בקובץ כרם שלמה עו, כא) כותב הרה"ק ממונקאטש בין הדברים:

"וגם תמהתי מה שקראום לאותן האנשים בשם סתם 'החסידים', כי לא שמענו מעולם זה כלל מאבותינו בשם רבותינו הגדולים והקדושים הבעש"ט ותלמידיו ותלמידיו זי"ע שלא לאכול מצו"ת בחג המצו"ת, ומי לנו גדול מחומרות אשר נהג בהפלגה יתירה על זהירות משהו חמץ בפסח בכל ביתו ואכילתו הרב הקדוש איש אלקים המפורסם ברוח הקודש מהר"מ מפרימישלאן זי"ע כאשר אבותינו סיפרו לנו, ועם כל זה אבל מצות שמורה כל ימי הפסח" (אכן יצוין שבספר 'שולחן מלכים' (עמ' שנה) הביא בין הצדיקים שנמנעו מאכילת מצה כל שבעה את הרה"ק מפרימישלאן וחתנו הרה"ק רבי אברהם ממיקולייב. ומ"מ עדותו של הרה"ק ממונקאטש עדות חזקה היא).

אחר הדברים האלה שומה עלינו לבאר מנהג הצדיקים שנמנעו מאכילת מצה ולא חששו לביטול מצוות עונג שבת ושמחת יו"ט, והגאון רבי שמואל אהרן ראב"ן אב"ד קארטשין בשו"ת 'שם עולם' (שם) ביאר מנהגם על פי מה שהביא המחבר (או"ח רפח, ב) בשם 'יש אומרים' לעניין איסור התענית בשבת, ש"אדם שמזיק לו האכילה, דאז עונג הוא שלא לאכול, לא יאכל". עוד הביא בבית-יוסף שם בשם הכל-בו שהמתענה מחמת תשובה וחסידות, תעניתו היא לו לתענוג ומותר אף בשבתות וימים-טובים. "ממילא מכל שכן, מי שרוצה להחמיר על עצמו להיות נשמר מחשש חמץ שלא יזיק לו את הנפש על ידו כל השנה, כאשר מבואר בדברי קודש של האריז"ל דהנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה, בוודאי הדבר ההוא יהיה לו לעונג ולמשיב נפש, ובפרט שיכול לקיים שמחת שבת ויו"ט בבשר ודגים ושאר מטעמים דאין בזה שום חשש כלל". ויעו"ש עוד שהאריך, ובספר 'שולחן מלכים' (שם).

בשולי הדברים יש להוסיף כמה נקודות חשובות:

א' בדורות הקדומים, מחמת היעדר האפשרויות הטכניות, היה באמת מקום לחששות על אף כל הזהירות שנהגה באפיית המצות. מדור לדור הדברים

השתפרו. כמו כן היו חילוקים בהידור המצות בין המקומות (וכפי שכבר ציין זאת הרה"ק ממונקאטש). וממילא אין להסיק כלל ממנהגו של צדיק פלוני שחי בדור פלוני ובמקום פלוני, לדורות ולמקומות אחרים (ועד"ז כתב בנו של בעל ה'פרדס' הגאון רבי אריה לייב עפשטיין (הנהגות ה'פרדס', בתוך: מעשה רב החדש, נא) על מנהג אביו שלא לאכול מצות בפסח, שזאת מחמת שבימיו אפו מצות עבות, אבל בעת אין מקום כלל לחומרה זו).

ב' כל הפולמוס היה, כפי שהודגש בחלק מן המקורות, על מצות-שמורה משעת קצירה, שגם בהם היו שהחמירו שלא לאכול בשאר ימי הפסח, ואחרים חלקו על חומרה זו ושללו מכל וכל. אולם מצות שלא נתקיימה בהם שמירה משעת קצירה, אף שמשורת הדין אין בכך פסול, וודאי שלא במצות של שאר ימי הפסח, מ"מ במקרה כזה מצאנו מקום גדול יותר להחמיר שלא לאכול בפסח ואף אם אין מצות אחרות (ראה דרך פקודין מצוות עשה י חלק הדיבור, ד).

ג' אף אלו ששללו את החומרה, לא דיברו אלא על דימנעות מוחלטת מאכילת מצה, אולם ראה בדברי ה'יסוד ושורש העבודה' (ט, ז) שכתב 'למעט' באכילת מצה כל שבעה, וז"ל: "את חג המצות תשמור עצמך ממשוהו חמץ בכל מה דאפשר... גם האריז"ל מזהיר מאד על זהירות משהו חמץ בפסח... ועל כן כל שבעה הימים ראוי לאדם למעט באכילת מצה אף שהיא שמורה משעת קצירה, כי אינך יודע איזה מהן יכשר ממשהו חמץ בשעת אפיה, ותפק לרעב נפשך בשאר מאכלים ובמיני לפתן..."

עוד ידיעה מעניינת, בה נסיים יריעה זו, והיא מדברי ה'יפה ללב' (ו תעה, ג), שהביא מספרו של אחד מרבני אשכנז שכתב שיש שני כתות במחמירים שלא לאכול מצה בפסח, יש מהם שנוכל לדרוש עליהם לשבח ומהם – לגנאי, ובכוונה תליא מילתא, כי אלו שכוונתם רק מפני חששא יתירה של חימוץ יש לדרשם לגנאי ויצא שכרם בהפסדם כי מבטלים מצוות עונג יו"ט מחשש רחוק, ולא זו אלא אף את מצוות אכילת מצה בליל הסדר יקיימו גם כן ברתת ובחלחלה מחשש חמץ, "ולא ניתנו מצוות לישראל לפחד פן יעשה עבירה בעשייתם, ו'פקודי ה' ישרים משמחי לב".

לעומת זאת, וכאן אנו למדים דבר חידוש, יש הנוהגים כן לא מחשש חמץ, אלא להוציא מדעת הקראים הסוברים שחייב אכילת מצה היא כל שבעה, וכפשטות הכתובים, לכן נמנעים חסידים ואנשי מעשה מאכילת מצה כל ימי הפסח, כדי לבטל את דעתם הכוזבת! אותם אנשים אף שיבטלו מצוות עונג יו"ט, מכל מקום יפה הם עושים ויצא הפסדם בשכרם.

דברי תורה שאמר בליל הסדר בשנת תרח"ץ הרה"ק בעל הויגד יעקב מפאפא זי"ע רשימות תלמיד מליל הסדר מודפס ומובא כאן לראשונה מכת"י

מגדולי הדור לפני המלחמה היה הרה"ק ר' יעקב יחזקאי גרינוואלד זי"ע אבדק"ק פאפא בן הרה"ק ר' משה בן עמרם זי"ע אבדק"ק חוסט בעהמח"ס ערוגת הבשם זי"ע, היה רב בעיר פאפא שבאונגארן (הונגרי), ובפקודת אביו פתח ישיבה והיה ראש ישיבתו. ישיבת הרה"ק זצ"ל היתה לפני המלחמה מהישיבות הגדולות והחשובות, "אשר האיר עיני תלמידים רבים בתורתו ובצדקו" (לשון שער ספרו ויגד יעקב עה"ת) "והאיר עיניהם באור קדושת תורתו... גדר גדר ועמד בפרץ להעמיד דת תורה" (מלשון מצבתו). "יראת ד' חופפת על ראשו" (דברי הרה"ק ר' ישיעי מקערעסטיר זי"ע, תולדות ויחי יוסף עמוד מב).

"קודש קדשים היה מורי ורבי, וכל כולו אומר "קדוש קדוש קדוש". אף מילה לא הוציא מפיו לשוא, ואין דבר ריק יוצא משפתיו. כל שיחת חולין שלו או ווערטל היו מלאים קדושה ויראת ה' טהורה. כל שיחו ושיגו היה מלא עומק בעבודת ה'... מי ימלא גבורתו וכוחו הגדול של מורי ורבי הגה"ק בעל הויגד יעקב זי"ע בהרבעת התורה, הן ידוע לכל שרבינו מלופף היה ביסורים ובמכאובים גדולים, ומסר עצמו בגופו ובנפשו להגדלת תורה ולהאדירה... פעם אחת נוכחתי בשעה שמסר שיעור לפני התלמידים, ומחמתי יסוריו נפל ארצה והתעלף. חשו התלמידים להביא מים להעירו, וכשהתעורר ביקשו לקחתו לביתו למען ינוח אחרי עלפנו. אך רבינו סירב לשמוע להם, ואמר: "היתכן שאלך בטרם אסיים את השיעור?" וכך המשיך במסירת השיעור, ולא ראינו עליו שום זכר למה שעבר עליו אך לפני רגעים אחדים, ורק אח"כ, בסיימו את השיעור הלך לביתו" (לשון תלמיד רבינו ביישיבתו ה"ה הגה"צ ר' יצחק שלמה אונגר זצ"ל גאב"ד חוג חתם סופר בני ברק וראש ישיבת מחנה אברהם, רשומים בשמך ערך פאפא).

"כשהייתי בחור צעיר, שמעתי מהבחורים המבוגרים שאם מניחים את היד על המזוזה שבדלת החדר שרבינו הויגד יעקב ישן בו, מיד הוא מתעורר. פעם אחת נחפזתי לנסוע, וכ"ק רבינו זי"ע ישן בחדר הספרים. הדלת היתה מזוכית ונתאפשר לראות מה נעשה בתוך החדר. ילדות היתה בי ושמתי ידי על המזוזה ונתעורר כ"ק רבינו זי"ע ונפרדתי לשלום, ורבינו נוף בי בחביבה באמרו, תעשה מצוות אחרות, ואל תהדר אחר מצווה כזאת לעורר את רבך משנתו" (הגה"צ רבי יעקב יצחק ניימאן זצ"ל אב"ד פאפא במונטריאול, אגורה באהלך עמוד קל).

מאמרים אלו חמה מרשימות תלמיד אשר זכה להסתופף בצל רבו בליל הסדר שנת תרח"ץ וכתבם לזכרון לו זאת משמו. כמעט כל הדברי תורה הללו לא נדפסו עד עתה (חוץ מווארט א' או שניים), וברכת ייש"כ לזכרון נגזי אור' אשר טרחו ויגעו וחיפשו בספרי הרה"ק זצ"ל לראות אם נדפסו עד עתה אי לאו.

אצל הקב"ה לשון יד חזקה, כשהוא מהפך את הדין לרחמים, וממילא שפיר אמר באן לשון יד חזקה כי באן נמי כך עשה הקב"ה, כי אמרו חכ"ל שהמלאכים המקטריגים אמרו מה נשתנה אלו מאלו הללו [עובדי] ע"ז והללו וכו' והקב"ה לא השגיח ע"ז רק עשה עמנו חסדים וגאל אותנו מעבדות לחירות, היינו שהפך את הדין לרחמים, ע"כ שפיר אמר יד חזקה, וז"ש ויוציאנו ד"א משם ביד חזקה ובזרוע נטוי' פי' אחד כנגד גלות הגוף ואחד כנגד גלות הנפש, וממילא מיושב ג"כ [מה] שכתוב לשון כפול עבדים היינו לפרעה במצרים אלא שג"כ הלשון מרמז לנו שהי' להם שני גליות היינו גלות הגוף והנפש, א' לפרעה שהוא גלות הגוף וא' במצרים שהוא גלות הנפש.

ובזה יתפרש על נכון לשון כולנו מסובין, וגם יתורץ בזה הקושיא ד' שע"כ בלילה הזה כולנו מסובין כי עבדים היינו לפרעה במצרים היינו גלות הגוף והנפש והשי"ת ברוב רחמיו וחסדיו ויוציאנו משם הגם שגם עתה יש לנו עוד גלות הגוף אבל עם הגלות הנפש נושענו כי אם לא הוציא הקב"ה משם לא היינו ראויים להגאל עד עולם מחמת שהיינו משוקעים בטומאת מצרים ע"ד לא יכלו להתמחמה, ע"כ שפיר יכלו לישב מסובין "כולנו" היינו כלל ישראל משום שעבדים היינו לפרעה במצרים היינו שני גליות כנוצר לעיל ויוציאנו ד' משם ביד חזקה ובזרוע נטוי' היינו ג"כ מרמז על שני גליות כנוצר לעיל ע"כ אומרים כולנו מסובין היינו על גלות הנפש שנושעו בזה כל ישראל.

וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צרורות בשמלותם על שכמם, פירש רש"י שיירי מצה ומרור. לכאור' למה הוצרכו להניח על שכמם וכי הוא דבר קשה לשאת בידם. ואפשר שכוונתם הי' כי כתיב גבי "יששכר" ויט "שכמו" לסבול היינו לסבול עול תורה, וע"כ הניחו זאת על שכמם לרמז לנו זאת כי המצה והמרור נתן כח שיקבלו עליהם עול תורה.

ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וכו' מצוה עלינו לספר ביצ"מ וכו'. הקושיא ידועה [מאי?] קמ"ל מהיכ"ת היינו אומרים דחכמים ונבונים אינם

טעם שאין אומרים שלום עליכם בליל סדר כשחל בליל ש"ק, אפשר לומר ע"פ פשוטו כי איתא בזה"ק שהקב"ה בעצמו עם פמליא דילי' באו לשמוע מאתנו את סיפור יציאת מצרים, וע"כ אין מן הנכון שיאמרו להמלאכים שלום עליכם במקום שגם הקב"ה כביכול שם. ובצד הגליון: נמצא בהגש"פ אגודת אוזוב

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו' הלילה הזה כולו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלין וכו' הלילה הזה כולו מרור, עד הלילה הזה כולנו מסובין, עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' אלוקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטוי' וכו'. עם שהי' אפשר לתרץ את כל הד' קשיות, קושיא הא' הלילה הזה כולו מצה ע"ז התירוצ' פשוט כי עבדים היינו לפרעה ויוציאנו ד' משם ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמץ ע"כ אוכלים מצה לזכר, והקושיא הב' הלילה הזה מרור והתירוצ' ג"כ משום שעבדים היינו במצרים וימררו את חיינו בעבודה קשה והוא זכר לזה, והקושיא הג' הלילה הזה שתי פעמים והתירוצ' ע"ז משום שעבדים היינו ויוציאנו ד' לחירות והטיבול הוא חירות ומראה לגדולה בבני מלכים כמ"ש הרמב"ם שאת הקרפת והכרפס? הקרבן? היו טובלים באיזה טיבול כדי שיראה לגדולה, ועדיין קשה הלא הוא תרתי דסתרי אהדדי כי המרור הוא זכר לשיעבוד והטיבול הוא זכר לחירות, אבל באמת זה ל"ק כי הוא היינו הך, שהקישו שיעבוד הי' משלים לת' שנה וא"כ הוא ג"כ חירות, והקושיא הד' הלילה הזה כולנו מסובין אפשר ג"כ לתרץ משום שעבדים היינו לפרעה במצרים, כי לכאור' קשה להבין הלשון "כולנו" שהוא משמע כלל ישראל והאיך יכולין לומר זאת הלא בעוה"ר רודפים אותם ממקום למקום, אלא צ"ל דזה כוונתנו דהנה במצרים היו משועבדים בגוף וגם הנפש הי' משועבד במ"ט שערי טומאה כי מצרים הי' ערות הארץ ומלא זימה ומוציא אסירים בכושרות ית"ש שהוציאנו מעבדות לחירות הגוף משיעבוד לגאולה, הנפש בזרוע נטוי' וביד חזקה כמ"ש ויוציאנו ד"א משם ביד חזקה ובזרוע נטוי', ולכאורה איך שייך לומר אצל הקב"ה יד "חזקה" הלא הוא אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי גוף ואין לו שום דמיון כלל אלא שהמפורשין [שהמפורשים] אומרים אימתי שייך גם

מצווים במצות סיפור יצ"מ וכי לא נתנה תורה אלא לע"ה. ואפשר לומר שבא להשמיענו שעל תדמה בנפשך שאם אתה ת"ח אז צריך להגיד דווקא הפילוסופים והחידושים ודרושים נאים מסוג' של יצ"מ אבל לא להאריך בסיפור הדברים כפי מה שאירע לאבותינו, ע"כ בא הבעל הגדה לומר ואפי' כולנו חכמים ונבונים ויודעים את התורה אעפ"כ מצוה עלינו לספר דווקא ביצ"מ כי לא כתיב מצווה עלינו לדרוש רק "לספר".

◇

ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביצ"מ. שמעתי מאבי זצוק"ל לפרש את הלשון עלינו דיש שני מיני אורות, אור פנימי ואור המקיף, והסבירו ה' ע"פ משל בשמוחזין את הכוס ואם עדיין אינו מלא אז אינו נשפך לחוץ רק נשאר מבפנים זה אור פנימי, ואם הוא מלא ושופכן בו עוד ממילא נשפך לבחוץ ומקיף את החיצון וזהו אור המקיף. והנה כשמספרים יצ"מ אז מושכין על עצמם את השני אורות, כי אז הקב"ה משפיע הרבה שאינו יכול לישראל בתוכו רק נשפך לבחוץ והיינו מצוה עלינו היינו גם מבחוץ.

◇

מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביצ"מ וכו' עד שבאו תלמידיהם וא"ל רבותינו הגיע זמן ק"ש ש"ש. מאד קשה שתלמידים יהי' עזין כ"כ לומר לרבותיהם שאל יספרו יותר מיצ"מ כי הגיע זמן ק"ש, ואפי' לסתם רבי א"א זאת מכש"כ להם. רק הענין כך הוא כי התניא אמר בלקוטי אמרים הטעם שתקנו לומר פרשת יציאת מצרים בשעת ק"ש דווקא אף שהוא מצוה בפני עצמו ולא ממצוות ק"ש כדאיתא בגמ' ופוסקים, אלא משום שהוא דבר אחד ממש, הכוונה כי בק"ש מקבל על עצמו וממשיך עליו יחודו יתבר' בפירוש באמרו שמע וכו' ד' אלו קינו ד' אחד וכמו כן ה' התכלית של יצ"מ כי הניח הקב"ה את כל העולם ולא בחר כי אם בישראל עמו והוציאם בעצמו כדי לקרבם אליו בקרוב ויחיד אמייתי בהתקשרות הנפש ממש בבחינת נשיקין פא"פ הרי הק"ש עם יצ"מ ענין אחד ממש, וזה הכוונה כאן כי גם להתלמידים ה' קשה זאת האין בא יצ"מ אצל ק"ש, ועתה ששמענו מה שמספרים רבותיהם שזה ה' התכלית של יצ"מ הוא כדי לקשרם ביחודו ית"ש והוא ממש כמו קבלת עול מ"ש, אז הבינו את ההמשך, וז"ש מעשה בר"א וכו' והיו מספרים ביצ"מ היינו התכלית של יצ"מ ואת זה שמענו גם התלמידים וא"ל רבותינו הגיע זמן ק"ש כלומר עתה מבינים ששפיר בא יצ"מ לק"ש דווקא כי הם ענין אחד.

◇

חכם מה הוא אומר מה העדות וכו' אשר צוה ד' אתכם, רשע מה הוא אומר מה העבודה זאת לכם. ומקשים המפורשים מה בין שאלות חכם לרשע הלא גם החכם אומר אתכם. ואפשר שזה החילוק בין שאלות חכם לרשע, כי החכם אומר אשר צוה ד' אלו קינו אתכם היינו שהוא מודה שהוא מצוה אשר צוה הקב"ה רק שהוא שואל הטעם, אבל הרשע אומר מה "העבודה" היינו שהוא כופר שאינו מצווה רק עבודה, הגם שיש עבודה שהוא עבודת הקודש אבל זאת נוכל להכיר מלשוננו שאינו מכוון לעבודות הקודש רק שהוא כפר בעיקר ע"כ אף אתה אמור לו לי ולא לו.

◇

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר וכו'. לכאורה אמאי אמר בלשון נקיבה את פתח. ואפשר לומר הכוונה כי אומרים לפרש בשם הרה"ק מצאנו זי"ע את הפוסק ולמען תספר באזני בן ובן וכו' וידעתם כי אני ד', הו"ל וידעת כי אני ד', היינו הבן, כי לו מספרים, ופי' הוא כי איתא בגמ' קשוט עצמך תחילה ואח"כ קשוט אחרים, וזה הכוונה ולמען תספר באזני בן ובן בן וכו' וידעתם כי אני ד' אמאי לא כתיב קודם וידעתם כי אני ד' ואח"כ למען תספר, אלא משום לרמוז שאם תספר יצ"מ אז אתה תלמוד ממנו ידיעת ד', וזה הכוונה למען תספר באזני בן ובן בן את יצ"מ אז וידעתם עי"ז את ד' היינו שתהי' אתה בבחינת מקבל וע"כ כתיב אצל שאינו יודע לשאול "את" פתח לו לשון נקיבה, כי עי"ז שאתה מספר לו יצ"מ תהי' אתה

בבחינת נקיבה, כי בכל השנה התלמיד בבחינת נקיבה והרבי בבחינת זכר אבל עתה אתה בבחינות נקיבה.

◇

ויגר שם מלמד שלא ירד יעקב להשתקע שם אלא לגור שם. לכאורה קשה הלא אמאי כתיב "מלמד" שהוא משמע שהוא ענין והלכה נחוץ. ואפשר לומר כי היצוה"ר מסית את האדם כשהוא דר במקום שאינו מוכשר להיות ישראל כשר ולעשות מצוות ומע"ט לייאש את עצמו מהמצוות כי הוא תושב בעיר זה, ע"כ בא הרמז שאל ישמע לעצת היצוה"ר כי רק גר במקום זה ואת זאת נוכל ללמוד מיעקב אבינו שגם שהוא לא ירד להשתקע במצרים אלא לגור שם ע"כ כתיב מלמד שהוא באמת ענין גדול בתוה"ק (כ"ק אדמו"ר ז"ל בליל הא' של סדר)

◇

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. האין יכול לומר די אכלו בארעא דמצרים הלא לקמן משמע שלא היו אוכלין מצה במצרים, דאומר מצה זו שאנו אוכלין על שום מה ע"ש שלא הספיק בציצית, אלא צ"ל ע"ש העתיד, ע"כ שפיר יכולין לומר ג"כ השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל היינו ע"ש העתיד.

◇

כל דכפין ייתי ויכול. הוא פלא שעתה אומר כל דכפין ייתי ויכול, אחר הקידוש שאין שם אורחים וגם כבר הכינו כל איש לעצמו את מה שצריך, הלא ה' צריך להכריז זאת לכל הפחות בר"ח ניסן. אלא שבא לרמוז לנו דכתיב בישעי' לא רעב ללחם ולא צמא למים אלא לשמוע דבר ד', היינו מי שרעב לעבודת השי"ת ב"ה בא ויכול כי בכל השנה אינו יכול להכניס את אחרים כמעט שאת עצמו אינו יכול לקרב ולדבק אל השי"ת כי העונות הם מסך המבדיל אבל עתה בליל פסח הקדוש שהשי"ת בעצמו בא לשמוע מאתנו את סיפור יציאת מצרים ואין כאן שום מסך המבדיל ע"כ כל דכפין ייתי ויכול, אין הכוונה רעב ללחם וצמא למים אלא לדבר ד', דיכול לבא קדושה מהשי"ת וכל דצריך ייתי ויפסח היינו שיכול לעלות במעלות הקדושה והטהרה בלילה הזה, ויפסח הוא מלשון דילוג היינו שלא בהדרגה ויכול לקפוץ על מדריגות גדולות, והשי"ת יקיים בנו לא רעב ללחם ולא צמא למים אלא לשמוע דבר ד'.

◇

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. אפשר לומר דהוא קושיא בפני עצמו, והכוונה מה נשתנה הלילה הזה היינו הגלות הזה, כי לילה הוא מרמז על הגלות, מכל הלילות היינו משאר הגליות, כי בכל שאר הגליות ה' זמן קבוע עד מתי ה', למשל גלות מצרים ה' הזמן שנה, הלהגלות [הזה-] הא אין לו זמן מפני מאי? כך הבן שואל ואנו בנים למקום וד' מחויב לנו להשיב במהרה.

◇

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו' משועבדים היינו לפרעה במצרים. לכאורה למה הוצרך הקב"ה בעצמו להוציאם הלא ה' יכול ליתן בלב פרעה שישלח את בני"י כי ה' בידו כמ"ש ויחזק ד' את לב פרעה. ואפשר הטעם משום שאם ה' שולחם פרעה מרצונו אז היינו צריכין להיות לו משועבדי כי כן דרך העולם שמשלמים לאדם את הטובה אשר עשה לו, וז"ש ואלו לא הוציא הקב"ה היינו רקנתן בלב פרעה שישלחם, אז היינו עוד משועבדים לפרעה. לכאורה אמאי לא כתיב עבדים לפרעה, אלא כמו שאמרנו, הגם שלא היינו עוד לו עבדים אבל גם ממש בני"י לא היינו כי צריכין היינו להיות משועבדים בעבור טובתו שעשה לנו, ע"כ הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים בעצמו.

◇

ואפי' כולנו ח'כמים נ'בונים ז'קנים ר"ת חז"ן. אפשר לרמוז בזה שהחזן צריך שיהי' בו כל הג' מדות הללו, ובאמת לא מצאתי עדיין מקום שהחזן הוא בע"ת [בעל תורה?] אבל מכאן יש ראי'.

◇

כ"ב משוקעים בטומאה ח"ו עד שא"א ה' להגאל אותנו עוד הפעם, ועתה שגאל אותנו הקב"ה משם ה' הפתיחה להגאולה העתידה. וז"ש בעבור "זה" היינו לשון זכר שהוא מרמז על גאולה שלימה, הוא בשביל שעשה ד' לי בצאתי ממצרים, היינו שהוציא אותנו משם ע"כ יכול להיות הגאולה העתידה גאולה שלימה.

◆

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חשב את הקץ לעשות. הכוונה אפשר לה' [-להיות] כי באמת לא היו במצרים רק רד"ו שנה וחסר עוד ק"ץ שנה, ואמרו המפורשים שמה שהאבות מצערים בקבר כמ"ש רש"י עה"פ וירעו אותנו המצרים ולאבותינו מכאן שהאבות בקבר מצטערים בצער הבנים, את זה מצרף הקב"ה לתשלום ה' שנה, כי הקב"ה חס על צער האבות בקבר, וז"ש שהקב"ה חשב את הקץ לעשות היינו שהקב"ה מחשב הקץ מה שהאבות מצערים עצמם בקבר הגם שהוא רק במחשבה, "לעשות" כאלו הוא בפועל, וממילא נשלם ה' שנה. ובוה מיושב נמי הלשון דאמר לקמן ויאמר לאברהם "ידע תדע", וצ"ב אמאי כתיב לשון כפל, אלא לרמז למה שאמרנו שבמה שהאבות מצטערים בקבר נשלם ה' שנה, וזה הכוונה ידע היינו יודע שמה שתדע בקבר שלך כי גר יד' זרעך היינו מה שאתה (מצערך) [מצטער] בקבר על בניך שה' גרים זה יד' נחשב אצל השי"ת כמו שעינו אותם ת' שנה.

◆

והוא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד וכו' והקב"ה מצילנו מידם. וצ"ב מאי והוא שעמדה לאבותינו ולנו, האי "והוא" אמאי קאי. ואפשר לתרץ עפ"י צחות כי הזרע קודש הקשה האין יכול לומר הקב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול הלא הקב"ה הוא אל אמונה ואין נוכל לומר שהוא יתב"ש יצוא לשוא לשאול כלי כסף זהב ולא יחזרו להם רק ילכו לדרבם כדי שיקיים בזה הבטחתו אח"כ יצאו ברכוש גדול, ותירץ כי צפה הקב"ה שעתידין ישראל להיות עוד בגלות בין האומות העומדין עליהם לכולתם ע"כ עשה ברצונו הקדוש זאת לצאת גם ברכוש ממון בכדי שיהי' להם במה להפדות א"ע שלא יפגעו בנפשות ח"ו, וזשה"כ וישאלו וגו' היינו בלשון שאלה לפי שאף יד' עתידין להחזירם בגלות הבאים. וז"ש הבעל הגדה והוא שעמדה וקאי על מה שלפניו ומה כתיב מלפניו ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ולבאורה קשה קושיא דה"ק האין שאל הלא צריך לשלם, ועכצ"ל שהוא רק בשאלה שעתידין להחזירם בגלות הבאים וא"כ לפ"ז אנו חייבין להם, וזה שעמד לאבותינו ולנו שנוכל להנצל מיד הצבא ע"י המעלות כי בכל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו היינו שצריכין לעמוד אצל הצבא ואנו נותנין מעות כדי שנוכל. וז"ש הקב"ה מצילנו מידם, כלומר מה שאמר הקב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול ע"י אנו (מצילים) [ניצולים] מידם כי את זה אנו צריכין לשלם להם וע"כ אל ירע לכם שהייתם צריכין ליתן את המעות כי הקב"ה עשה כך כדי (שנוכלו) [שתוכלו] להנצל מידם.

◆

צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל. מאד קשה להבין זאת הלא בעה"ג [-בעל הגדה] רצה לספר לנו בגנות של פרעה, ועתה אומר את שבוט שהוא אינו כמו לבן הארמי. ועוד האין בא לבן בהגדה. אבל יש להבין ענינו כי אדרבה הוא גנות ורשעות גדול מפרעה מכח זה שלא גזר רק על הזכרים כי לבן הארמי גזר על כל ישראל וזה ידועה לכל שא"א להיות הגזירה כי העולם אינו יכול לוהתקיים בלא ישראל וממילא זה לא ה' רשעות כ"כ, אבל פרעה ה' רוצה לעשות הגזירה עפ"י שכל שנתקיים גזירתו היינו שקודם לא יגזור רק על הזכרים ולא על כל ישראל ואח"כ יעקור את הכל ח"ו, אבל ביטל את גזירתו, עכ"פ שפיר מביא זאת לכאן ומדבר באמת מגנות של פרעה.

◆

ונצעק אל ד' אלוקי אבותינו כמ"ש ויהי בימים ההם וגו' ותעל שועתם אל האלוקים מן העבודה. וצ"ב למה הביא ע"ז אי' מפסוק אחר הלא הוא פסוק ב' כי תבא, ועוד מאי אולמא האי מהאי. ואפשר לומר דהנה כבר דברנו מזה שבמצרים ה' להם שני גליות, גלות הגוף וגלות הנפש, והם צעקו

וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח. הכוונה כי "זה" הוא הקב"ה כמ"ש זה אלי, "משובח" כתב (בר"י סידר) [בסידור האר"י] שהוא חסדים, היינו שהקב"ה משפיע חסדים הרבה למי שמספר ביצ"מ. וז"ש וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה היינו הקב"ה משפיע חסדים טובים.

◆

מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק. חידוש פלא האין נמצאו ביחד כל הני רבנן, וכי כולן היו מבני ברק. ואפשר שבאו ביחד באסיפה לפעול איזו ישועות לבני.

◆

מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה עד שבאו תלמידים וא"ל רבותינו הגיע זמן ק"ש ש"ש. שמעתי מאבי ז"ל זי"ע לפרש עפ"י מה דאיתא בזה"ק שבלילה הזה ה' אור כמו ביומא דתקופת תמוז ומסתמא ה' רבנן הקדושים כשהיו מספרים יצ"מ היו מושכים על עצמם ג"כ את האור הגדול שה' במצרים וממילא הוה נהיר האי לילא כיומא דתקופה דתמוז. וז"ש והיו "מספרים" היינו שהיו מאירים מלשון ספיר גזירתם בעבור סיפור יצ"מ כל אותו הלילה ה' להם אור בביתם כנוכח, משא"כ התלמידים לא הרגישו בהאור אשר המשיכו רבותיהם ע"ע באותו הלילה כי לא היו עדיין במדרגה זו, ע"כ כשהאיר היום באו וא"ל הגיע זמן ק"ש ש"ש. ועפ"ז נוכל להבין האין יכולין למול באותו הלילה הלא אין מליץ בלילה, אבל עתה שה' אור דתקופת תמוז שפיר יכולין למול.

◆

מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ט וכו' והיו מספרין ביצ"מ כל אותו הלילה. לבאורה למה צריך לומר זאת שהם היו מספרין ביצ"מ וכי זה ה' ההו"א שלא יספרו. שמעתי מאבי ז"ל זי"ע הטעם כי הוא חשב שעפ"י חשבון שפיר היו הם פטורים כי ר"א ה' כהן ור"י ה' לוי כדאיתא בגמ' ב"מ ד' י"א ע"א אמר ר"ג מעשר שאני עתיד למוד ניתן ליהושע ופירש רש"י כי ר"י לוי ה', וראב"ע כהן ה' וידוע הוא ששבט לוי לא היו עובדין במצרים, וע"כ שפיר ה' ההו"א שלא יהא צריכין לספר ביצ"מ, ואעפ"כ היו מספרין, את זה בא להשמיענו הבה"ג [-הבעל הגדה].

◆

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד"א אתכם אף אתה אומר לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. אפשר לבאר ענין השאלה והתשובה בזה האופן, כי הוא שואל על מצוות שהוא מדאורייתא ע"כ אמר מה העדות אשר "צוה ד"א" היינו שהוא צווי מהשי"ת ב"ה, ע"כ משיבין לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר אתה שואל רק על מצוות שהוא מדאורייתא ואין סובר מצוות מדרבנן, הלא אין מפטירין אחר הפסח הוא רק מדרבנן כמ"ש ה' בפסחים כדי שיאכל את ק"פ על השובע, וא"כ הכל חד הוא בין דבר שהוא מדרבנן או מדאורייתא, ואת זו אנו צריכין לרמוז לו כדי שידע שעשו את הדברי סופרים כעין דאורייתא ולא יזלזלו בו.

◆

תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים. ואפשר לפרש את שאלתו כי באמת הוה אינו תם פשוט אלא אדרבה כמ"ש גבי יעקב אבינו שה' גם כן תם, וכן שאלת מה זאת היינו מפני מה נאמר זאת שהוא לשון נקיבה כלומר אמאי כתיב כל גאולה מצרים בלשון נקיבה כמ"ש שירה חרשה, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים ולא ה' עדיין הגאולה ע"כ כתיב בלשון נקיבה, אבל בגאולה העתידה כתיב לשון זכר שיר חדש כי אז יהי' הגאולה שלימה בב"א.

◆

ושיאנו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא בעבור "זה" עשה לי בצאתי ממצרים. הנה כאן כתיב לשון "זה" שהוא לשון זכר שמרמז על הגאולה שלימה, הלא עדיין לא ה' הגאולה שלימה (כנוכח בדבור הקודם). ואפשר שמרמז לגאולה מצרים ה' הגורם והפתיחה שיהי' הגאולה העתידה גאולה שלימה כי אם לא היינו נגאלים ממצרים אז היינו

ושאלו אותו מה אתה למדת אצלו כי אז הי' (מתנגדות) והתנגדות להחסידות כי סברו שהוא דרך אחרת, והשיב להם שלמד שיש ד' אחד בעולם, וא"ל זאת אתה צריך ללמוד אצל רבך הלא אפילו המשרת(ית) יודע זאת, וקראו את המשרת(ית) ואמר מה שהיא יודעת, אמר אותו חסיד היא אומרת אבל אני יודע. וז"ש "אחד מי יודע" היינו האחד יחיד ומיוחד מי יודע דווקא, ע"ז השיב אחד אני יודע היינו בנ"י יודעים באמת את האחד אבל האו"ה הם (אומרים רק) ורק אומרים כן.

◆

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. איתא בערוה"ב הפשט כי איתא שבי"ד התקין שיהא יום הנהגה כולו אסור מ"ט מהרה יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד וכו', וקשה הא קיימ"ל כר"א דאמר בתשרי נברא העולם, הגם דלענין תקופות קיימ"ל כר"י והוא מניסן, אבל אפשר לחלק ע"פ מ"ש הי"מ דהיכא דיש נ"מ לדינא אז אמרינן הלכה כר"י, משא"כ במידי דלא באנו לדין הלכה למעשה הדרינן להב"ק דהלכה כר"א בכ"מ, ע"כ שענין תקופה דאנו דנין לנפק"מ היוצא לדינא הלכה כר"י משא"כ בתפילה שפיר מצינן כר"א דהא יצאה ב"ק שהלכה כמותו. עכ"פ כיון דקיי"ל בזה כר"א למה לי לחוש שיבנה ביהמ"ק בחמיסר סמוך לשקיעת החמה. ואפשר ליישב עפ"י מש"כ התוס' גבי הריני נויר ביום שכן דוד בא אסור לשתות יין כל השנה, והקשה דהו"ל למשרי כל ימות השנה חוץ מניסן, ותיירץ דלא פליגי ר"י ור"א רק אם הגאולה תהי' בעתה אבל אם הוא באופן זכו אחישנה אז כל יומא ויומא זמנא הוא, וזה שחייש ריב"ז מהרה יבנה ביהמ"ק כי אנן קיימ"ל בזה האופן כר"א וחיישינן שמא יהי' בבחינות אחישנה דהיינו במהרה יבנה אבל לזה שיבנה בחמיסר סמוך לשקיעת החמה לא הי' לנו לחוש באמת.

והנה בע"פ אנו מבערין כל חמירא מבחוץ וגם החמץ מבפנים שאור שבעיסה ראוי לחפש אחריו בחורין ובסדקין לבער ולבטל מרשותיו ובליל שמורים השי"ת מאיר לנו באור פני מולך חיים ומסתמא כל אחד אשר נשמת רוח חיים באפו מתעורר לשוב (דברים הללו חזר כמה פעמים כ"ק אדמו"ר זי"ע ואמר בלשון ברור מסתמא) וא"כ נהי דקיי"ל בתשרי עתידין להגאל מ"מ אפשר להיות בבחינות אחישנה לכן אנו מבקשים מהרה יבנה ביהמ"ק והיינו יבנה ביתו בקרוב (זאת אמר כ"ק אדמו"ר ז"ל בליל ב' של הסדר).

סא◆

שרוצים לדבק בד' אלוקי אבותינו, וע"כ כתיב ונצטק סתם שלא כתיב על מה צעקו רק אל ד' אלוקי אבותינו היינו שרוצים לקשר עצמם בהשי"ת, ועדיין מנלן שצעקו היינו על דבקות השי"ת אפשר שלא צעקו רק על גלות הגוף, ע"ז מביא ראי' מפסוק האחר ששם כתיב ויצעקו ותעל שועתם אל האלוקים מן העבודה, ופירשו המפרשים הם צעקו על שני דברים, א' שרוצים לדבק עצמם בהקב"ה ויעוד מהעבודה הקשה אשר מעבידים אותם, ומה שצעקו שהם רוצים לדבק עצמם בהשי"ת הי' עולה יותר אל השי"ת ב"ה, וז"ש ותעל שועתם אל "האלוקים" היינו מה שצעקו בשביל דבקות בה' הוא הי' עולה יותר "מן העבודה" היינו יותר מממה שצעקו בעבור העבודה, ע"כ מביא הבעה"ג [הבעל הגדה] ראי' שפיר מפסוק זו כי מכאן הוא ראי' שהפשט של ונצטק הי' בשביל שרוצים לדבק אל ד' אלוקי אבותינו.

◆

אני ולא השליח אני ד' ולא אחר. וקשה למה כפל בלישנא למימר ולא השליח ולא אחר הלא חז' הוא. אפשר לומר שבא לרמז שאל תאמר שכל הטובות אשר נעשו לישראל הי' בשם הוי' ב"ה אבל מכת מצרים הי' בשם אחר היינו בשם אלוקים, אלא הכל הי' בשם אחד היינו שם הוי' ב"ה, וז"ש הבה"ג [הבעל הגדה] אני ד' אני הוא ולא אחר כלומר ולא בשם אלוקים הי' מכת מצרים, הכל בזה השם הוי' ב"ה, כי כשעשה השי"ת טובה לישראל זהו בעצמו רעה למצרים.

◆

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום וכו'. הדקדוק מבואר שאמר כפולה ומכופלת. אבל אפשר לומר שע"כ כתיב בכפל כי ע"י שנתן לנו הקב"ה התורה יש מזה הנאה כפולה, אחד מזה שנתן לנו הקב"ה התורה והמצוות ומע"ש, ושנית יש לנו הנאה מזה שהקב"ה משמח עמנו שעושים מצוותיו.

◆

מרור זה שאנו אוכלין על שום מה על שום שמררו מצרים את חיי אבותינו וכו'. וצ"ב הלא מקודם הי' ראוי שיהי' אכילת המרור לזכר המרירות דוימררו את חייהם שהי' מקודם ואח"כ אכילת הפסח והמצה שהוא זכר לגאולה שהי' אח"כ, וצ"ע.

◆

אחד מי יודע אחד אני יודע. הכוונה שבאמת צריך לידע דווקא את האחד יחיד ומיוחד ית"ש כמו שמספרים שפעם אחת בא חסיד לביתו מהרבי שלו

מסקי הלכות

המשך מהלכות ערב פסח שחל בשבת והלכות ליל הסדר שחל במוצאי שבת

יב. מקום אכילת סעודות שבת בערב פסח: ישתדל לקדש ולאכול במקום שדולקים בו נרות שבת (עי' שו"ע סי' רע"ג ס"ז), ומותר לעשות קידוש ולאכול כזית פת (ולכתחילה יש לאכול יותר מכביצה) בחדר אחד ולהמשיך את הסעודה בחדר אחר אפילו כשאנו אוכלים שם פת (דלצורך מצוה מותר לעקור ממקומו אפי' כשאנו מצווה עוברת כמו"כ בבה"ל סי' קע"ח ס"ב ד"ה עוברת בשם המאור וזה נחשב ג"כ צורך מצווה שלא יתפזר החמץ עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' מ"ח, ויכול גם לעשות קידוש בחדר שאוכל בו את מאכלי הפסח כשבדעתו לאכול את הפת בחדר אחר בבית זה גם כשאנו רואים במקום אכילת הפת את מקום הקידוש ונחשב כקידוש במקום סעודה וכנפסק להלכה בשו"ע ורמ"א סי' רע"ג ס"א ומשנ"ב סק"ח) ובחדר השני יאכל מאכלים שנתבשלו בכלי פסח [ואינו צריך לברך על דברים הבאים מחמת הסעודה כבשר ודגים וכדומה שאוכל בחדר השני דאין זה נחשב כסילק ידיו מן הפת המבואר בסי' תע"ז ס"ב שצריך לברך על המאכלים ברכה ראשונה ואחרונה] ויחזור לברך בהמ"ז בחדר הראשון שאכל בו את הפת (וא"צ לאכול שם שוב מן הפת ובשו"ת מנחת יצחק ה"ל נראה שהסכים להשוואל שבכה"ג שחוזר למקום הראשון צריך לכתחילה לאכול שם שוב כזית פת), או שיאכל מעט פת בפינת החדר השני ואז יוכל לברך שם בהמ"ז (כך משמע מסתימת הפוסקים עי' שו"ע סי' קפ"ד ס"ב ומשנ"ב סק"ט, אמנם בפמ"ג משב"ז סי' קע"ח סק"ט כ' דאפשר דבכה"ג שהיתה דעתו להמשיך הסעודה במקום השני צריך לאכול שם לכתחילה כזית פת ורק כשלא היתה דעתו מעיקרא לצאת סגי באכילת מעט פת, ועי' בכל זה באריכות בברורי הלכות בשבוע שעבר).

יג. פת ולחם משנה בסעודות שבת ערב פסח: יש לקיים את סעודות השבת באכילת פת חמץ וכפי שנהגו כל הדורות, ואסור לאכול מצה כל היום (רמ"א סי' תע"א ס"ב ומשנ"ב סק"ב דמצה שיוצאים בה בלילה אסורה באכילה כל היום, והיינו מעמוד השחר), וקטן שאינו מבין מסיפור יצי"מ מותר להאכילו מצה (רמ"א שם), ואם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה (משנ"ב שם סק"ג), וכשיודע לשאול מה נשתנה ומבין הענין נחשב לידע מסיפור יצי"מ (מבית לוי מועדי השנה פע"ו הערה י"ז ממרן זצ"ל והיינו מבין ד"ה ואף שבב"ג ג"כ יודע זה לא נחשב כידוע).

אין לעשות לצורך שבת זו מצה עשירה (עי' בברורי הלכות הכרעת מרן זצ"ל דכן המנהג, ולצורך קטן או חולה קצת יש להקל), או מצה שנאפית שלא לשמה (מבית לוי שם הערה י"ח בשם מרן זצ"ל שכן סתימת הפוסקים והמנהג בסי' תמ"ד), וכן אין לקחת קמח מצה וללוש בין או בשמן לצורך סעודות שבת (וכמ"ש רמ"א סי' תע"א ס"ב דאינה נקראת מצה עשירה ומדינא אסור לאוכלה בע"פ), וכן עוגות הנאפות מקמח מצה אין לאכול בער"פ (שבה"ל ח"ח סי' קי"ז).

יד. צירוף מצה ללחם משנה: מי שאין לו לחם משנה של חמץ יכול לצרף ללחם משנה מצה כשירה לפסח ויזהר שלא יגעו זה בזה (מבית לוי שם הערה כ' דבשעת הדחק ד' מרן זצ"ל שיכול לצרפו ללח"מ וכ"כ באגרות חזו"א ח"א מכתב קפ"ח), אבל מצות מצוה המוכנים אין לטלטל משום מוקצה (כ"כ בפמ"ג (סי' תמ"ד א"א סק"א, תע"א א"א סק"ח, ש"ח א"א סק"י) דשאר מצות יכול ליתן לגוי או לבע"ח אבל אלו אינו רוצה ליתן והוי מוקצה ובא"א בוטשאטש סי' ש"ח דאינו מוקצה אם יש לו שלא בצמצום דחזי לקטנים אלא שנכון להחמיר).

טו. תפילת שחרית בשבת: משכימים להתפלל ואין מאריכין כדי שיהא שהות לאכול סעודות שבת קודם סוף זמן איסור אכילת חמץ, אומרים את הפייטם של שבת הגדול (עי' פמ"ג סי' ת"ל מ"ז סק"א וא"ר שם סק"ב ובליקוטי מהר"ח, בשנים תשנ"ד תשס"א ותשס"ה אמר מרן זצ"ל לומר בפיוט אלקי הרוחות רק מיין כי יתאדם כי חלק מההלכות שם כגון הגעלת כלים לא שייך עתה, ויש נוהגים לומר החלק הראשון בשבת הקודמת), ומפטירין וערבה (עי' לבוש סי' ת"ל ושו"ע הרב שם ס"ג ובסידור יעב"ץ שכן נוהגין).

טז. סעודות יום השבת: מי שיכול טוב שיחלק את סעודת שחרית לשתיים דהיינו שלאחר שאכל חלק מהסעודה יברך בהמ"ז ויפסיק הפסק גמור [שיקום וילך וימתין מעט כ-10 דקות] ושוב יטול ידיו לסעודה ג', וכל זה אם יש לו מספיק זמן ולא יבוא לאכול חמץ לאחר זמן איסורו (לד' השו"ע סי' תמ"ד ס"א יאכל בשחרית סעודה אחת מחמץ דסעודה ג' זמנה אחר המנחה ולכן יש לאכלה קודם שעה עשירית ממצה עשירה וברמ"א דלמנהגינו שאין אוכלים מצה עשירה יקיימה במיני פירות או בבשר ודגים, ובמשנ"ב סק"ח דטוב לחלק סעודת שחרית לשתיים ד"א שיוצא בזה סעודה ג', ועי' בשעה"צ סי' רצ"א סק"ז).

מי שקשה לו לחלק את הסעודה לשתיים יקיים סעודה ג' אחר חצות היום בבשר ודגים או תבשיל של פסח וכשאין לו יוצא גם יד"ח גם בפירות (רמ"א הנ"ל), גם מי שחילק את הסעודה לשתיים יקיים סעודה ג' לאחר חצות בתבשיל או בפירות וכשאוכל לאחר שעה עשירית לא יאכל אלא מעט כדי שיאכל מצה בלילה לתיאבון (משנ"ב שם).

יזהר לסיים את אכילת החמץ קודם זמן איסור אכילת חמץ (עי' מבית לוי שם הערה כ"ו בשם מרן זצ"ל שיכול להמשיך לאכול לאחר זמן איסורו מאכלים כשרים לפסח לאחר נקיון הפה ואי"ז נחשב להיחם הדעת ויברך בהמ"ז לאחר גמור הסעודה).

יז. נקיון הפה והשיניים משיירי החמץ: ניקה בסיום האכילה את הפה והשיניים (וטבעות השיניים) משיירי החמץ (עי' אורחות חיים ספינקא סי' תל"ג סקט"ז), ויכול לצחצח את הפה במברשת שיניים יבשה לאחר שטיפת הפה במים ופליטתם מהפה ובלבד שלא יחא פסיק רישא בהוצאת דם מהחניכיים, ומהיות טוב אם אפשר שתהא המברשת מיוחדת לשבת (שבה"ל ח"ה סי' מ"ה וח"א סי' קט"ז אות י"ז), מי שיש לו שיניים תותבות ואכל בהם חמץ בשבת ידחם במים יעירם מן המים וישפשם במברשת שיניים יבשה.

יח. ביעור ובטיול חמץ: אחר הסעודה יאסוף הפירורים שנשארו ע"ג השלחן, ינער את בגדיו, ויבדוק אם לא נשארו פירורים בקפלי הבגדים, יטאטא את מקום האכילה במטאטא של חמץ ולא בנקי של פסח [בדרך שמוותר בשבת דהיינו שהמקום מרוצף והמטאטא רך], ויניקה את המטאטא אח"כ שלא בידיו, ויניחנו במקום מוצנע או במקום

הנמכר לגוי, אבל חצר אסור לטאטא, וכן אסור לשטוף את הרצפה, ומותר לשפוך אקונומיקה ע"ג פירורים במקום שאינו יכול להוציאם ולזרוקם כדי לפוסלם מאכילה (דאקונומיקה אינה מוקצה בשבת שמותר לנקות בה כיור שהתלכלך).

יצניע את כל כלי החמץ במקום הנמכר לנכרי.

לפני זמן הביעור יבער את החמץ והפירורים שנשארו והדרך הטובה ביותר היא לזרוקם בבית הכסא (שיירותים) ואף שיכול להניחם בפחי אשפה שברחוב אין כדאי לעשות זאת כדי לא להביא לידי מכשול אבל בפחי אשפה שבחצירו אסור לזרוק את החמץ, את הכלים החד פעמיים יזרוק לאשפה.

לפני סוף זמן הביעור מבטל את החמץ באמירת כל חמירא (שו"ע סי' תמ"ד ס"ו ומשנ"ב סק"ב), ויכול גם לומר את היהי רצון שאומרים אחר הביטול (מבית לוי שם).

חמץ שנשאר לאחר זמן איסורו הרי הוא מוקצה ואסור לטלטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט ומבערו (שו"ע סי' תמ"ד ס"ה וע"ש במשנ"ב סק"ב) דלאחר שעה חמישית יכול לומר לגוי שיזרוקו לבית הכסא).

יט. אמירת ההגדה בשבת אחה"צ: המנהג לומר ההגדה בזמן מנחה כמו שאומרים בכל שבת הגדול (משנ"ב סי' ת"ל סק"ב מאחרונים).

כ. איסור הכנה משבת ליו"ט: אסור לעשות במשך כל היום שום הכנה לצורך ליל הסדר כולל הוצאת מוצרים קפואים מבושלים מהמקפיא (עי' מבית לוי שם הערה כ"ט דבשעה"ד במקומות ציבוריים יש להקל להכין ע"י נכרי, וע"ע בחיי"א כלל צ"ט אות א' וכלל קנ"ג אות ו' דבשעת הדחק יש להקל בהכנה קלה כהבאת יין אם מביא בעוד היום גדול שאינו ניכר שהוא לצורך הלילה).

כא. אמירת ברוך המבדיל והדלקת הנרות: נשים שאינן מתפללות מעריב או שהתפללו ושכחו לומר ותודיענו תאמרנה ברוך המבדיל בין קודש לקודש קודם שידליקו נרות ויעשו מלאכה.

נשים הרגילות להדליק נרות יו"ט בכל יו"ט קודם כניסת החג (ולא קודם הקידוש), יזהרו שלא להדליק עכשיו נרות רק לאחר שבדאי יצאה השבת.

את המתכת שנשאר בזכוכית אחרי הדלקת נירונים יש להוציא לכתחלה ע"י דבר אחר ולא בידים (ברעק"א סי' תק"א על ה"ט סק"ז) כ' להתיר הוצאת פתילה ישנה ביו"ט כדי להכניס חדשה דטלטול מוקצה לצורך אוכל נפש ושמחת יו"ט שרי וכמש"כ הרמ"א סו"ס תק"ט, ואף בזה"ז שיש מאור החשמל יש להקל, ומ"מ לכתחילה יוציאנה שלא בידים).

הנהוגות לברך שהחיינו בהדלקה מברכות גם בהדלקת הנרות בליל הסדר, ועיין להלן כיצד ינהגו בקידוש.

כב. הכנת צרכי הסדר למי ששכח להכין בערב שבת: זרוע - יצלה ע"מ לאוכלה למחר, ביצה - יבשלה ויצלה ע"מ לאוכלה בלילה או למחר, תמכא [חרין] - ישנה בטחינתו שיטחון ע"ג מפה או שולחן ולא לתוך קערה או שיהפוך את המגדרת [פומפיה], חרוסת - ידוך בשינוי מעט (כדלעיל) ומותר לערב בו יין כדרכו, מי מלח - ישנה מעט שיתן בכלי קודם מים ואח"כ מלח (כ"כ בחיי"א כלל ק"ל בדיני הסדר ס"א אמנם סתימת הפוסקים דאי"צ שינוי במי מלח ביו"ט).

כג. קידוש יקנה"ז: בקידוש ליל יו"ט אומרים יקנה"ז ומסיימים בהבדלה בחתימה המבדיל בין קודש לקודש, אם סיים בחתימה המבדיל בין קודש לחול לא יצא (שבה"ל ח"ח ס"ח קי"ח, ועי"ש שנטה לומר דלא חשיב הפסק בין בפה"ג לטעימה ונשאר בצ"ע).

נשים יכולות לומר ברכת הבדלה בקידוש ולשנות מהכוס (מבית לוי שם הערה ל"ה דכן המנהג ויכולות גם לשנות כיוון שעשו על כוס זה גם קידוש), ויכולות לברך גם ברכת בורא מאורי האש (שבה"ל ח"ז סי' ע"ז אות ב' ודלא כמו שנוטה בבה"ל סו"ס רצ"ו), אבל לא יברכו שהחיינו אם כבר בירכו בהדלקת הנרות, ומ"מ אם בירכה בטעות שוב פעם לא הוי הפסק (עי' שבה"ל ח"ג סי' ס"ט ובהוספות על הגליון במהדורת תשס"ב ומבית לוי שם הערה ל"ו).

מנהג מרן זצ"ל לברך ברכת בורא מאורי האש על נרות יו"ט שעל השולחן מבלי לקרוב זה לזה ומבלי להסתכל בצפרניים (ועי' מבית לוי שם הערה ל"ז מומרן זצ"ל שמן הדין אין חשש מכבה בהפרדת הנרות וכ"כ להלכה בשבה"ל ח"א סי' קכ"ח בהערות לס' תק"ב ס"ב ד"ה יו"ט, ומ"מ לעצמו החמיר וברך על נר בלא אבוקה דמעיך הדין יכולים לברך עליו דאבוקה הוא רק מצווה מן המובחר).

כד. שכח להבדיל על כוס הקידוש: שכח להבדיל על כוס ראשון יבדיל על כוס שני [נוצר קודם אכילת הכרפס להשו"ע הרב (סי' תע"ג ס"ז) יאכלנו קודם הבדלה והבה"ל (שם ס"א ד"ה עד שהתחיל) כתב דאולי עדיף בכה"ג להבדיל על הכוס ונשאר בצ"ע].

נוצר לאחר שתיית כוס שני יבדיל על הכוס בלי לברך בפה"ג [אם לא היתה דעתו שלא לשנות עוד יין בתוך הסעודה].

נוצר תוך ברהמ"ז יבדיל על כוס שלישי, נוצר לאחר שתיית כוס שלישי יבדיל על כוס רביעי, ואם נוצר לאחר שתייתו יבדיל על כוס חמישי ויברך בפה"ג שכבר הסיח דעתו משתייה (שו"ע סי' תע"ג ס"א ומשנ"ב שם ס"ק ד"ה).

כה. נוסח ברכת אשר גאלנו בליל הסדר שחל במוצאי שבת: יש נוהגים בשנה זו שער"פ חל בשבת לומר בברכת אשר גאלנו ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים ודלא כבשאר השנים שאומרים מן הזבחים ומן הפסחים (עי' במשנ"ב סי' תע"ג בשעה"צ סק"פ דכן ד' ה"ט) כיון שאין מקריבין בשנה זו זבחי חגיגה, אבל בשו"ת כנסת יחזקאל כ' דאי"צ לשנות דהוא תפילה לשנים הבאות וע"ע בשע"ת שם).

בידורי הלכות

אכילת מצה עשירה בסעודות שבת שחל בערב פסח

פירות ומי פירות אין מחמיצין, אין כוונתו דאין מחמיצין כלל אלא דאינו חמץ גמור שחייבין עליו כרת אבל חמץ נוקשה הוי, אמנם לר"ת (המובא בתוס' לה: ד"ה ומי פירות אין מחמיצין) ועוד ראשונים עיסה שנילושה במי פירות בלבד (בלא מים) אינה מחמצת כלל ואפי' אם תשהה כל היום בלא עסק והא דאמרין בברייתא לו. אין לשין עיסה בפסח בין ושמן ודבש ואם לש רבן גמליאל אומר תשרף מיד וחכמים אומרים יאכל וכו' מיירי כשעירב בה מים דבאופ"ז ממהרת

שאלה: האם ראוי לאכול מצה עשירה בסעודות שבת שחל בערב פסח כדי

שלא יתפור חמץ גמור בבית?

האם מי פירות מחמיצין

תשובה: נחלקו הראשונים האם עיסה שנילושה במי פירות יכולה להחמץ,

לרש"י (פסחים לו. ד"ה אין לשין את העיסה) הא דאמר ריש לקיש (לעיל לה.)

עיסה שנילושה בין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת משום דהוי להו מי

להחמיץ יותר מעיסה שנילושה במים לחודיהו, ובטור ס' תס"ב ס"א הביא שי הראשונים וכו' דדעת הר"ף שגם במי פירות שמעורבים בו מים מותר ללוש, ומ"מ גם להמתירים ללוש במי פירות לחוד או אפי' כשמעורב בהם מים א"א לצאת בהן יד"ח מצה בליל ראשון ושני (בחו"ל) דלחם עוני בעינן, [ועי"ש בב"י שאין טעם באלו הנוהגים שלא לאכול מצה עשירה כלל ביום ראשון ושני (בחו"ל) של פסח מגזירה שמא יבואו לאיחלופי ולאכול ממנה מצות חובה כמו שכתב הכלבו, דאין לאסור ולגזור בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד ולא החכמים האחרונים], ובסוף הענין כ' הב"י דלענין הלכה המנהג הפשוט ללוש במי פירות בלא תערובת מים דמי פירות בלא מים אין מחמיצין ובד"מ סק"ג כ' ואני לא ראיתי מנהג זה במדינות אלו מימי (ולא כ' מהו טעם המנהג).

פסק השו"ע והרמ"א בלישה במי פירות והמנהג בפסח ובער"פ

ובשו"ע שם ס"א פסק המחבר כר"ת דמי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל ולכן מותר לאכול מצה שנילושה במי פירות אפי' אם שהתה כל היום אבל אין יוצאין בה יד"ח מצה בלילה הראשון דלחם עוני בעינן, ובס"ב שם פסק המחבר דמי פירות עם מים ממחרים להחמיץ יותר משאר עיסה ולכן אין ללוש בהם ואם לש בהם יאפה מיד, ובס"ד שם כ' הרמ"א ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות ואפי' לקטוף המצות אין נוהגין רק לאחר אפייתן בעודן חמין, ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצורך חולה או זקן הצריך לזה (וגם כאן לא כ' הרמ"א טעם המנהג), והנה מדברי הרמ"א הללו דקאי אדברי המחבר דמיירי בפסח אין ללמוד לאסור אכילת מצה הנילושה במי פירות בער"פ עד הלילה, אבל מדברי הרמ"א בס' תמ"ד סה"א נראה דגם בער"פ אין לאכול מצה עשירה דהמחבר שם כ' שבער"פ שחל בשבת משיירין מזון ב' סעודות בלבד משום דסעודה ג' זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה (שאסור לאכלה בער"פ כדי שיאכלנה בלילה לתיאבון) ולא בחמץ ולכן צריך לקיימה במצה עשירה, וכ' הרמ"א דבמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה וכדלקמן ס' תס"ב קיימנה בפירות או בבשר ודגים, ובחק יעקב שם סק"א כ' בתחילה דלכאורה אין ענין דהכא דומה לסי' תס"ב דרק בפסח נהגו כן משום חשש שמא יאכלנה בלילה הראשון ודומיא דמנהג שהביא בב"י שם מכלבו שאין אוכלין מצה עשירה בב' ימים הראשונים אבל הבו דלא לוסף עלה בער"פ דאסור באכילת מצה ואין לחוש דאית' לאחלופי לצאת בו יד"ח בלילה הראשון ועכצ"ל דכוונת הרמ"א היא שכיון שהמנהג שלא לאפות לפסח מצה עשירה לא אטרחוהו לאפות במיוחד לצאת יד"ח סעודה ג' (וכ"כ בערוך השולחן ס"ה), אמנם לבסוף כ' דבמהרי"ל ובהגהות סמ"ק כתבו דגם בער"פ אין לאכול מצה עשירה מחשש שמא עירבו בה מים ולא עביד בה שימור משום שסבר שלש במי פירות לבד והחמיצו וא"כ י"ל דאחר זה נמשך הרמ"א, ולפי"ז נמצא שגם בער"פ לאחר חצות אין לאכול מצה עשירה לד' הרמ"א.

השגת הנודע ביהודה על דברי הרמ"א

והנה בשו"ת נודע ביהודה קמא או"ח סימן כ"א האריך בענין איסור חמץ נוקשה אם הוא אסור בער"פ וכן בדין מצה עשירה שנוהגין שלא לאכלה בפסח אם גם בער"פ אסורה, והוכיח שם בתחילה באריכות דלמ"ד שחמץ נוקשה אסור בפסח רק מדרבנן אין לאסרו בער"פ דהו"ל גזירה לגזירה ואפילו למ"ד דהוא מדאורייתא אין לאוסרו רק משעה שישית והלאה אבל בשעה חמישית הוא מותר באכילה, ובהמשך דבריו דן הנו"ב בדין אכילת מצה עשירה בער"פ והבין הנו"ב בפשיטות דטעם מנהג איסור אכילת מצה עשירה בפסח הוא משום שחששו לרש"י דמי פירות מחמיצין ודינם כחמץ נוקשה והאריך להוכיח דכדי

ליישב שי' רש"י מקו' התוספות בפסחים ובמנחות מוכרחים לומר דס"ל לרש"י דחמץ נוקשה אסור רק מדרבנן, ומעתה אי אפשר לתפוס תרי חומרי בהדי הדדי דאם נחוש לשיטת רש"י דמי פירות מחמיצין אין שייך לאסור מצה עשירה בער"פ דלשיטתו חמץ נוקשה אסור רק מדרבנן וממילא אינו אסור בער"פ דאם חמץ נוקשה אסור רק מדרבנן אין הוא אסור בער"פ, ולפי דבריו אלו תמה על הרמ"א בס' תמ"ד ס"א שכ' שלמנהגינו א"א לקיים סעודה ג' בער"פ שחל בשבת במצה עשירה כדלקמן ס' תס"ב ולהנ"ל אין ראיה מהתם דמיירי בפסח להכא דאיירי בער"פ, וסיים דלמעשה כיון שהורה הרמ"א אין להקל אחר חצות אבל קודם חצות נראה שגם להרמ"א יש להתיר והמורה להתיר כל היום לא הפסיד אם הוא לצורך קצת אפילו אינו לצורך חולה וזקן (והובאו דבריו בקצרה בשערי תשובה סימן תמ"ד סק"ב).

יישוב השואל ומשיב על קושיית הנו"ב

אמנם בשו"ת שואל ומשיב קמא ס' קע"ה תמה על הנו"ב דהיכן ראה דטעם המנהג שלא ללוש מצה עשירה הוא משום שחשו לשי' רש"י דהרי בחק יעקב (הנ"ל) הביא מהרי"ל וסמ"ק דטעם המנהג הוא מחשש שמא נתערבו מים במי הפירות והחמיצו כשלא נזהר לאפותם מיד משום שסבר שלש רק במי פירות, ולטעם זה לא קשיא כלל קושיית הנו"ב (שהרי גם אם מי פירות מעורבין במים נחשבים כחמץ נוקשה יכולים אנו לסבור דחמץ נוקשה אסור בפסח מדאורייתא), [ועי"ש שהקשה דהרמ"א בס' תע"א ס"ב סותר למש"כ בס' תמ"ד דעל מש"כ המחבר דקודם שעה עשירית יכול לאכול מצה עשירה הוסיף הרמ"א אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסור לאכול כל היום ומסתימת דבריו משמע דקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה], ובאמת שהגר"א בס' תס"ב סק"י כ' דטעם המנהג הוא משום חשש עירוב מים וגם משום שחששו לד' רש"י וכ"כ המשנ"ב בשמו (סקט"ו שם), אבל החזו"א באו"ח סימן קכ"א סקי"ב כ' דטעם המנהג הוא רק משום חשש עירוב מים ולא כמש"כ הגר"א שחששו לשי' רש"י דיש להקשות עליו מכמה סוגיות.

המנהג למעשה כהכרעת מרן זצ"ל

ולפי כ"ז גם אם נכריע לחומרא דאין לאכול מצה עשירה משעה רביעית ולמעלה וכפשטות דברי הרמ"א (ודלא כנו"ב) עדיין לא מצינו בדברי הרמ"א איסור לאכול מצה עשירה לפני שעה רביעית בזמן שמותר לאכול חמץ ואם כן העצה הטובה ביותר מחשש פיזור החמץ בבית הוא לאכול מצה עשירה ולצאת בזה יד"ח סעודות שב"ק (וכיון שקובע עליו סעודה מברכים עליו המוציא ובהמ"ז) אלא שכ' מרן זצ"ל (מכתבי תורה סו"ס מבית לוי על מועדי השנה סי' ה') שאין נוהגין לאכול מצה עשירה בער"פ כלל ועיין בספר מבית לוי שם פרק ע"ו הערה י"ח שהוסיף מרן זצ"ל דאף שממש"כ הרמ"א בס' תמ"ד אין הכרח לאסור עד שעה רביעית מ"מ המנהג שלא לאכול כלל, ובשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קט"ז אות י"ח כ' מרן זצ"ל לענין מצות מי פירות מצה עשירה בער"פ עד שעה ד', מעיקר הדין אין שאלה, אך כבר נהגו להתרחק גם מזה, ולצורך קטן או חולה קצת אפשר להקל בפשיטות.

ועל כן למעשה אין להנהיג חדשות ולאכול סעודות שבת ממצה עשירה אלא יאכלו חלות לחם חמץ ולצורך קטן או חולה קצת אפשר להקל לאכול ממצה עשירה עד שעה רביעית.

הילולא דצדיקא

גלב"ע
י"ז ניסן
תרמ"ה

הרה"ק
רבי יצחק
מסקווירא זי"ע

אלה תולדות

רבינו אדמו"ר הרב הצדיק יסוד עולם, אור צח ומצוחצח, בהיר הוא בשחקים, לו דומיה תהלה, המפואר בכל קצוי עולם ומלואו, (הסכמה לספר הרי בשמים), היה קדוש וטהור, בעל עבודה נפלאה, אלפים הלכו לאורו, בעל מופת גדול ונורא, (מליצי אש), והיה לו נשמת רבי ישמעאל כהן גדול, (כ"ק אדמו"ר מטאלנא י-ם שליט"א בשם כ"ק אדמו"ר ממאכנובא זצ"ל), ועליו העיד בנו הרה"ק רבי דוד מסקווירא זצ"ל, כי שלשה אחים הקדושים, ה"ה הרה"ק רבי אהרן מטשערנאביל זצ"ל, והרה"ק רבי משה מקארוטשטוב זצ"ל, והרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, הם בבחינת סג"ל, וקדושתם שווה, (מנורת אהרן עמוד קז). עוד העיד עליו הרה"ק הדברי יחזקאל משינאווע זצ"ל בסוף ימיו, אם היה ר' איציק'ל מסקווירא בכאן הייתי הולך אליו 200 מייל רגלי. (שיח זקנים ח"א בשם הרה"ק ר' איציק'ל מפשעווארסק זצ"ל), ה"ה הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל - המכונה ברוב יראת הכבוד רבי איציק'ל סקוויר'ער זצ"ל, נולד בן שביעי - בבחינת 'כל השביעין חביבין', לאביו הגדול הרה"ק הר"ר מרדכי מטשערנאביל זצ"ל, בן הרה"ק הר"ר מנחם נחום מטשערנאביל זצ"ל - המכונה ביראת הכבוד על שם ספרו הקדוש 'מאור עינים', שהיה מגדולי תלמידי הרה"ק אור שבעת הימים מרן הבעל שם טוב הקדוש זצ"ל. ולאמו הרבנית הצדקנית בת הרה"ק הר"ר לייקעס [לאה'קעס] זצ"ל (כא ניסן תקנ"ט - הרחבנו עליו בגליון חג הפסח אשתקד) בשנת תקמ"ז לפ"ק.

שורש מחצבתו

פעם דיבר רבינו בענין יחוס אבותיו הקדושים, ואמר, כי אבותיו בין מצד אביו ובין מצד אמו היו כולם גדולי תורה במשך שלושים וששה דורות. רק אחד מצד אביו, ואחד מצד אמו, היו אנשים פשוטים. האחד מצד אביו היה סנדלר, ואני בטוח שלא קלקל. והאחד מצד אמו, היה אביו של זקנו הרה"ק רבי דוד לייקעס זצ"ל, והיה לו בית חרושת ליין בו היה עושה יין שרף מדבש. והיה נוהג שכשהיו מביאים לו הנכרים דבש למכירה, היה קונה מהם רק מה שהיה נחוץ לו לשלשה ימים ולא יותר. פעם אמרה לו אשתו, אם לא תקנה מהם כל מה שמביאים לך למכירה, שוב לא יביאו לך יותר, ולא יהיה לך ממה לעשות את יין השרף. אולם הוא לא שת לבו לדבריה, רק בטח בהש"ת ונהג כמנהגו.

רבינו היה מפורסם כבעל מוח נורא, ומסופר כי מוח זה י"רש מאביו הק', דאחר פטירת אביו הרה"ק המגיד מטשערנאביל ז"ל התיישבו הבנים לחלק ביניהם כל הבחינות הרוחניים שלו, ורבינו ירש את

המוח. [ע"ד שמסופר על הרה"ק הר"ר אלימלך מליזענסק זצ"ל שאחר פטירתו התחלקו התלמידים ביניהם עם מדריגותיו בקודש] (אורח צדיקים בשם כ"ק אדמו"ר מסקווירא ז"ל).

בוצין בוצין מקטפיה ידע

וסיפר כ"ק אדמו"ר מסקווירא זצ"ל, כי כה סיפר אא"ז רבי יצחק זצ"ל, בהיותו נער צעיר לימים, פעם אחת שאלו אותו חבריו למחרת הפסח, האם ראית את אליהו הנביא. הלא אנחנו ראינוהו... ולמה זה לך שלא זכית, אלא... מרוב מרירות נכנס לאביו הק' המגיד מטשערנאביל זצ"ל ושאלתו בפיו, הנה חברי אומרים לי שזכו לראות אתמול את אליהו הנביא באמירת 'שפוך חמתך', ולמה הוא לא זכה לראותו? א"ל אביו הק', 'זאשט מען זיך אויס די אויגען' [א"כ מכבסים ושוטפים ומקדשים את העיניים]. למחרת ליל ב' שוב שאלוהו חבריו כנ"ל, ואז נכנס כבר בבכיה גדולה לאביו הק', והתמרמר מאוד על זה. א"ל אביו הק', 'מ'זאשט, אין מ'זאשט, און מ'זאשט, ביז מ'זעהט', [שוטפים ומכבסים ומקדשים, ושוב שוטפים ומכבסים ומקדשים, וחוזר חלילה שוב ושוב עד שזוכים לראותו]... והמשיך אא"ז ואמר, 'האב איך זיך געוואשען, און געוואשען, און געוואשען, דאכט זיך מיר אז כ'קען זאגען זיכער אז כ'חאב איהם גיזעהן', [מיד אזרתי כוח ועשיתי כדבריו לכבס ולכבס ולכבס ולטוהר עיני, עד שכעת נדמה לי שראיתי אותו]... [באהלי יעקב סקווירא]. ופעם לעת זקנותו אמר רבינו, 'הנה בבית אבי היה הרבה מאוד ספרים, והארון של הספרים היה אצלי בחדרי, וכל ספר שהיה אבי הק' צריך לו, מיד היה אומר לי, ואני הייתי נותן לו, 'את כולם למדתי מכריכה לכריכה, וכל ספרי מהר"ל ידעתי בעל פה', וסיים ואמר באנחה כבדה, אכן מה נהיה מאתנו כיום?!!' (כתבי ר"י שר"ב עמוד סא).

האיש מקדש

והיה כאשר יצא שמו כעילוי נדיר וکیلד מיוחד בעמו, והגיע השמועה לאזני הרה"ק הר"ר דן מראדוויל זצ"ל, בן הרה"ק הר"ר יצחק מראדוויל זצ"ל, בן הרה"ק הר"ר יחיאל מיכל מזלאטשוב זצ"ל, וחתן הרה"ק הר"ר אברהם יהושע העשיל - האוהב ישראל מאפטא זצ"ל. ועוד בהיותו נער צעיר לימים, בן י"ב שנים, לקח לו את רבינו לו לחתן לבתו. ונערכה החתונה עוד כחצי שנה קודם הבר מצוה. וחיידוש גדול היה באותן ימים, שלבש טלית גדול עוד קודם שזכה להתעטר בנזר התפילין, (כ"ק אדמו"ר מסקווירא זצ"ל).

וגם זקיני הרה"ק האוהב ישראל מאפטא זצ"ל השתבח והתפאר מאוד על שזכה לקחת את רבינו להיות לו לנכדו חביבו, וכפי שמסופר, שפעם אחת

התאכסן הרה"ק רבי יוסף משה ממעזבז זצ"ל בן הרה"ק האוהב ישראל בקרעטשמע [בית מרוח] של אחד מחסידי אביו 'האוהב ישראל', ולכבודו התאספו חסידי אחיו הרה"ק רבי יצחק מאיר מזינקוב זצ"ל מכל הגלילות, והתיישבו יחד לסעודה ומסיבת מרעים להתחזק בעבודת הש"ת. ועוד בהיותם בסעודה לפתע הגיעה שמועה שהרה"ק רבי איציק'ל מסקווירא עומד להגיע ג"כ לתוך פונדק זה. והיה כאשר שמע זאת בעל הקרעטשמע לא ידע להשית עצות בנפשו, כי איך יעזוב את הרה"ק ממעזבז וילך לקראת הרה"ק מסקווירא. וכך עמד משתומם כשעה חדה, עד שהרה"ק רבי יוסף משה הכריז, 'הנה אלך אני בעצמי יחד עמך לקבל את פני הרבי מסקווירא'. וכך יצאו הרה"ק וכל החסידים יחד לקבל פני רבינו מסקווירא, וקיבלוהו בכבוד גדול באכסניא, וכך ישבו יחד עד שהלך משם, וגם אז התפרדו הצדיקים ברוב חביבות, וליווה אותו רבי יוסף משה, וגם סייע לו לעלות למרכבה.

מקורביו של רבי יוסף משה התפלאו והשתוממו על הכבוד הרב שהוא רוחש כלפי הצדיק מסקווירא, בזמן שרבי יוסף משה היה כבר זקן ובא בימים, ואילו הצדיק מסקווירא עדיין היה בשנות עלומיו. אמר להם רבי יוסף משה, הבה ואספר לכם את אשר שמעתי מאבי הקדוש מאפטא זי"ע. וכה סיפר, פעם בימי חורפי הלכתי לטייל בשמים, ונכנסתי לתוככי עולם הנשמות, והנה ראה ראיתי שם אוצר של נשמות גדולות עד מאוד, וביקשתי לקחת אותם לעצמי. אך המלאך הממונה עליהם, לא נתן לי בשום אופן לקחתם, באומרו, 'שזה סכנה גדולה לקחת אותם!' לימים, שוב הייתי בעולם הנשמות, והבחנתי שנשמות נשגבות אלו, כבר אינם נמצאות שם. מיד שאלתי את המלאך, היכן הנשמות האלו שרציתי אותם לעצמי? אמר לי המלאך, הנה המגיד הקדוש רבי מרדכי מטשערנאביל זי"ע לקחם אליו, והוא המשיך את הנשמות הנשגבות האלו לבניו! ואף שהזהרתי אותו, כי סכנה גדולה יש בזה, אעפ"כ לקחם הוא בחזקה, והצליח! סיים רבי יוסף משה ואמר, אז בספרו אבי זצ"ל סיפור זה, צוה לי ואמר, כי כאשר אפגוש פעם בבניו של אדמו"ר המגיד הגדול מטשערנאביל זצ"ל, תדע היאך להתנהג עמהם! ולכן אינו מן התימה למה כיבדתי מאוד את הרה"ק ר' איציק'ל מסקווירא, (מנורת אהרן).

רבינו בנה ביתו עם זיווגו, ונולד לו שתי בנים, בנו הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל מסקווירא זצ"ל, ובנו רבי מנחם נחום משפיקוב זצ"ל. אך לא ארכה לה הימים, ונחלתה מאוד, ובתוך זמן קצר אחר נישואיו שבקה חיים לכל חי.

מיד אחר כך התחילו לדבר בו נכבדות הרבנית הצדקנית מרת חיה מלכה ע"ה בת הרה"ק נר ישראל וקדושו - הרה"ק מרוז'ין זצ"ל, וכעבור זמן נכנסה עמה לחופה, וחזונו הק' תמיד היה משתבח עם חתנו ברוב הערצה. אך גם זיווג זה לא העלה ארוכה, ותוך זמן קצר אחר נישואיו נפלה למשכב, ושבה חיים לכל חי, מבלי להשאיר אחריה זש"ק רח"ל. בעת פטירתה אמר הרה"ק מרוז'ין לסובביו, **יותר אני מצטער מאובדן המלך** [הרה"ק מסקווירא, ע"ד 'מאן מלכי רבנן'], **מאשר אובדן המלכה** [מליצה על בתו 'חיה מלכה']... (בית רוזין).

אח"כ נשא רבינו את בת זיווגו בשלישית, ונשא לו לאשה הרבנית הצדקנית מרת חנה סימא ע"ה, בת הרה"ק הר"ר נפתלי צבי מסקווירא זצ"ל, [והוא העביר הרבנות אח"כ לחתנו שיהיג עדתו בקהל סקווירא], בן הרה"ק הר"ר אהרן מטיטוב זצ"ל, בן הרה"ק הר"ר צבי זצ"ל, בן הרה"ק אור שבעת הימים הבעל שם טוב הקדוש. ונולד לו ממנה הרה"ק רבי ישראל מסקווירא והרה"ק רבי דוד מסקווירא זצ"ל.

בעול הרבנות

אחרי פטירת אביו הרה"ק המגיד מטשערנאביל זצ"ל, בעשרים לחודש אייר שנת תקצ"ז, נתיישבו תיכף כל בניו הקדושים כל אחד ואחד במקומו להנהיג ולנהל עדת ישורון, אך רבינו נשאר עדיין בטשערנאביל יחד עם אחיו הרה"ק רבי יוחנן מראחמסטרייווקא זצ"ל, וסירב לקבל על עצמו עול הנהגה. רק ישב אז בחדרי חדרים ועסק בעבודת ה', ופירש את מאמר הזוהר, 'הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל', כלומר, שהספר תורה הוא שנשאר בהיכל ולא הוציאו אותה מארון הקודש, יש לה מזל טוב והצלחה, כי היא אינה חושקת שכל יד תמשמש בה וינשק אותה, וכשאין מוציאים אותה אין מוצאים בה שום פסול, (ליקוטים יקרים).

אך כעבור כמה שנים נתקבל למגיד מישירים בק"ק סקווירא על מקום חמיו בשלישית, ושם התחיל להנהיג עדתו בתפארה. עד מהרה נהפך המקום לאבן שואבת, ורבים נהרו לחסות בצילו. עדת החסידים הלכה וגדלה בלי הפסק, יהודים פשוטים ותמימים, לצד חסידים עובדי ה' בעלי מוח, שהיו מפוזרים בעשרות בתי מדרשות ברחבי חבל אוקריינא בערים ובכפרים, והיו נוסעים אליו ומסתופפים בצילו, והזכירו את שמו הטהור מתוך השתוקקות וגעגועים עזים.

ומסופר כאשר פעם אחת אמר רבינו להגה"ח רבי נפתלי דיין ז"ל (מגדולי הדיינים שבסקווירא) בסעודת פורים, אצלך ענין כוח הפסיקה קל הוא, כי כל השאלות הינם בעיניי כשרות וכדומה, אבך אני, כאשר בא אלי יהודי ואני רואה שמכך רגל ועד ראש אין בו מתום, 'און אויף א יוד דארף מען זאגן כשר, איך האב א שווערער ארבעט'ן ואף על יהודי כזאת צריכים לפסוק שבדודאי כשר הוא, עבודה זו קשה היא ביותר. (אורח צדיקים מפי כ"ק אדמו"ר מסקווירא שליט"א).

בצל חמיו הרה"ק מרוז'ין זצ"ל

בהיות רבינו - רבי יצחק מסקווירא, סמוך על שולחן חותנו הרה"ק מרוז'ין, פעם אחת במוצאי שב"ק צוה הרה"ק מרוז'ין לאסור מרכבתו ולהתכונן לדרך, והזמין ג"כ חתנו אהובו הרה"ק מסקווירא שיצטרף אליו לנסיעתו. ואכן יצאו יחד לנסיעה ארוכה של

לערך חמש שעות, עד שהגיעו לבית מרזח [קרעטשמע], אז צוה הרה"ק מרוז'ין להבעל העגלה לעצור המרכבה, ויכנס לשאול לבעל הבית אם הגיע איזה אורח לאכסנייתו כדי לנוח שם מדרכו. וכאשר שאלו לבעה"ב אמר, לא! לא היה לי שום אורח לשבת בביתי. מיד צוה הרה"ק להבעה"ב שילך מיד לחפש בכל פינות הבית אולי נמצא שם איזה איש הלך בצל קורתו, ויהי הדבר לפלא בעיני הבעה"ב מאחר שכבר השיב כי לא בא שום איש בצל קורתו. אך אז ראה והנה הרה"ק בעצמו יורד מהמרכבה יחד עם חתנו הק', ונכנס להקרעטשמע ומתחילים לחפש יחד בכל פינות אולי נמצא שם איזה איש, מיד לקח הבעה"ב נר בידו והלך לפני הצדיקים להאיר להם ירכתי הבית. עד שהגיעו לירכתי הבית, מקום אחורי התנור, והנה איש שוכב שם מאחורי התנור - בין התנור לכיריים. כראות בעה"ב נחרד מאוד כי לא ידע איש שנכנס לביתו שלא ברשותו, ומה עוד שהרה"ק בכבודו ובעצמו נמצא אצלו וטורח לחפש אדם שהוא לא ידע עליו. בדחילו ורחימו התנצל בפני הרבי, ואמר, שהאיש נכנס כנראה לפני זמן קצר דרך כניסה אחורית, וביקש מהמשרתת רשות לישון כאן בין התנור לכיריים. אך ניגש הרה"ק לשם והנה האיש מתעורר משנתו, ופנה להרה"ק בשאלה ואמר, ישראל, למה איחרת לבוא? לאחר שהרה"ק השיב לו כי נתאחר מעט בסעודה שלישית, עלה הזר על המרכבה יחד עם הרה"ק וחתנו רבי יצחק מסקווירא, ונסעו יחדיו אל עבר היער העומד מחוץ לעיר, והתחיל הרה"ק לדבר עם האיש המופלא דברים העומדים ברומו של עולם עד שהגיעו ליער הגדול. אז צוה הרה"ק מרוז'ין לחתנו רבי יצחק להישאר במרכבה עם העגלון, והוא והאיש נכנסו לתוך היער. לאחר זמן מה חזר הרה"ק לבדו ואילו עקבותיו של האיש לא נודעו, ויהי לפלא. (בית רוזין).

וכך חזרו הרה"ק וחתנו אל עבר העיירה רוזין. באמצע הדרך פתח הרה"ק מרוז'ין פיו בחכמה, ואמר לרבי יצחק, 'כשאני אומר תורה בשב"ק אצל השולחן אשר לפני ה', אזי ביום ראשון אני חוזר התורה לפני האיש הנ"ל, וכשהוא מסכים לדבריי, אזי יודע אני שהתורה הוא מסיטרא דקדושה... לימים כשהפצרו בו ברבינו שיאמר דברי תורה לפני הקהל המסתופפים בצילו כמו שאר אחיו הקדושים, ענה ואמר, כי מאז אותה מעשה קיבלתי על עצמי שלא להגיד תורה, שאם חותני הק' עוד היה צריך לחזור על התורה שלו לפני מי שהוא, הרי הוא ידע לפני מי עליו לחזור התורה, אבל אני, בפני מי אדבר ואמסור את דבריי?... [וראה עוד לקמן בענין אמירת 'תורה'] (חוטים המשולשים).

לימים סיפר רבי יצחק הסיפור הזה שלשה פעמים בג' הזדמנויות שונות, כנגד השלשה דברים שנעלמו ממנו באותו מעשה. א', אם באותה נסיעה היתה להם קפיצת הדרך. ואם אכן קפצה הדרך לקראתם, עד היכן הגיעו אז. ב', מי היה אותו אורח המופלא. ג', ועוד נעלם ממנו פתרון הדברים שדיברו יחד כל הדרך. ואמר: כי בכל פעם שסיפר את הסיפור, השיג אחד מהדברים שנפלאו ממנו, עד שבפעם השלישית כבר ידע את כולם. (בית רוזין).

אורחות חיים

כה הנהיג רבינו הרה"ק רבי יצחק מסקווירא לומר בשעת אפיית המצות הלל עם ברכה, ואמר, כי כן

מקובל מפי אליהו הנביא זכור לטוב. והנה דבר זה תימה גדולה היא, ומסופר שפעם שאל איש אחד את הגה"ח רבי נפתלי דיין ז"ל [שהיה מגדולי הרבנים בסקווירא] על פשר מנהג זה ומקורו. הלך הדיין לשאול מפי מורו ורבו הרה"ק זצ"ל מקור מנהג זה. אך רבינו לא שת אליו כלל ולא השיב לו מאומה ע"ז, והתחיל לדבר עמו בדברים אחרים. כאשר השית פניו לצאת מחדרו, שוב שאל רבי נפתלי ואמר, כי מה יענה להשואל מקור למנהג זה. אמר לו רבינו בלשון זה, 'אם המצא תמצא כתוב מנהג זה, ומובא בשערי תשובה בשם איזה אחרון מלפני עשרים שנים, בודאי היה זה מרגיע אותך, וכעת **שאני אומר לך שקבלתי דבר זה מאבי, ואבי קיבל דבר זה מזקני המאור עינים ז"ע, וזקני קיבל דבר זה מפי אליהו הנביא ז"ס, אחר כל זה עוד אתה שואל אפוא המקור להמנהג הזה?**...' (באהלי יעקב סקווירא).

סיפר הרה"ק רבי יוסף מאיר ממאכנובוקא זצ"ל, סיפר לי מלמד אחד בילדותו, שאלהיו הנביא מסתובב בשווקים (ראה תענית כב:), לפיכך הלך בתמימותו אל עבר השוק שמוכרים שם שוורים, וחפש את אליהו הנביא. אך לצערו לא שיתגלה אליו... מרוב מרידות הלכתי לאא"ז הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל והתחיל לגולל לפניו את צערו. ביקש ממנו זקינו שיספר לו את כל אשר ראו עיניו בשוק. השיב הילד [ר"מ] ואמר, שראה איך שהבעה"ב מוכר השוורים ללקוחות, אמנם לא כל השוורים שוים, כי היו כאלו שהלכו בניחותא מיד הבעלים הראשונים אל הקונים, אך לעומתם היו כאלו שכאשר הרגישו שמעבירים אותם לבעלים אחרים מיד התחילו להשתולל ולגנוח ברגלם ובגופם, ולכן קשרו אותם הבעלים בחבלים גדולים, אך הם המשיכו לחבול ולפצוע בעצמם למשך זמן רב, עד שלבסוף נרגעו. סיים הילד היניק וחכים את דבריו ואמר לזקיני, 'שמזה למד דבר גדול באורחות החיים, שאם האדם אינו מקבל על עצמו לקיים באהבה מה שגזרו עליו מן השמים, הרי הוא גורם לעצמו צרות ויסורים', שהרי סוף סוף מה שגזרו עליו כן יקום ויהיה, וא"כ מה לו לנסות לשנות דבר שעתיד להיות!...! נענה הרה"ק מסקווירא ואמר בהנאה, 'אם אתה ראתה את אליהו הנביא אינני יודע, אך זה ברור שאלהיו בודאי ראה אותך!...' (באר החיים ראש השנה).

פעם ראה רבינו קבוצת חסידים יושבים יחד ומדברים בעניני חסידות. העיר אחד החסידים שאיך אפשר לדבר בענינים נשגבים כאלה כאשר הם עדיין אינם אוחזים במדריגה זו. אמר להם רבינו, לא כן הוא, אלא אע"פ שעדיין אינם בדרגה זו אעפ"כ תועלת מרובה יש בדבריהם, כי זהו כמו מחאה על חזקה. והוא עפ"י מה שמבואר במסכת בבא בתרא (לח): 'שאם מיחה הבעלים בפני עדים, ואמר, פלוני גזלן הוא שנוטל את שדי בגזלות ולמחר אתבעהו בדיו', אזי אע"פ שעדיין לא סילקו אותו מן השדה, שוב אין יכול המחזיק לטעון שהחזיק בה שלוש שנים, כי המחאה מועילה לבטל את חזקת היושב. וא"כ ה"ה בעניננו, אם יראי ה' המסובים יחד מוחים על ישיבת היצר הרע בקרבם, וטוענים עליו שאוכל הוא מהם בגזלות, ועוד יעשו עמו דין ומשפט על אשר קלקל את נתיבם והחשיך את דרכם, שוב אין היצר הרע יכול לטעון שזה כמה זמן שהוא יושב ליד

פתחי לבם והם הולכים בשירות לבם, כי מחאתם מעידה שאין דעתם נוחה ממעשיו ואינם שלמים עם זה, אלא האמת היא כפנימיות לבם שחפצים הם לעשות טוב ולסור מרע. (מפי ספרים וסופרים, אלול).

פעם בא משכיל אחד לרבינו, וכידוע היה רבינו מפורסם כבעל מוח חריף, ובאו אליו המשכילים שבדורו, והיו מתווכחים עמו עד שהיו מודים באמיתת דרכו ובשיבוש שיטתם. אחר שהמשכיל הזה התווכח על שטותו וראה סילוף דרכו, ועד כמה שהוא רחוק מן הדרך הנכון והישר בתורה ומצות, ביקש מרבינו שהוא רוצה לשוב בתשובה שלמה, ויורה לו הדרך לשוב בתשובה שלמה לפניו יתברך. אמר לו רבינו, שאם יקבל על עצמו שלא ללכת עוד לבתי טרטיאות וכדומה, אז יוכל לשוב בתשובה שלמה. אך הלה, שעד אז היה שקוע בכל מיני ארציות ותאוות כאלה, לא היה מסוגל להבין בדעתו את החיסרון הזה, ולכן שאל, "רבי, הלא זה מאוד יפה שם?". אמר לו רבינו, "אז דו וועסט האבן אביסל א הרגשה, וועסטו זעהן אז קיין שענערע זאך פון דעם ווי אידן זיצן אינאיינעם און זינגען ברוך קל עליון איז נישט דא!". [אם תרגיש קצת, תראה שאין דבר יפה מזה שיהודים יושבים יחד ומזמרים 'ברוך אל עליון בשבת קודש']. ואכן, המשכיל נפטר מן העולם מתוך תשובה. (מאורי אור חדש, עמוד רפה).

מצודות פרוסה

דרכו בקודש שהיה יושב תמיד ספון בביתו, ולא היה נוסע בכפרים ובעיירות להחיות עם רב בעבודת הש"ת, חוץ משתים או שלשה שבתות בכל שנה היה יוצא מביתו לחסידיו, אך אעפ"כ לא חסר לו כלום, כי כל החסידים היו נוסעים אליו לביתו והביאו לו ממון הרבה. וגם אחרי שניתנה הפקודה מממשלת רוסיה הארורה על בני הרה"ק רבי מרדכי מטשערנאביל שאין להם לצאת מפתח ביתם אפילו פסיעה אחת, והיו כלואים בביתם ובעריהם בערך שלשים שנה בקירוב, ולא זו מעריהם אפילו על יום אחד אעפ"כ לא היה חסר להם כלום, והיו החסידים נוסעים לבתיהם ולחצרות קדשם מארבע פינות העולם לאלפים ולרבבות, והיו מביאים להם ממון הרבה בכבוד גדול מאוד, כאשר ידוע ומפורסם זאת. [וטעם שגזרה המלכות גזירה זו עליהם היא, כי חוץ ממה שפעלו ברוחניות כידוע ומפורסם מכמה עינים, יחד עם זה פעלו הרבה מאד בענינים שבין אדם לחבירו, והיו משיגים מאד שלא זיק ח"ו שום בר ישראל חבירו, ולא ישיג איש את גבול רעהו וכדומה. והכל היו סרים למשמעתם, והיו יראים מפניהם, מחמת שראו כל העולם גודל עבודתם להש"ת, ורוב יראתם וקדושתם, וגם מחמת כי פעמים רבות אם היה אחד עובר על רצונם והיה מתריס כנגדם, היה נענש תיכף לעיני הכל, כאשר ידוע ומפורסם, וכאשר הגיע השמועה מחמת מלשינות, גזרו עליהם גזירה נוראה זו].

ומסופר כי כאשר שידך רבינו את בנו הרה"ק רבי ישראל מסקווירא עם בת אחיו הרה"ק רבי אברהם 'הטריסקער מגיד' זצ"ל, התווכחו המחנותים 'האחים הקדושים' באיזה מקום יערכו החתונה הגדולה. כי הרה"ק מטריסקא אמר, כי החתונה תהיה אצלו בטריסקא כמנהג העולם, כי אצלו היא הכלה. אבל רבינו אמר, באשר כי אחיו הרה"ק מטריסקא דרכו בקודש לנסוע תמיד בעולם, ואינו בביתו

כמעט כל השנה, [כי עליו לא עלתה הפקודה], משא"כ אני יושב תמיד בביתי ואיני נוסע בעולם, ע"כ מן הראוי שתהיה החתונה אצלי בסקווירא. וסיפר לי איש אחד שהיה אז באיזה עיר עם הרה"ק מטריסקא, ובא אז שליח מיוחד ששלח אותו הרה"ק לאחיו הרה"ק מסקווירא לדבר עמו אודות החתונה. וחזר השליח ואמר, כי כך אמר האדמו"ר מסקווירא, **כי פעל אצל הש"ת כי הנשמות אשר הם צריכים אליו יבואו לביתו ולא יצטרך לנסוע בעולם,** (סיפורים נפלאים עמוד ג).

וכה העיד רבינו על עצמו, כי מעולם לא הבטיח לשום אדם ישועה, רק על כל הבקשות שהגישו אליו אמר, יעזור הש"ת! ותו לא מיד. חוץ מפעם אחת שהוצרך להבטיח ישועה גדולה, וגם זו היתה ע"י סיבה גדולה ונחיצות הדברים באותה שעה. ומעשה שהיה כך היה.

כי כאמור היתה דרכו בקודש להיות ספון בביתו חוץ מכמה שבתות בשנה. פעם אחת היה בדרך בשבת שלפני חנוכה, ונסע לביתו להיות ימי החנוכה בביתו נאווה קודש, והיה נסיעתו ביום האחרון ערב חנוכה ממש, וקור גדול שרר באותה שעה בחוץ, ולזה נכנס לאיזה קרעטשמע והיה מוכרח לנוח שם לאיזה שעות כדי לחמם עצמותיו הקפואים. ובעל הקרעטשמע היה אחד שר"ל לא זכה עדיין לזש"ק, ולזה כאשר בא שמה איזה אדמו"ר עשה לו כבוד גדול, אך כאשר רצה האדמו"ר לצאת משם לדרכו, וצוה להמשימים שיקחו כל החפצים שלו מן הבית להעלותם על המרכבה, אז עמד הבעה"ב אצל פתח אחד מן הבית, ואשתו עמדה אצל הפתח האחר ולא הניחו בשום אופן שישאו החפצים של האדמו"ר החוצה להעלותם על המרכבה. באמרם, כי לא יתנו להאדמו"ר ליסע משם, עד שיבטיח להם בנים ירע בידך ה'. וכך עשו גם כעת כשהתאכסן רבינו הרה"ק מסקווירא, אך כאמור היה זה בערב חנוכה ולזה התאמץ רבינו מאוד וביקש מהם שיניחו אותו לצאת לדרכו, אך הדברים לא הועיל הבעה"ב ואשתו התעקשו שלא להניחו עד שיבטיח להם כנ"ל. אמר להם רבינו, שיקללם שח"ו שוב לא יזכו... אך הם בשלהם אמרו, כי אין להם לחוש לקלל זה, שהרי ממילא כעת הם מקוללים, ואם לא ישתנה המצב למזל אחר לזכות בזש"ק, חיייהם אינם חיים. צוה רבינו להמשימים שלו, לנסות לפתוח אחד מן הפתחים בחזקה, ולא הועיל כלום, כי הבעה"ב וזוגתו היו בריאים וחזקים מאד, עד שלא יכלו לזוזם הצידה בשום אופן. והזמן היה ממשמש ובא ואם היה מתעכב שם רבינו עוד איזה שעות אחדות היה מוכרח ללון שם, ומובן ממילא גודל היסורים שהיה לו מזה, מאחר שברצונו היה להדליק נרות חנוכה בביתו במנורה הגדולה של כסף שהיה לו, ועוד זאת שכל תהלוכותיו בקודש בימים אלו היה באופן שאי אפשר להעלותם עלי כתב, ולכן הדבר פשוט שלא היה יכול בשום אופן להיות חוץ מביתו בימים אלו, ובפרט בכפר כזה. סיים רבינו סיפורו ואמר, כי אז היה לו הכרח גדול שהוכרח להבטיחם שיזכו לזרע של קיימא. והש"ת הוכרח לעזור לו, ואכן נתקיים ברכתו והבטחתו.

וכן עברו כמה שנים, לימים הגיע אותו כפרי להתיעץ עם רבינו באיזה ענין. כאשר הגיע לחצר הקודש בסקווירא, ראה האיק שנכנסים החסידים ביחידות לחדר קדשו של רבינו, והרבי מדבר עמהם

בקדשו על ענינים גבוהים ונשגבים כדרכו בקודש לעתים. בתוך הדברים אמר רבינו לאנשים שעמדו אצלו, 'הבה ואספר לכם מופת ממני בעצמי'. וחזר ואמר, 'אין זה מופת ממש, רק בהשגחה עליונה היה לי חלק בהצלת נפשות ישראל', וכך היה המעשה. איש אחד ממקורביו היה גר בכפר סמוך לעיר אחת, ופעם אחת בא אלי אותו האיש, ושאלתי לו, איך מתנהג עמו בכפר. והשיב לי, שבהשגחה עליונה יש לו פרנסה בשפע שם בכפר. אמרתי לו, 'הנני מצווה עליך שתעקור את דירתך מן הכפר'. ונסע האיש הנ"ל לביתו, ומאז שבא לביתו עלה מצבו ומעמדו למעלה, והיתה פרנסתו שם בריח גדול יותר ממה שהיה מקודם, ומחמת זה לא רצה לעקור את דירתו משם. וכשבא אלי האיש הנ"ל בפעם השנייה, שאלתי אותו האם כבר עקר את דירתו מן הכפר? וכאשר אמר לי, שהוא עדיין יושב בכפר, היה לי קפידה גדולה עליו, ואמרתי לו, 'הנני מצווה עליך שתעקור את דירתך מן הכפר בלי שום תירוץ'. ושוב נסע האיש הנ"ל לביתו, ומאז שבא לביתו עלה מצבו ומעמדו עוד יותר למעלה, והיתה לו פרנסה מן הכפר הרבה יותר מקודם, ומחמת זה שוב לא עקר את דירתו מן הכפר. וכשבא אלי בפעם השלישית, היה אז קרוב לימי חג הפסח, ובאותה שנה חל יום ראשון של חג הפסח ביום חמישי, וממילא היה אז אסרו חג של פסח ביום ששי. ושוב שאלתי אותו, אם כבר עקר את דירתו מן הכפר? וכאשר אמר לי, שהוא עדיין יושב בכפר, הקפיד עליו רבינו מאוד, וצוה עליו בתוקף שיעקור את דירתו מן הכפר מיד. ואמר לי אותו האיש, 'הנה עתה עת הקר, וקודם חג הפסח, ויש לי ב"ה ילדים קטנים, ולכן קשה עלי מאוד לעקור את דירתי מן הכפר מיד עוד קודם חג הפסח. אכן הנני מבטיח להרבי שבס"ד מיד אחר חג הפסח אעקור את דירתי מן הכפר, והיינו אף על פי שאסרו חג יהיה בערב שבת, אף על פי כן, מאחר שהכפר סמוך לעיר, ולכן בל"ג ובס"ד כשיגיע אסרו חג בבוקר אעקור את דירתי מן הכפר ואקבע את דירתי בעיר. כששמעתי הבטחתו הסכמתי לדבריו. והאיש הנ"ל נסע לביתו, וכשהגיע יום ששי, אסרו חג של פסח, בבוקר השכם לקח את כל בני ביתו ואת כל חפציו ועקר את דירתו מן הכפר וקבע את דירתו בעיר הסמוכה לכפר. ונפלא הדבר, שבאותו היום כשנותרו קנה הדירה שגר בה האיש הנ"ל באותו כפר, התיישב שם באותו בית גוי אחד, ועוד באותו לילה - ליל שבת קדש, באו שוודים לאותו בית והרגו את הגוי יחד עם בני ביתו, שש נפשות, ובכך ניצלו הכפרי וב"ב מרציחה אכזרית... וסיים רבינו את סיפורו ואמר, 'כי בכל עת שעולה על זכרוני המעשה הזה, הנני מחיה את נפשי, בזה שהיה לי חלק בהצלת נפשות ישראל', (ספורים נפלאים ומאמרים יקרים).

מסופר כי פעם אחת נסע איזה עשיר אחד שלא היה נמנה על חסידיו רבינו להעיר קייב [קיוב] לצורך מסחרו. ונזדמן לו לשהות ולשבות על שבת קודש בעיר סקווירא. בליל שבת כאשר התפלל בבית המדרש של רבינו טעה בתפילתו והתחיל לומר 'אתה חונן' במקום 'אתה קדוש'. מיד כאשר נזכר ששבת היום, חשב בלבו, 'אף שאמרתי חז"ל שאם מתחילים 'אתה חונן' ידאג כל אותו השבוע, מה בכך אם אפסיד קצת כסף?'. דרכו הקדושה של רבינו היתה לצאת אחר התפילה מחדרו [כנהוג אצל

אדמורי סקווירא להתפלל בחדר תפילה] לספר ספורי מעשיות מצדיקי קדמאי החסידים, ואח"כ איחל להם בברכת 'א' גוט שבת' ושוב חזר לחדרו עד זמן עריכת השלחן. באותו שבוע, כשפנה האיש הנ"ל ללכת אחר אמירת 'א' גוט שבת', קרא לו רבינו ואמר לו, "כששוכחים ומתחילים להתפלל את תפילת שמונה עשרה של יום חול, יש על זה סגולה טובה ששומעים מאתנו את ברכת ראש חודש". [באותו שבוע היתה שבת מברכים]. העשיר נפעל מרוח קדשו, ומאז נקשר בקשר אמיץ לרבינו ונעשה לאחד ממעריציו הגדולים. (סיפורי רבי איציק'ל סקווירא, עמוד קנח).

שלהבת יוקדת

פעם שבת רבינו בחג השבועות באיזה עיר, ובאותם ימים שבת גם איזה גאון מהגאונים המפורסמים שברוסיא, ובא הגאון הנ"ל כדי שלבוע את עיניו בשלחן הטהור של רבינו. וכידוע המנהג בטשערנאביל לשנות משקה מי דבש (מעד) בחג השבועות, [ע"ש הכתוב 'דבש וחלב תחת לשונך', שזה קאי על קבלת התורה], ולזה כיבד רבינו לאותו גאון בכוס מי דבש. אבל הגאון בשלו, כי אינו רוצה לשמח לבו במי דבש, אלא בכוס יין מלא כשפשוט ההלכה, ונימקו עמו כי יין עדיף, שהרי 'אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא' (פסחים סח:), ועוד כי 'יין בגימטריא 'שבעים' וכן 'סוד' עולה 'שבעים', נכנס יין יצא סוד, זו יינה של תורה. אז פתח רבינו את פיו בחכמה ואמר, הנה בגמרא [פסחים הנ"ל] תיכף אחר המאמר הנ"ל איתא, 'רב ששת הוה מסדר תלמודיה אהת תלתין יום, והוי קאי בעיבא דדשא ואמר, חדאי נפשאי חדאי נפשאי'. ומאמר זה אומר דרשני, אכן פירושו כך הוא, 'רב ששת הוה מסדר תלמודיה', פירוש, שלמד הרבה, אבל 'הוי קאי בעיבא דדשא', פ"י, היה מפשפש במעשיו אולי ח"ו נתפס בעבירות שאדם דש בעקביו, כגון המתגאה בלימודו ואומר שלמד הרבה וכי"ב, שאז ח"ו לשוא יגיעו בלימודו. ורק אחר הפשפוש שמצא שהוא נקי מזה, אז אמר 'חדאי נפשאי, חדאי נפשאי'... אחר שסיים המאמר אמר רבינו להמשמש, תן כוס יין להרב הגאון... אז ענה הרה"ג הנ"ל, לא! לא! אני כבר לא רוצה יין, רק משקה שכל המסובין שותים. ושתה לחיים על כוס מי דבש. ומאז נכנע להיות מחסידיו הגדולים של רבינו, (קובץ משכנות יעקב סקווירא ח"ב עמוד כא).

בעל מלחמות

פעם אחת בימי של רבינו גזרה המלכות הרשעה של רוסיא גזירות נוראות על ישראל, עמד רבינו אצל החלון בביתו והביט לחוץ, וסיפר אשר בימי הרה"ק הר' פנחס מקאריץ זצ"ל היה ג"כ פעם אחת גזירות נוראות על ישראל כדוגמת ימים אלו, עמד הרה"ק רבי פנחס מקאריץ אצל החלון, ואמר בלה"ק, הנה כתיב בספר דניאל (דניאל ב, כא) והוא מהשנא עֲדָנָא וְזִמְנָא מְהֵרָה מְלִיךְ וּמְהֵרָה, דער אייבערשטער שטעלט אראפ קעניג'ן, און ער שטעלט ארויף קעניג'ן, אט זעה איך ווי מ'שטעלט איינעם אראפ און מ'שטעלט דעם צווייטען ארויף אויף זיין ארט, [הוא הממליך מלכים והוא המוריד מלכים, הנני רואה כעת האיש שהשליט מוריד הקיסר ומעמיד מלך אחר במקומו], וכך הוה, שהגיע אח"כ השמועה, אשר הורידו הקיסר ממלכותו והושיבו אחר במקומו... לימים הגיעה השמועה

שהורידו הקיסר הרשע ממלכותו והעמידו אחר במקומו שביטל כל הגזירות (באהלי יעקב סקווירא).

מצמיח ישועות

כל אורחות חייו של רבינו הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל היה הכל מחושב בפלס על דקדוקו של הלכה קלה כבחמורה, וכך היה המנהג בבית רבינו שהביאו לו לרבינו בכל יום חמישי הדגים שהכינו לכבוד שבת קודש, והוא הסתכל בהם בעיניו הקדושות למשך זמן מה והחזיר אותם להמבשלים שיבלו את אותם לכבוד שב"ק. פעם אחת הביא לו איש אחד מרחוק שבעה מילין דגים לשבת קודש [לאיש הזה היתה זכות בנהר שבאותו אזור, ששכר מהאדון את הזכות לדוג דגים, ומזה היתה פרנסתו] ובאותה שבת היתה פרשת בשלח - ט"ו בשבט, וכמנהגו הביאו לפניו את הדגים שהביא, והוא הסתכל בהם למשך זמן מה. אחר כך פתח רבינו את פיו בחכמה, והחל לספר מעשה שהיה אצל אביו הקדוש, המגיד מטשערנאביל זצ"ל, וכך אמר. כידוע שאבי הק' משך תקופה העלה מחשבה לעצמו להעביר חצרו מעיירת טשערנאביל מקום מגוריו לעבר העיירה באסלוב, ולכן נסע לשם למשך כמה שבועות לראות חיי העיר מה היא. אמנם אמי הצדקנית ע"ה לא היתה ברצונה כ"כ רעיון זה לעבור מקום מגוריה כל עוד היא אינה יודעת טיבה של אותה העיר, ולכן נשארה בטשערנאביל אז, ולכן הגיעו אנהנו האחים להסכם, מאחר שהיינו שמונה אחים, שכל שבוע יסעו ארבעה אחים להיות עם אבינו הקדוש, וארבעה ישבו בטשערנאביל אצל אמנו הרבנית. פעם נפל בגורלי להיות עם עוד שלושה אחים לשבות את השבת אצל אבי הק' זצ"ל, וכאשר ישבנו יחד על יד השלחן הערוך לביל שבת קדש, והגישו דגים לכבוד שבת כנהוג, אמר לנו אבינו הק' בזה"ל, 'קינדער עסט שוין די פיש, וויל די פיש לויפט שוין נאך מיר גאר א ווייטע וועג...' [בניי! תאכלו כבר את הדגים, כי הדג הזה רץ אחרי דרך ארוכה מאד], ואיני זוכר כעת אם אמר שלושה עדים או שלושה מילין, כי בדג הזה מגולגלת בו נשמת איש גדול שידע היטב את התלמוד הבבלי והירושלמי ואת ספרי ההלכה וההתוספתא. וכולם הבינו את כוונת רבינו בסיפור הזה, ונורא. (משלי הצדיקים).

כה סיפר הרה"ג רבי שלום מלמד ז"ל - הרב באומאן, שבעת שהיה ילד בן עשר שנים, היה באוקריינא עצירת גשמים, ולא ירד מטר משך זמן רב, והיה רעב גדול בארץ, ובפרט לבני עניים. ובאותו זמן התאכסן הרה"ק רבי איציק'ל מסקווירא בבית אבי, והרהבתי עוז ואמרתי להרה"ק, הנה מצינו בגמ' (תענית כג:): 'חנן הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל הוה, כי מצטרף עלמא למיטרא, הוה משרד רבנן ינוק' דבי רב לגביה, ונקטי ליה בשיפולי גלימיה, ואמרו ליה, אבא! אבא! הב לן מיטרא! אמר לפני הקב"ה, רבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא, ע"כ דברי הגמ' שם. והקשה הרה"ק, למה הצריכו הילדים למשכו בבגדו, ולמה לא די שיבקשו מלפניו שיתפלל על הגשמים? אך התירוץ הוא, שהילדים אמרו לו, אבא הב לן מיטרא! ואם אינך יכול להביא מטר בזכותך, א"כ תפשוט בגדי הרבנות שלך! (טו אויס דיין ווייסע יוביצע). כאשר שמע הרה"ק דיבורים אלו מהילד, עמד וניגש אל החלון, ועמד והביט לחוץ

כט"ו דקות [מינוט], פתאום נתקדדו השמים בעבים וירד גשם רב, מטר זלעפות בכוח רב כזה עד שהיה קשה לעבור את הרחוב. אז שב הרה"ק וישב במקומו אצל השלחן, וענה ואמר לי, 'נו! יעצט וועסטו מיר מער נישט בעהטן איך זאל מיר אויסטאן די יוביצע?!' [נו! שוב אל תבקש ממנו לפשוט האיטאל דרבנן]... (סגולת חן עמוד יד).

בורא רפואות

בעיר קעשינוב היה אחד מחסידי הרה"ק ר' יצחק מסקווירא זצוק"ל שהיה חולה מסוכן רח"ל, והרופאים אמרו נושא, כי יש לו המחלה המרה [די ביטערע מחלה] רח"ל, שהיו קוראים בלשונם 'ראק', והיה הולך וכחוש מאוד, כידוע מחולי הזה. ולכן נסע לסקווירא על שבת פרשת בהעלותך, כי היה מרגלא בפי החסידים שכאשר נוסעים על שבת זו, הוא כמו שנוסעים על חג השבועות, שהיו אומרים 'שבת פתח' שבוועות, פירוש, השבת אחר שבועות הוא 'עוד' (נאך) שבועות. והגיש פתקא דרחמי להרה"ק ובכה לפניו מאוד, וסיפר לו כי הרופאים אמרו נושא, כי חולי זה אי אפשר להירפא, וביקש מלפניו שיבקש עליו רחמים. וקרא הרה"ק את הפתקא, ואמר לו, מה אומרים הרופאים שזה 'ראק', וא"כ הלא מקרא מלא הוא בפרשה זו (יב, ב) 'הרק אך במשה דיבר ה', ומשמעו כך הוא, שחולי זה של 'ראק', אך 'במשה הוא', שזה שייך לצדיק הדור לרפואתו, כך 'דיבר ה', [על דרך 'שילח דברו וירפאם' (תהלים קז, כ)] והמתין כרגע, ואמר, 'הלא גם בנו דיבר, וישמע ה', ולזה סע לביתך בשלום, וה' ישלח לך רפואה שלימה מן השמים. וכך היה, שהאיש נרפא לגמרי. (משלי הצדיקים להרה"ח ר' נחום מרדכי פרוס (משפטים) והוסיף המחבר שם, סיפור זה שמעתי מפי בעל המעשה כעבור עשרים שנה, והיה בריא שלם בכל גופו).

מסופר כי פעם אחת נחלה רבינו מאוד ושכב ללא כוח על ערש דוי, כשהגיעה פרשת בשלח, באו אליו החסידים וביקשו ממנו שיבוא לבית המדרש בשבת בשעה-כשקוראים את הפסוקים 'כל המחלה אשר שמת' במצרים לא אישים עליך כי אני ה' רופאך', וע"י הקריאה ישפיע לו רפואה שלימה מן השמים בזכות ברכת התורה. השיב להם רבינו, לא כן הוא, כי תרופה זו קשה היא עד מאוד, שהרי הקדים הכתוב תנאי קודם להשפעת הרפואה, 'והיה אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך'. כעבור שבוע נוסף, חזרו החסידים ובקשו ממנו שוב לבוא לבית המדרש בפרשת יתרו לקריאת התורה, שהרי 'קריאה מעורר הזמן' וכמו שבמתן תורה נתרפאו כל החולים, כאז כן עתה. שוב ענה להם רבינו, גם תרופה זו קשה היא עד למאוד, שהרי 'קשה מאד לקיים את כל התורה כולה'. בשבת פרשת משפטים כאשר ביקשו החסידים שוב, הסכים רבינו עמהם ונכנס לבית המדרש, וטעמו ונימקו עמו, שהרי בפרשת משפטים קוראים בתורה 'ורפא ירפא', ולא התנה התורה הק' שום תנאי עם עצם הרפואה. והוסיף רבינו לפרש המשך הפסוק שם, 'רק שבתו יתו', כלומר ענין הרפואה תלוי רק אם נקיים את השבת, ואז 'ורפא ירפא', ע"ד שאמרו חז"ל (שמות רבה כה, יב) שקולה שבת כנגד כל המצוות שבתורה, (מאין תמצא בבא קמא פד).

נורא תהילות

מסופר כי פעם אחת בליל פסח ככאשר הגיע רבינו באמירת ההגדה לתיבות 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו'... בא רבינו לדביקות גדול, ער שכמעט נתבטל ממצאות, והיה יושב בחלשות זמן הרבה, והמקורבים השתדלו להקיצו אך ללא הועיל, ולזה מיד נבהלו החסידים לקרוא לרופא העיר בחשבם כי התעלף וסכנה גדולה נשקפת לבריאותו. אך כאשר הגיע הרופא ובדק את רבינו, ענה ואמר, שאינו יודע איזה מין חלשות הוא זה, ולא היה יכול לעזור כלום, וכך עברו שתי שעות שלימות שישב כך בלי שום תנועה. פתאום נתעורר בעצמו מדביקותו, והתחיל להמשיך באמירת ההגדה בנוסח שלו... שנאמר... כאילו לא היה כלום, (ילקוט מאור אור עמוד רסג).

מסופר כי פעם כאשר פגעו אנשים בני בלעיל [בלי-עול] בכבודו של רבינו עוד קודם התגלותו באדמורות, וכאמור היה גר בראחמיסטריווקא אז יחד עם אחיו הרה"ק רבי יוחנן מראחמיסטריווקא זצ"ל, ורבינו שתק ולא ענה להם מאומה, וכלל לא התייחס להפגיעה שפגעו בכבודו, מתוך ענוה ושלמות רוח שאפפה אותו. התרעם עליו אחיו מרן הרה"ק רבי יוחנן מראחמיסטריווקא זצ"ל, ואמר, אחי רחומאי! האם אתם שותקים? האמינו לי, אז איך וואלט שוין פון זיי לאנג געמאכט בערגל... [מזמן היית עושה מהם גל של עצמות]. ענה לו רבינו ואמר, לו אחי! האמן לי שאני מתפלל עליהם בכל יום ויום ושופך שיח קדם בוחן לבות, אז עס זאל נישט שאדן פאר זיי, [שלא יזיק להם הדבר] ולא יפול משערות ראשם ארצה, ונורא. (כ"ק אדמו"ר מסקווירא זצ"ל).

דברי תורה

כך היתה מנהגו של רבינו שלא לומר תורה לפני הקהל בעריכת השלחן, וכמה טעמים ונימוקים אמרם רבינו במשך השנים, כאשר הפצירו בו קהל חסידיו שישפיע עליהם מנועם זיוו להדריכם בדרך ישרה ורצויה. כבר הבאנו לעיל טעם אחד שגילה רבינו [במאמר 'בצל חותנו הרה"ק מרוזין זצ"ל] בסיפור עם הזקן שהרה"ק מרוזין היה חוזר עמו מה שאמר בשלחן הטהור, והסיק רבינו באמרו, הרי מ"ח ידע לפני מי עליו לחזור התורה, אבל אני אינני יודע לפני מי שאחזור על התורה שלי ולכן אינני אומר.

אך כנראה, עיקר נשאר טמיר ומכוסה. וכמסופר שפעם אחת בחג הפסח היה אצלו החסיד רב שמעיה הכהן ז"ל, מחסידי קאברין וסלונים, והיה רבינו מקרבו מאוד. והחסיד הנ"ל הפציר בו ברבינו מאוד שיאמר דברי תורה, באמרו 'הלא יש כאן אלפים רבים מישראל שבאו לשמוע, שיקבלו אור חיות דקדושה בדבריה'. רבנו תירץ את עצמו בנימוקים שונים, והחסיד הנ"ל חזר והפציר שלמרות הכל, אעפ"כ נכון לומר דברי תורה. ענה לו רבינו בהקפדה ואמר, אצל יוסף כתיב 'ויפשיטו את יוסף את כיתנתו', כלומר, ז"י האבע איהם אריין געלייגט אין פשטות אריין, [הכניסו אותו לפשיטות], כשמע החסיד דברים הנ"ל שתק ולא ביקש עוד". (כתבי רבי יצחק שו"ב, עמוד סא).

ובהזדמנות אחרת, כשהפצירו בו מאוד לומר דברי תורה, אמר, כתיב 'ובערת הרע מקרבך' לבד, ובה

ממילא 'וכל העם ישמעו ויראו' מעצמם, מאחר שביער את הרע מקרבך, ואין צורך באמירת דברי תורה דוקא'. (שני המאורות).

ואכן, מי האיש שבא במחיצתו ולבו לא נתלהב לאהבה ויראה ונמס כמים מרב התעוררות לתשובה שלמה? בוא וראה מה שהעיד עליו הרה"ק רבי שלום מקאדניאוו זצ"ל, בעמח"ס 'משמרת שלום', בספרו 'שם אהרן' [בסוף הספר בית אהרן] וז"ל, 'עיני ראו ולא זר, שביום חל היו פניו חורים, ובשבת קדש היה משתנה מראהו בשני נפלא, שפניו היו בוערות כלפידים. ובעת שישבו על שלחנו בסעודת שבת קודש ראיתי שהיה מזועזע כמה פעמים מפחד ה' ומהדר גאונו, וראו כל העם כי יש אלקים בישראל...'. (קונטרס שם אהרן).

שוב פעם אחת הפצירו החסידים בו ברבינו שיאמר לפנייהם תורה, השיב להם, הנה כשביקשו הסכמה מהרה"ק הר"ר ברוך'ל ממעוזבו זצ"ל על ספר 'צאן קדשים' [על עניני קדשים וקרבנות] נענה ואמר, כתיב 'חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני' (תהלים לט, ד). פירוש 'חם לבי בקרבי', כשאחשוב 'תבער אש', שהיה מקודם הבערת אש על גבי המזבח להקריב הקרבנות, ועתה כשנחבר הבית 'דברתי בלשוני', ע"ד ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג), ע"כ דברי הרה"ק. אך אנכי מפרש הכתוב בדרך אחר, 'חם לבי בקרבי', עס קאכט אין מיר, 'בהגיגי', כשאני רק חושב התורה במחשבת, 'תבער אש', וואס פאר א פייער וואלט געברענט, 'דברתי בלשוני', ווען איך זאל עס נאך ארויסזאגן מיטן צונג... [הנה בוער אש בקרבי כעת שהנני מעלה הדברי תורה במחשבת, גודל אש שלהבת יוקדת מתלהבת אם הייתי מוציא הדברי תורה מפיו...], ונורא. (בוצינא דנהורא עמוד קלט).

פעם התקבצו גדולי החסידים והפצירו בו ברבינו לומר תורה, לאחר הפצרות מרובות פתח רבינו פיו בחכמה, וענה ואמר. 'הנה אמרו חז"ל (חגיגה טו) לדרוש הפסוק 'תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא' (מלאכי ב, ז), אם הרב דומה למלאך ה' צבאות 'תורה יבקשו מפיהו', ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו'. והביאור בזה הוא, 'שאם הרב דומה למלאך', שאינו יודע מחשבות בני אדם, 'ממנו יבקשו לומר תורה', מחמת שהוא אינו יודע אם כוונת השומעים אמיתית או לאו. 'אבל אם הרב אינו דומה למלאך', אלא גבוה הוא במעלתו ומכיר גם מחשבות אנשים, אזי ממנו 'אל יבקשו', כי הוא יכול להבחין כוונת השומעים אם רוצים הם ללמוד באמת או שמבקשים סתם מן השפה ולחוץ... משמעו החסידים את דבריו הק' הפסיקו מלבקש לשמוע 'תורה' מפיו מתוך חשש שאינם מבקשים כן באמת, ואולי באמת אין כוונתם רצויה (מפי ספרים וסופרים הגש"פ).

הוא היה אומר

אף שכאמור היה רבינו בולם את פיו תמיד מלומר דברי תורה וכדלעיל, אך ב"ה מצאנו כמה גרגירים פניני קודש אשר הם כגן היוצא מאת הפטיש, וכפטיש יפוצץ סלע, כ אף שמעט מזעיר המה מ"מ יש בו אש בוערת שילהיב נשמתן של חסידים בכל מקומות מושבותיהם להתלהב על דבריו הקדושים, ומכיון שפטור בלי אי אפשר, ע"כ אמרנו ללקט בקצירת האומר בגורן, כמה פנינים בס"ד.

וכהקדמה לדבריו הקדושים נביא סיפור מיוחד במינו בענין לשוחח בדברי תורתו של הצדיק בכלל, ובענין סיפורי צדיקים בפרט, ממה שפירש רבינו בענין זה.

כה אמר הרה"ק רבי דוד מסקווירא זצ"ל בנו וממשיך דרכו של רבינו, בשם אביו הקדוש רבינו רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, הנה אמרו חז"ל (מגילה טז:) כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. והביאור בזה יש לפרש בהקדם מאמרם ז"ל (חולין ז.) 'גדולים צדיקים במיתן יותר מבחיייהן'. וקשה, אם כן, מדוע בוכים בפטירת הצדיק חלילה, אחר שהשיג את השלימות אחר פטירתו ויכול להיות שליח נאמן לשולחיו בעולם העליון לבקש רחמים על כלל ישראל מה שלא השיג בכוחו בחייו. אך הענין כך הוא, שכידוע כל כוח הצדיקים לפעול ישועות בחייהם, הוא רק על ידי כח התורה שלומדים תורה לשמה על ידי כוח הדיבור שניתן מהשמים למין האנושי. אבל בפטירת הצדיק הגדול נחסר לו אותו כוח של הדיבור, ואין אומן בלי כלים. אך האומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, אז שפתי רוחניות ודובבות בקבר, ואז נתחדש לו שוב כוח הדיבור, ושפיר יכול לפעול פעולות נשגבות וטובות בעולם העליון לכלל ישראל, עד כדי כך להביא את הגאולה בב"א, (באהלי יעקב סקווירא).

בשלחן ערוך (או"ח סימן א סעיף ז) איתא, 'טוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכונה'. פירש הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, שלמעט בכונה אפשר להגיע על ידי הרבה שלא בכונה, שכשיראה אדם בתפלה, ימצא בה מעט בכונה. (מאורי אור).

חכי כמעט רגע (ישעיה כ, כו). פירש אא"ז הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, כי הנה בכל אדם יש לפעמים איזה שעה או רגע שהוא כדבעי, שמקבל אז הארה וקדושה, וצריך האדם להחביא ולהפקיד רגע זה על להבא, ומכוח רגע זו יתעורר אחר"כ לעבוד את השי"ת בכל לבבו ובכל נפשו, ודפח"ח. (כ"ק אדמו"ר מסקווירא שליט"א).

ובענין זה מסופר על הרה"ק המגיד מטריסק זצ"ל, שידוע היה שתמיד חיכה ונכסף לביאת המשיח, ודרכו היתה למנות ולחשב את זמן הקץ והגאולה זמן ביאת המשיח, והיה משתדל למצא סימוכים לכך בפסוקים שכבר הגיע עת הגאולה. פעם שאל אותו אחיו, רבינו - 'אחי, שמעתי שאתה אומר ומחשב קצים? אמר לו הרה"ק מטריסק, לא כן אחי, כי אני כשלעצמי אינני אומר דבר, רק כשאני פותח חומש אני רואה בו תיכף שמישי צריך לבוא, ואז אני אומר להקב"ה, 'אבי', כך כתוב בתורה' שכבר הגיע זמן ביאת המשיח! או אז ענה לו רבינו ואמר, לא כן אחי, כי היום אין צורך לפתוח חומש קטן, היום כשפותחים רק לב יהודי, וראים מיד שמישי צריך כבר לבוא...'. (הוסיף ע"ז נכדו הק' - כ"ק אדמו"ר מסקווירא זצ"ל ואמר, הנה דברים אלו אמר אא"ז אז באותם הימים, אך בזמנינו כבר לא צריכים עוד לפתוח לב יהודי, כי כאשר רק מביטים בפנים של יהודי, וראים מיד שמישי צריך כבר לבוא...).

אשכנתיה דרבי

רבינו בשנה אחרונה לימי חייו חלה מאוד על רגליו, עד שלא היה יכול לילך בעצמו, והצריכו לשאת אותו על כסאו תמיד לכל מקום. כיון שהגיע יום שמחת תורה כשנשא אותו למקומו להקפות, מיד המשיך בעמוד יז

יד ניסן - הלכות אסורי לשון הרע - כללי

הנה לעיל בכלל ד' בארנו דין לשון הרע מהענינים, שבין אדם למקום, ועתה נתחיל בעזרת ה' לבאר דין לשון הרע מהענינים, שבין אדם לחבירו, ונקלטהו בכלל בפני עצמו, עבור כי הוא נשתנה לדינא בהרבה ענינים, וזה החלי בעזרת החזן לאדם דעת:

א. אם אדם ראה אדם, שעשה עולה לחבירו, כגון שגזל או עשק או הזיק, בין אם הגזל והנזק יודעים מזה או לא. או שבישו, או שצערו והזנה אותו בדברים. ונודע לו בברור, שלא השיב לו את הגזלה ולא שלם לו את נזקו ולא בקש פניו להעביר לו על עונו, אפלו ראה דבר זה ביחידי, יכול לספר הדברים לבני אדם כדי לעזר לאשר אשם לו ולגנות המעשים הרעים בפני הבריות, אך יזהר, שלא יחסר אלו השבעה פרטים, שנבארים בסמוך.

ב. ואלו הן, (א) שיראה זה הדבר בעצמו, ולא על ידי שמיצה מאחרים, אם לא שנתברר לו אחר כך, שהדבר אמת: (ב) שיהיה מאד, שלא יחליט תכף את הענין בדעתו לגזל ועשק או להזיק וכיוצא בזה, רק יתבונן היטב את עצם הענין, אם הוא על פי דין בכלל גזל או הזק: (ג) שיוכיח את החוטא מתחלה ובלשון רכה, אולי יוכל להועיל לו, ויטיב על ידי זה את דרכיו, ואם לא ישמע לו, אז יודיע לרבים את אשמת האיש הזה, מה שהזיד על רעהו. (ואם יודע בו, שלא יקבל תוכחתו, יבאר לקמן, אם ירצה ה' בסעיף ד'): (ד) שלא יגדיל העולה יותר ממה שהיא: (ה) שיכון לתועלת, וכמו שנבאר לקמן בסעיף ד', ולא להנות, חס ושלום, מהפגם ההוא, שהוא נותן בחבירו, ולא מצד שגאד, שיש לו עליו מכבד: (ו) אם הוא יכול לסבב את התועלת הזאת גופא בעצה אחרת, שלא יצטרך לספר את ענין הלשון הרע עליו, אזי בכל גוני אסור לספר: (ז) שלא יסובב על ידי הספור הזק להגדול יותר מכפי הדין, שהיה יוצא, אלו הועד עליו באפן זה על דבר זה בבית דין, ובאר דבר זה ענין לקמן בהלכות רכילות בכלל ט', כי שם מקומו.

בריך שמיא דמרא עלמא

זה לשון הזהר הקדוש בפרשת ויקהל (דף רז עמוד א), במשך השבוע שאנו רצים לחיי היום, שמו אין זמן ומהירים וחוטפים תפילה ובקשה נפלאה זו... אמנם **לכל הפחות פעם אחת בשבוע** - ביום השבת שישו ושמוחו, נאמרנה לאט ונחשוב מה שאנו אומרים, הבה נראה פירושה (בסוגריים עם הפירוש מתוך מדבש) ונראה יופיה של בקשת ותחניה זו:

אמר רבי שמעון, כד מפקין ספר תורה בציבור למקרי ביה (כשמוציאים את ספר התורה מארון הקדוש לקרוא בו בציבור), מתפתחן תרעי שמיא דרחמי (נפתחים שערי הרחמים בשמים) ומעוררין את האהבה לעילא (ומעוררים את האהבה למעלה בין הקב"ה לבנא ישראל), ואבעי ליה לבר נש למימר הכי (וצריך האדם לומר כך):

בריך שמה דמרא עלמא בריך כתרך ואתרך (ולך אני מתפלל ומבקש) יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם (שיחיה רצונך להטיב עם עמך ישראל לעולם)...ולאמטויי לנא מטוב נהורך (ולחשפיע לנו עד אז מאורך הטוב שהוא מדת חסדך) ולקבלא צלותא ברחמיך (ולקבל את תפלתנו ברחמים). יהא רעוא קדמך דתורין לן חיינ בטיבו, (יהי רצון מלפניך שתאריך לנו חיים בטוב ובנעימים), ולחוי אנא עבדך פקידא בגו צדיקא (ושאני עבדך אחיה נאמה בתוך הצדיקים), למרחם עלי, ולמנשר יתי וית כל די לי חוי לעמך ישראל (להרים עלי, ולשמור אותי ואת כל אשר לי ואת אשר לעמך ישראל, כי) אנת הוא נון לכלא ומפרנס לכלא (אתה הוא הון את הכל ומפרנס את הכל)...יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באורייתך (והי רצון מלפניך שתפתח את לבבי בתורתך), ויתיה לי בנין דכרין דעבדין רעותך (ותתן לי בנינים זכרים שיעשו רצונך), ותשלם משאלין דלבאי ולבא דכל עמך ישראל (ותשלם משאלות לבבי ומשאלות לב של כל עמך ישראל), לטב ולחיינ ולשלם, אמן (לטוב ולחיים ולשלום, אמן). ע"כ.

וביסוד ושורש העבודה (שער הקרבן פ' שמיני) וז"ל בתנ"י: **בריך שמיא, יתא אדם נהור מאד לאומרו בשעת הוצאת ס"ת בכונה עצומה**. ומה תועלת אמירתה בכונה, היא תקון גדול... לכן אף אם אדם עומד באמצע תפלת והוא רחום, ראוי להפסיק לומר בריך שמיא עם הצבור, ע"כ. ובטורת הקדוש (פ' פ' בתנ"י), **"באמרו זה השבח והתפלה בכונה מתקן בזה הרבה תיקונים"**.

למה נפשות עמך ישראל מוזהמות

יענקלה. בחור מבקש השם עדין נפש ונעים הליכות, עומד לו בקרן זוית בביהמ"ד שמתרוקן לאיטו אחר תפילת מעריב באחד מלילי חול המועד פסח, נשארים רק מתי מספר המאריכים בתפילתן ושופכים שיח בספירת העומר מעומק לבם הטהור. יענקלה מביט בהם, מנסה להאזין לקול רינתם, וקנאת סופרים עצומה ממלאה כל ישותו ומהותו. הנה בקרן מרבית דרומית עומד לו שמיל אבא אברך צעיר רך בשנים אב לתינוק בן ג' חודשים בלבד, עניו מאירות בטוהר מיוחד, ועומד וחוזר עוד פעם ועוד פעם 'טהרנו נורא' 'טהרנו נורא' 'טהרנו נורא' אינו מסוגל לנתק עצמו מתיבות הללו. והנה נחומק'ע בור בן ח"י שנים היגע בתורה שעות על גבי שעות, יומם ולילה, עומד ליד הבימה, רגליו עומדות על הארץ, ופלא גופו העליון מושכב לגמרי על הבימה, ובדמעות שליש מתחנן 'בזכות ספירת העומר שספירתי יתוקן, יתוקן, יתוקן', יענקלה מתבונן איך שנחומק'ע מכניס לב ורגש גם לענין הספירה המיוחדת לאותו הלילה, ומה איתו חושב בלבו, אני כל כך רחוק מזה. במזרח עומד ר' אפרים לייב מוקני הקהל מצחו נחרש קמטים, ובידו סידור האר"י מרופט, מתבונן בו בעינים דולקות אגלי זעה נוטפים ממנו, וכל כמה דקות שואג 'אוי ורקוע ברגליו על הארץ. והוא יענקלה עומד מן הצד ושואל את עצמו מה פשר ההתלהבות הגדולה הזו, הוא מבקש באמת להתקרב אל ה' ולעבדו בכל לבב, והוא גם אינו מסוגל לעשות פעולות חיצוניות בל אש פנימי, ולכן רוצה באמת להבין מקצת מעניני של ספירת העומר.

יענקלה יוצא מביהמ"ד ורואה את ר' זלמן חיים ראש חבורת החורים בקהילה, על עיניו ניכר שמחה של מצווה אחר ספירת העומר, בצעדים מהוססים ניגש אליו ובבושה מבקש ממנו אם יוכל לפנות לו כמה דקות לענות לו על שאלותיו. ר' זלמן חיים לא מסתפק לרגע הרי לצורך זה אני כאן שאל בני שאל כל אשר על ליבי. יענקלה מתאר בפניו איך שראה עבודת הקודש אצל בני העלי' בעת ספירת העומר, זה בבכיותיו וזה בשאגותיו, ואני בער ולא אדע. מה זה? מה הסוד בספירת העומר שגורם להתפעלות גדולה כ"כ, ובכלל זה ברור שאני לא מתחיל להשיג מה הן הספירות השייכות לכל לילה.

ר' זלמן חיים מביט בו ברוך רואה בעיניו את השאיפה העצומה של יענקלה לעבוד את בורא בלבב שלם, הוא מכין ג"כ שאי אפשר ללמד את כל התורה על רגל אחת, חיש מהר קורא צאצאיו ששיחקו בחצר ביהמ"ד, ואמר להם, 'לכו לבית מהרה ואמרו ליאמאי שאני מתמנהמה קצת בביהמ"ד ואבוא קצת יתר מאוחר', הילדים אינם שואלים שאלות דברים כאלו קורים לעיתים קרובות, הם ממהרים הביתה ור' זלמן חיים אומר ליענקלה 'נני הכה ניכנס לביהמ"ד ונראה מה לימדונו רבותינו הק' בעניין זה.

קודם כל עלינו להבין מה היה לנו בליל התקדש חג מה זכינו בו, ומה נשאר לנו מזה להמשך ימי הספירה לקראת חג מתן תורתנו הק', וידועים דברי האר"י הקדוש זי"ע (פרי עץ חיים) שער חג המצות סוף פרק א' שייציאת מצרים לא היתה לפי מעשי כלל ישראל, כמו שבדרך כלל צריך האדם לאיתערותא דלתתא לעמוד בעבודתו כדי להשיג מדריגות בעבודת ה', אלא הקב"ה העניק וחנו במתנה לבני ישראל מדריגות רמות ונעלות מאיתערותא דלעילא כפי מעשיהם, והגבירה הקב"ה מכיבא עמקתא לאיגרא רמא, ונתעורר בלבם רגשי קדושה באתערותא דלעילא בלי הכנתם ואתערותא דלתתא, והטעם שעשה להם הקב"ה, כן ריכזו בפסוק שבתורה (שמות י"ב ל"ט) "ולא יכלו להתמנהמה", כי אילו נשארו בני ישראל במצרים לעוד רגע אחד היו משוקעים ח"ו בחמישים שערי טומאה שמשם שוב לא היתה להם תקומה חלילה. ולכן הגבירה הקב"ה בליל חג הפסח בבית אחת למעלה עליונה לצאת ממ"ט שערי טומאה ותחת זאת נכנסו פתאום במ"ט שערי קדושה מן הקצה אל הקצה, אמנם כל זה היה רק בליל זה עת צאתם מארץ מצרים אבל לאחר מכן נסתלקו האורות לגמרי ועל כן נפלו ממדריגתם וחזרו אל מקומם הראשון, ונתן להם הקב"ה את ימי הספירה שבהם ישיגו מעצמם את האורות לעלות ממדריגה למדריגה במ"ט שערי קדושה, עד שיוכלו בחג השבועות לקבל את התורה בשלימות, ואכן ביום מתן תורתנו זכו שוב למדריגה זו שהיתה להם בליל התקדש חג הפסח כעת צאתם מארץ מצרים, רק שאו ביציאת מצרים היתה מדרגתם בלא מעשיהם בבחינת גדלות קודם לקטנות ואילו בחג השבועות עמלו על כך במשך כל ימי הספירה. ע"כ תורה"ק.

בוודאי קשה לך יענקלה ומה יש לנו מכל ההתעוררות של ליל הסדר אם לא נשאר מזה מאומה יענקלה מביט בר' זלמן חיים ומהנהן בראשו כאומר 'ברוך שכוונתו, ר' זלמן חיים מיד משיב, הרה"ק הראששעזר רב מכיבא בשם הבעש"ט הק', מושל דאם האב מתיירא מהבן שלא יפול אינו מתרחק, ואם הבן יכול לילך מתרחק האב בכל פעם יותר כדי שילך בטוב, וזה שאמרו רז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקין גמורין וכו' רצונו לומר שהקב"ה אינו מתרחק מבעלי תשובה כמו מצדיקין גמורין כדי שלא יפלו ח"ו, כך אנו במשך ימי הספירה לא שאיבדנו את כל המדרגות מליל פסח לגמרי רישומא דקדושה נשאר וזה מסייע לנו לעלות ולהתעלות בעבודה.

המשך בעמוד ט'